Галина Литовченко

Через всесвіт путівцями

Проза

Вінниця
ТОВ «ТВОРИ»
2018

УДК 821.161.2’06-31
ББК 84.4УКР6-4
Л 64

Литовченко Г.Г.
Л 64 Через всесвіт путівцями / Г.Г. Литовченко — Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. — 136 с.
ISBN 978-617-7706-78-5

Книга прози письменниці Галини Литовченко «Через всесвіт путівцями» – це подорож у часі і просторі. Події, відображені в творах, що увійшли до нової книги авторки, відбувалися у різні часи і в різних місцях України та зарубіжжя. Їх герої – мешканці невеликих містечок, сіл, військових гарнізонів, де довелося бувати Г. Литовченко, поету, прозаїку, члену Національної Спілки письменників України.

Книга розрахована на широке коло читачів.

УДК 821.161.2’06-31
ББК 84.4УКР6-4

ISBN 978-617-7706-78-5

© Литовченко Г.Г., 2018
© ТОВ «ТВОРИ», 2018

Оповідання та новели

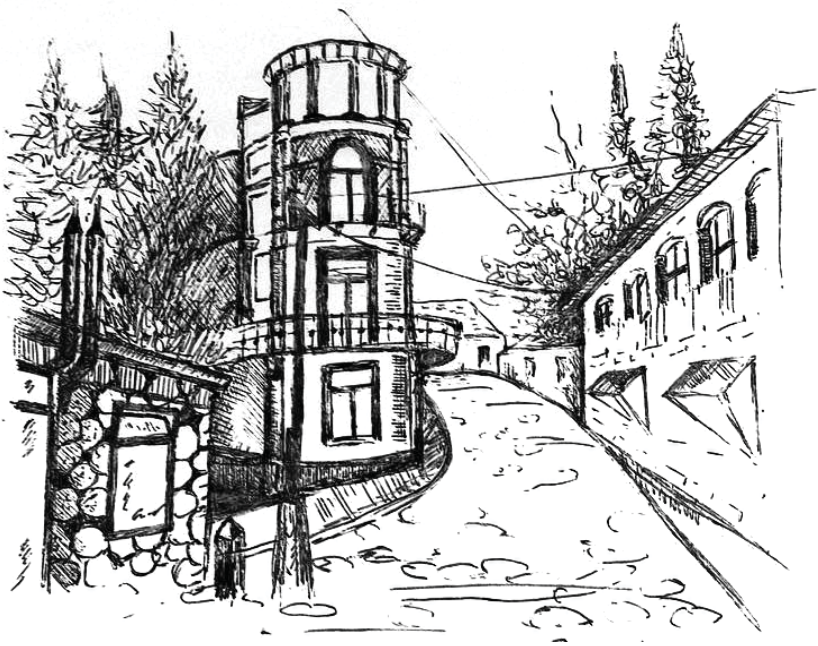

В чужій ворожій стороні

Світлій пам'яті Віри Іванівни Литовченко (Проценко)

То був знак. Зі стелі тоненькою цівкою несподівано полилася вода: прямісінько на середину столу, за яким Віра вимальовувала хрестиками на аркуші з зошита в клітинку візерунок для вишивки омріяної сорочки. Здивована дівчина підняла голову і вгледіла на стелі невеличку мокру пляму. Дах, звичайно, протікати міг, бо чоловічих рук в хаті – ой, як не вистачало. Але ж і дощу за літо не було ні краплі. Спека стояла нестерпною.

Батько Віри десь запропастився ще задовго до війни. Змолоду був падким на різні пригоди та авантюри. Спочатку подався в загін Марусі-отаманші, гасав степами України у гурті більшовиків-анархістів. Пізніше воював у лавах Симона Петлюри, був весельчаком, гультяєм та душею будь-якої компанії. Як могла потрапити в його поле зору, а потім і в дружини така сумирна та набожна дівка, якою була Вірина мати, для неї лишилося загадкою. Запитувати неньку про батька не наважувалася, бо вона нічого й чути не хотіла про чоловіка. Він так і залишився у пам'яті Віри молодим високим красенем, таким, якого вона знала в дитинстві. Чи живий ще її татусь на цьому світі – дівчина й уяви не мала. На вроду вона вдалася в батька, на вдачу теж.

Віра вийшла з хати, підставила до причілкової стіни драбину і забралася на горище. Темне піддашшя де-не-де світилося

тоненькими сонячними промінчиками, що сочилися крізь дірки в руберойді. Відчинені дверцята трохи додали в приміщення світла і між двома бантинами товстими струнами вималювалися ряди мідних дротів, на яких залишилося кілька сухих риб'ячих голів: на початку літа Віра з сусідськими хлопчаками ловила в Верхній Біленькій карасів. Вимащена глиною долівка горища було припорошена шаром піщаного та вугільного пилу. Скрізь було сухо, без будь-яких слідів вологи.

На подвір'я увійшла мати. Вона працювала санітаркою в міській лікарні. Підходящої роботи в своєму селищі, віддаленому від центра міста, не знайшлося, тож добиралася додому через горби та ярки стомленою, тримаючи в руці вузлик з харчами, купленими по дорозі. Піклуватися про дочку окрім неї було нікому.

З початком війни Віра в школу не ходила. Займалася хатніми справами та невеличким городом.

Мати помітила приставлену до стіни драбину і занепокоїлася.

– А чого це ти на горище лазила? Чи ховалася від когось?

І, зітхнувши, додала:

– Минулої ночі мені наснилося, що ти упала в колодязь. Я схопила тебе за коси і намагаюся витягти, але знизу наче хтось за ноги тримає. Гукала-гукала сусідів на допомогу, та марно. Рука заніміла і пальці розімкнулися... Ой, поганий сон.

Додавати матері смутку Вірі не хотілося і про воду зі стелі вона промовчала. Доволі їй того сновидіння – он яка пригнічена.

– Надіялася знайти старі зошити, щоб несписаними аркушами розжитися.

– Де ж їх знайдеш? На розпал давно всі пішли, а чисті аркуші ти ж сама з них і повитягувала.

Наступного ранку у вікно постукав посильний поліцай і наказав Вірі за дві години з документами та необхідними речами прибути у двір комендатури. Нову партію молоді з залізничної станції відправлятимуть у Німеччину. Мати заголосила, але ховатися чи кудись тікати було марним: піймають, та ще й калікою дівчину зроблять. А то і заб'ють до смерті.

* * *

Скільки часу була в дорозі, Віра не усвідомлювала. Отямилася уже у дворі концентраційного табору в якомусь німецькому містечку. Перед довгою шеренгою прибулих повільно походжав офіцер з привабливою фрау років сорока́. Жінка зупинилася навпроти Віри, уважно її роздивилася і запитала:

– Шпрехен зі дойч?

– Ні, ні! Не шпрехен! – поквапилася з відповіддю дівчина.

Фрау засміялася і кивнула головою. Німець жестом наказав Вірі вийти зі строю. Чомусь доля прибулих почала вирішуватися саме з неї. Німкеня прискіпливо оглядала дівчат, наче вибирала товар на базарі. Хлопці її не цікавили. Це занепокоїло Віру: на лихо чи на добро? Та на яке добро можна сподіватися у фашистському лігві! Дівчина вже ненавиділа цю сухоребру незнайомку, яка взяла на себе право розпоряджатися чужим життям.

Врешті з шеренги зробила крок ще одна полонянка і німкеня тим задовольнилася. Забрала дівчат і повела їх з подвір'я табору на ошатну вуличку з невисокими парканами та покритими черепицею цегляними будинками. Чиста бруківка, квіти упродовж вузького тротуару та і все, що чекало на дівчат попереду, було чужим, незвичним, якимось урочисто-холодним, зовсім не схожим на запилені вулиці рідного Донбасу з акацієвим затишком та чебрецевим запахом українського степу.

Як виявилося, фрау Ґерта тримала відомий у місті ресторан. Дівчат вона вибрала в помічниці для своїх кухарок.

З Ніною, другою остарбайтеркою, Вірі доводилося зустрічатися в своєму містечку на піонерських зльотах, пізніше – в райкомі комсомолу. Вона мешкала десь в районі содового заводу і, як і Віра, гарно навчалася в школі – інакше до активу дівчата не потрапили б. Як розпізнала німкеня в привабливих дівчатах ще й більш-менш освічених осіб – хтозна... З німецької мови в школі Віра мала відмінно, то ж дещо розуміла зі слів фрау, а про дещо сказане – здогадувалася.

Нижній поверх двоповерхової будівлі займав ресторан, на другому – були апартаменти хазяйки. Дівчата отримали з її рук по шматку пахучого мила та рушники з білизною. Прохолодний душ освіжив і тіло, і мозок. Чисте волосся розсипалося по плечах, грудей приємно торкалася тонка батистова сорочка з шовковою гладдю білої вишивки. В маленькій кімнаті, відведеній для Віри, стояло металеве ліжко з високими бильцями, вузька шафа та туалетний столик з дзеркалом, на якому виблискували синьо-білим фарфором широка миска та глек. Віра задивилася на красивий посуд і фрау пояснила, що то набір для умивання. На вікні з відхиленою тюлевою гардиною поряд з горщиком з геранню лежав свіжий номер газети «Русское слово». «Прогнутись вирішила, чи що?» – майнуло в голові Віри, але друга зрадницька думка вискочила наперекір першій: «Оце б побачила матуся, в яке рабство потрапила її доня!». У себе вдома окремого кутка Віра не мала. Перша кімната була і кухнею, і передпокоєм, а в другій на широкому ліжку вона з дитинства спала разом з ненькою.

Фрау Ґерта наказала до обіду відпочивати і Віра з насолодою лягла в чисту постіль. Сон здолав її в одну мить. Нічого не снилося – провалилася, як у прірву і так само швидко з неї вискочила перед самим обідом. На спинці стільця поряд з ліжком дівчина помітила квітчасту сатинову сукню з білим комірцем та вишневий жакет. З-під глибоких складок тканини висунули носи білі парусинові балетки. Одяг був не з крамниці, а скоріш за все з гардеробу хазяйки або її дочок, проте чистий та гарно випрасуваний. Такого у Віри зроду не було, бо лише встигли з матінкою оговтатися після тяжкого голодомору, як прийшло на їх землю інше, не менш страшне лихо – війна.

Дівчина заправила постіль, наділа плаття і зашнурувала на ногах балетки. Заплела коси та вміло виклала їх на потилиці кошиком. Зазирнула в дзеркало і побачила в ньому зовсім іншу Віру. Чужий одяг надав їй незнайомого вигляду, білий вузенький комірець освіжив обличчя та стомлений після

виснажливої дороги і неспокійного сну на табірних нарах погляд. «О-о, у себе на посьолку була б першою дівкою!» – усміхнулася своєму відображенню Віра.

В кімнаті навпроти теж копошилася Ніна і, відхиливши фільончасті двері, висунула голову в коридор. Віра вже стояла на порозі своєї кімнати. Ніна вставилася поглядом в подругу і розтягуючи слова тихенько промовила:

– Ту-ди – роз-ту-ди...

Потім низько нахилилася, розглядаючи і свій одяг. Схоже, що зі сну вона й не звернула уваги, що на себе надівала. Підвела здивовані очі і, розгублено посміхаючись, запитала:

– Куди це ми потрапили?

Дівчата вагалися: чи спускатися вниз, чи чекати, коли їх покличуть. Які правила та порядки панують в цьому чужому домі їм не відомо. На сходах почулися кроки і якась молодичка в білому фартушку та ковпаку на голові покликала їх до обіду.

– Ходімо на кухню, дівчата! – звернулася звичною для них мовою.

Звали її Ґандзею, родом вона була із Карпат, а у фрау Ґерти працювала вже другий рік.

В просторій ресторанній кухні на великій плиті сяяли металевим блиском каструлі та чайники, варилися, смажилися та запікалися в духовці страви. Запахи їжі викликали жвавість у Віриному шлунку, бо після двох ложок ранкової баланди (а більше проковтнути не змогла) не мала в роті ні крихти. Обідній стіл був сервірований пласким блюдом з тоненькими шматочками чорного та білого хліба, з'єднаними між собою вершковим маслом, та красивими тарілками, в яких парував суп-пюре зі шматочками бекону. За стіл ніхто не сідав, чекали на Ґерту: вона обідала разом з підлеглими. Тим часом Ґандзя знайомила дівчат з їх обов'язками. Для Віри робота була звичною, вона змалку допомагала матері куховарити.

Після обіду дівчата приєдналися до кухарок. Крім наставниці-землячки в ресторані працювали місцеві жінки.

Фрау Ґерта деякий час спостерігала, як справляються з роботою Ніна з Вірою, та впевнившись, що дівчата старанні, передала їх повністю під опіку Ґандзі.

Наступного ранку Віра прокинулася від важкого монотонного човгання за вікном. Відхилила фіранку і побачила довгий темний натовп, що просувався вулицею міста в бік цегельного заводу. Колону охороняли озброєні солдати з вівчарками. Це йшли на роботу мешканці табору. Десь серед них була й Маруся – троюрідна сестра Віри. Перед від'їздом сестри зустрілися на Переїзній станції, звідки їх відправляли в Німеччину, але під час пересування потрапили в різні вагони і загубилися. Впізнати Марусю в цій величезній колоні не мало можливості. Віра тільки тепер згадала про сестру, бо напередодні була, немов у якомусь забутті. Від того їй стало ніяково, відчувала за собою провину, що не відмовила фрау Ґерті і не залишилася разом з усіма в таборі. Певне, спрацював інстинкт самозбереження чи підсвідомо пустила своє життя на самоплив: як буде, так вже і буде.

Перед обідом поділилася своїм хвилюванням з Ґандзею.

– А чим ти їй допоможеш? Хіба що рукою з вікна помахаєш... Спитаю у Геника, він іноді привозить з ферми молоко Ґерті...

І пояснила:

– Кілька моїх земляків працюють у передмісті в одного фермера, а його син служить в таборі. Геник каже, що людина він надійна, думаю, що не відмовиться передати твоїй Марусі кілька слів.

– То нехай скаже, де я знаходжусь, може сестра хоч знак якийсь подасть, коли буде йти повз ресторану.

– Дивись, не нашкодь собі та не підведи під монастир Ґерту. Жінка вона хороша, але проти своїх не піде. Якщо запідозрить порушення порядку, то без всякого сумніву відправить назад до табору. Від цього твоїй Марусі, а тобі і тим паче, краще не стане.

Віра зібралася мити посуд але, помітивши в емальованій мисці овочевий сік з олією та оцтом, що залишилися після

розкладання салату на порційні тарілки, взялася вимочувати його шматочком хліба.

– Ти цим не дуже захоплюйся, бо шлунок кислотою зіпсуєш,– застерегла Ґандзя.

– Та щось після вранішньої кави та булочки з повидлом, не дуже весело. А тут добро пропадає.

Віра згадала свій город та садочок, де влітку то морквину висмикнеш із землі, то огірочка з огудиння дістанеш, то ягідку в рот кинеш, чи яблуко зірвеш з гілки.

– Звикай, такий у німців сніданок. В обід трохи добереш калорій.

Віра слухняно поставила миску під кран в раковині. Знову згадала Марусю і засумувала. Ґандзя зрозуміла її стан.

– Вони там сильно бідують, бо робота важка, а харчі – сама встигла побачити які. Ті, що недавно потрапили до табору, ще з місяць матимуть людський вигляд, а потім лише шкіра та кістки залишаться і ще синці під очима,– ненавмисне додала Вірі жалю.

* * *

Через кілька тижнів, і справді, з вулиці перед дверима кухні вималювався велосипед з приладнаним до багажника металевим бідоном. Поряд з ним стояв дебелий чорнявий хлопець.

– Нічого собі Геник...– присхнула Віра в плече Ґандзі.– Такому б кулемети в партизанському загоні таскати, а не молоко німцям возити. А чому його батьки не Кіндратом назвали? Це ім'я йому більш пасує.

– Тобі теж набої подавати б, а не картоплю оббирати для тих же німців. Не прискіпуйся до юнака, не встиг він за зброю взятися, молодий зовсім. То як, передавати твоє прохання щодо сестри?

Ґандзя вийшла за поріг і хутенько перемовилася з хлопцем. Той з цікавістю зазирнув у приміщення і чемно вклонився Вірі. У відповідь дівчина з довірою подивилася в очі Генику. Не так багато тепер в її оточенні людей, з якими можна бути відвертою. Та за мить закрався сумнів: хто цей парубок, вона

знала лише зі слів нової подруги-наставниці. Але чи залишився він вірним батьківській землі? Чи не змінилося щось в його свідомості за рік перебування в Німеччині? Та вибору нема, Геник – поки що єдиний, хто може їй допомогти. Але ж він – западенець! А там, кажуть, всі – бандерівці... Але ж і німець, син фермера, має бути задіяним до розшуків Марусі – і саме він та людина, що повинна знайти в таборі її сестру... Віра завагалася в правильності своїх дій, та робити крок назад вже було запізно.

Кухарка Тересія, наче прочитала Вірині думки і підозріло перевела погляд з каструлі на дівчину. Нещиро засміялася та помахала пальцем, киваючи головою в бік Геника.

Увечері після роботи дівчата сиділи у дворі з дочками-близнючками фрау Ґерти. Худі, високі, як і їх матуся, рудоволосі сестри були ровесницями Віри з Ніною і, не зважаючи на чуже походження материних робітниць, з перших днів зацікавилися дівчатами та взялися за навчання русинок німецької. Ті не мали нічого проти ворожої мови, бо в школі ж її для чогось викладали та й спілкуватися, як-не-як, але потрібно в новому середовищі. Одна справа вчитися по підручнику, зовсім інша – ось так запросто практикувати з живими аборигенами. Тепер Вірі, навіть і позаочі, вже незручно було називати їх «німцями». Раніш це слово ототожнювалося з іншим – «фашисти», та і Ґерта, і її руде потомство ніяк не вписувалося в зміст цього слова.

Дівчата теревенили на лавці у дворі під пишною зеленню кущів жасмину, вдихаючи вечірні запахи левкой та декоративного тютюну. З вулиці у двір зиркнув ліхтар – насувалися сутінки і у місті ввімкнули освітлення. З сусідньої садиби крізь відкрите настіж вікно розносилися звуки акордеону – то розучував нову мелодію сусід, дрібний хлопчак Ганс з гострими, як трембелі, плечами.

– А ви на яких інструментах вмієте грати? – зацікавилася чи то Паула, чи то Ізольда. Віра їх розрізняти ще не навчилася.

– На арфі,– збрехала дівчина не моргнувши оком,– а Ніна – на цимбалах.

Ніна не стрималася і залилася сміхом. Сестри перезирнулися, не знаючи, як реагувати на відповідь та істеричний сміх.

– Заграти – не заграю, бо нема на чому, а заспівати можу, але тихенько. А то хтось зацікавлений почує, та ще забере собі в кабаре. Зостанетеся тоді без Віри при своїх бубнових інтересах.

Про бубнові інтереси німкені нічого не зрозуміли, але гарний гумор дівчини відмітили.

Віра майже пошепки почала «Ой не світи місяченьку». Відкинулася на високу спинку лавки і здійняла догори очі, неначе співала не для Ізольди з Паулою, а й справді зверталася до худого молодика-місяця, що з'явився на небі. Голос у неї був тихий і плавний, як плин течії рідного Сіверського Дінця, як літній подих вітру з вечірнього степу. Нараз стрепенулася і замовкла... З вулиці наростав гул – то, важко човгаючи грубими черевиками, в табір поверталися військовополонені та остарбайтери. Робоча зміна на цегельному заводі закінчилася, але про пісні виснажені тяжкою роботою земляки, певно, давно вже забули.

У вікні виникла худенька постать Ганса. «Мій батько – «тельманівець»...» – згадала Віра фразу, сказану хлопцем якось надто довірливо в день їх знайомства через невисокий паркан між двома садибами. Хто такий Тельман їй було відомо.

– Продовжуй, ти гарно співаєш...

Це котрась із сестер вивела Віру зі ступору. До звуків з вулиці вони вже звикли, тому не звернули на них уваги і здивовано дивилися на несподівано принишклу Віру.

– Та все одно ж нічого не розумієте,– роздратовано відповіла дівчина і встала з лавки.

Ніна попрощалася з хазяйськими доньками і слідом за подругою пішла в бік вхідних дверей.

– Будь ввічливішою з ними, бо ще матері поскаржаться.

– Та нехай скаржаться, мені – байдуже.

Дівчата розійшлися по своїх кімнатах. Віра налила на дно миски води із глека, змочила долоні і бризнула ними в обличчя.

За вікном походжали пари: чоловіки в цивільному та військовому одязі бік-о-бік з панянками в гарних сукнях та легких костюмах. Деякі жінки – простоволосі з вигадливими зачісками, деякі в химерних капелюшках. Ще якісь півгодини тому вулиця була заповнена сірим людським потоком. Його, немов зграю злочинців супроводжували такі ж офіцери з собаками, які рвалися з поводків на стомлених людей.

Віра взяла свіжий номер газети «Русское слово». Її акуратно приносив щотижня старий листоноша – Ґерта передплатила газету спеціально для дівчат. «Подивимося, про що там брешуть фашисти» – Віра зиркнула на передові шпальти.

* * *

Прокинулася вдосвіта. Попоралася в кімнаті, застелила постіль, переклала залишену звечора на стільці газету на підвіконня і задивилася на вулицю. Порівняла знайомі пейзажі з поезій Пушкіна, прочитаних в останньому номері «Русского слова» з ранковим баварським довкіллям, але не знайшла нічого спільного. Навкруг – все чуже...

З хвилини на хвилину з табору вийде колона. Віра щоранку проводжала її очима до кінця вулиці, але нічого не мінялося. Люди в своїй більшості йшли, дивлячись у потилиці тих, що попереду. Зрідка хтось байдуже кидав погляди на будинки, але Марусі в натовпі Віра не помічала. З'явилася надія, що і родичку хтось забрав собі в помічниці. Геника теж щось давно не було видно. Молоко привозив фермер особисто, напевне, в нього були у місті й інші справи.

Віра за звичкою відхилила фіранку. Чекала на появу співвітчизників, та й не тільки їх, бо серед табірного люду були і поляки, і угорці, і румуни... Десь серед них загубилася і її сестра.

«Де ж ти, Марусю-Марусю?» Голова колони вже порівнялася з вікном. Віра уважно стежила з другого поверху за поведінкою людей, та потік сунувся, як завжди, одноманітною сірою лавиною. Але, ні! Онде, жінка друга з краю підвела очі. Це була Маруся! Віра з розмаху відкинула назовні стулки вікна, щоб привернути увагу сестри, і ледь помітно помахала рукою.

Конвой саме пройшов вперед, але й Маруся байдуже перевела погляд на інші вікна і не подала ніякого знаку ні очима, ні жестом. Чи може не впізнала? Невже так змінилася Віра за ці кілька місяців? Вона ж угледіла сестру, нехай змарнілу та схудлу вкрай.

Ранкову каву Віра пила без завиванця з повидлом. Завернула в серветку, та заховала в кишеню фартуха – сказала, що з'їсть потім. До обіду кілька разів непомітно для інших вимочувала шматочком хліба соус з салатів, що залишався у великій мисці. Боялася, що може викликати підозру у Ґандзі, бо прислу́халася до її поради не захоплюватися гострим соусом і давно цього не робила. Але, якби ж то тільки у неї. Тересія іноді поводиться, як справжня нишпорка, хоча й намагається бути такою, як усі. Не виключено, що й справді слідкує за ними за дорученням табірного керівництва. Не могло ж воно залишити без уваги своїх підопічних. «От, лярва!» – схоже Віра її розкусила.

Молоко в цей день привіз Геник. Над вигнутим кермом велосипеда стирчав букет осінніх польових квітів. Тересія вказала пальцем на кишеню з випічкою і задоволено засміялася. «А от і не вгадала!» – Віра зраділа, що з'явилася нагода перехитрити наглядачку. Що саме цю роль вона виконує, вже сумніву не було. Хлопець витягнув з керма квіти і покликав Віру вийти на хвилинку. Дівчина підійшла до дверей і непомітно переклала зміст кишені під манжету широкого рукава. Геник зашарівся, протягуючи Вірі букет, і тихо промовив:

– Маруся в таборі, про тебе вже все знає...

– Дякую тобі... і за квіти теж.

Вона прийняла з рук хлопця букет з блідо-рожевих шорстких квіточок безсмертника та жовтих, ще яскравих суцвіть пижми. Понюхала і усміхаючись, спитала:

– Для чого це?

– Просто так, красиві ж ...– опустив очі Геник.

Віра прихопила слоїк і з квітами в руках піднялася сходами у свою кімнату. Помахала Генику з вікна рукою, заховала під подушку серветку з завиванцем та повернулася назад до роботи.

Задоволення від зустрічі з хлопцем виказували очі. Ґандзя посміхнулася, але не промовила ні слова. Тересія набундючила обличчя, намагаючись зобразити міміку Геника, та нічого з того не вийшло. Засміялася і жестом показала, що хлопець і їй до вподоби.

До обіднього столу фрау Ґерта підійшла з пакунком в руках, розгорнула цупкий папір і поставила на підлогу перед Вірою коричневі осінні черевички-румунки на невисоких підборах. Черевики були начищені та натерті до блиску. Незначні потертості, щоправда, трохи продивлятися крізь гуталін, та дівчина їх зовсім не помічала. Ніяково кліпала очима і не знала, як реагувати на цей несподіваний знак уваги фрау. Лише коли жінка легенько посмикала свою розгублену робітницю за вухо, Віра згадала, що так і мати робила в день її народження. Подарунків не дарувала, бо нічого було дарувати, хіба що пиріжки з яблуками випікала. Віра почервоніла і винувато зиркала на присутніх. Хазяйка з Тересією заплескали в долоні, Ніна з Ґандзею міцненько потискали подругу, розглядаючи обновку до її осіннього гардеробу, після чого всі разом сіли за стіл.

І обід, і робочий день загалом, пройшов звично, та настрій у Віри був святковий. Це ж треба: і Геник, наче відчував, що їй сімнадцять стукнуло – квітів по дорозі з ферми нарвав, і Ґерта сюрпризом порадувала. Та головне, що звістку про Марусю хлопець привіз, вірніш – підтвердив, що родичка саме її вікно шукала очима. Яким чином фермерський син знайшов сестру, не переймалася – більше хвилювало, чи зможе вона хоч якось розрадити її скрутне становище та, що робитиме з тим кренделем під подушкою. Ввечері Маруся буде з іншого боку колони, то ж чи вгледить вона її з вікна – впевненою не була. А до наступного ранку потрібно придумати, як пригостити сестру. Хоча варіантів тут не було: кине непомітно для конвоїра загорнуту в газету здобу, коли Маруся порівняється з її вікном. Від цієї думки стало боляче – бо ж сестра людина насамперед, а не якесь там дворове кошеня, щоб на льоту ловити їжу... Як Маруся сприйме таку подачку? Чи не образиться?

У себе в місті дівчата не так, щоб надто тепло родичалися, але іноді навідувалися зі своїми матерями одна до одної на гостину. Вірине занепокоєння та хвилювання передалося і Марусі. Наступного дня вона помінялася місцем в колоні з табірною приятелькою і опинилася крайньою в шерензі – зовсім поряд з вузьким тротуаром під вікном Віриної кімнати. Маленький згорток піймала згори прямо в долоні. Головне – солдати-конвоїри того не бачили, бо це було б катастрофою. Не для неї, Марусі, а для її троюрідної сестри. Маруся вмить розірвала папір, розломила навпіл завиванець, одну половинку сунула в рот, іншу – в руку сусідки, такої ж схудлої, як і сама, співвітчизниці. На ходу поковтали рум'яні шматочки здоби з солодким повидлом і лише потім Маруся озирнулася на відчинене вікно над рестораном. Віра розчулено закивала головою і се́стри без слів зрозуміли одна одну. Ніякої образи на родичку Маруся не тримала, бо усвідомлювала, що ніщо в цьому світі від них не залежить і, як складеться їх подальша доля знає лише сам господь.

За роботою Віра ненароком випустила з рук варену «в кожушку» картоплину. Не роздумуючи, відкинула її ногою під кухонну шафку. Ніхто того не помітив, тож друга картоплина вискочила з її рук вже не випадково. Знову буцнула нею, немов м'ячиком і відіслала в схованку за тією ж адресою. В кінці дня взялася мити в кухні підлогу, щоб дістати шваброю приховані бульби.

Вона не замислювалася, чи варто так ризикувати із-за тих шматочків пиріжків та булочок, морквин та картоплин, що з того дня почали падати щоранку в руки Марусі з вікна на другому поверсі помешкання фрау Ґерти. Перед очима постійно стояла виснажена непосильною працею та голодом сестра. Якось угледіла, що і з сусіднього вікна щось полетіло вниз – Ніна теж виявилася небайдужою та співчутливою дівчиною. Тепер у подруг була своя таємниця в цьому чужому ворожому оточенні. Які могли бути наслідки, якби про те дізналася хазяйка або помітили солдати з конвою, дівчат не хвилювало. Навпаки, ранковий сплеск адреналіну додавав спритності та кмітливості протягом всього дня.

* * *

Ґандзя мала рацію: надмірне захоплення гострим соком з овочевих салатів виявилось згубним. Якось Віру занудило, дівчина зблідла, скорчилась та мало не знепритомніла. Подруги всадовили її на ослінчик, а Тересія порадила Ґерті відвести хвору в табір до фельдшера. Ґерта заперечила, мовляв, нічого страшного в тім не бачить, але потайки запросила ввечері до своєї оселі приватного лікаря. Той оглянув Віру, дав поради господині та залишив пакетики з якимись порошками. Наступного ранку замість кави дівчині налили склянку теплого молока. Тересія криво посміхнулася.

Допоки в полях цвіли осінні квіти, Геник, якщо випадала нагода відвезти в місто молоко, не забував дарувати їх Вірі. Пізніше їх змінили гілочки з червоними ягодами горобини та стебла сухих колосків трав. Ґандзя, немов ненароком, починала розповідати, яка хороша та привітна у хлопця мати – тітонька Оришка і що такій невістці, як Віра, вона була б рада.

Віра згадувала матір, трохи сувору, але таку рідну неньку, яка вже майже півроку не має ніякої звістки від неї, певне не спить ночами, гадаючи, де і як живе, якщо ще жива, її дитина. Ізольда з Паулою пропонували дівчатам написати листи своїм матерям, не розуміючи, що ті послання до них не потрапили б. Вірі самій так кортіло заспокоїти матусю, щоб та не хвилювалася, бо все в неї добре, чого, на жаль, не можна сказати про сестру.

Якогось дня Геник передав від неї коротеньку записку – фермерський син знову ризикнув виконати роль кур'єра. Всього в кількох словах, написаних олівцем на шматочку паперу, Маруся знайшла місце і для якогось друга француза Рене. Нехай, хоч якусь відраду має сестра в тому страшному пеклі... Віра і справді зраділа Марусиному натяку.

Хазяйські доньки були задоволені своїми педагогічними здібностями. Материні робітниці вже майже вільно теревенили з ними німецькою, та й самі вони додали до свого лексикону кілька слів з невідомої далекої батьківщини Віри та Ніни.

Дрібний хлопчак Ганс теж перемовлявся вечорами з дівчатами через низенький парканчик і, як і Геник, дарував Вірі квіти, але не польові, а з клумби у своєму дворі. Дівчата кепкували, що немає відбою у неї від тих залицяльників.

Паула (дівчата вже навчилася розрізняти близнючок) іноді виносила на подвір'я невеличкий мольберт, малювала то квіти, то гілочку сливи чи яблуні, то лавочку в осінньому саду. Віра інколи брала з її рук олівець або пензлик і додавала свої штрихи в зображення на папері. Рудоволоса художниця погоджувалася, що так і справді краще, і врешті решт подарувала Вірі олівці та стосик цупкого паперу. Холодними осінніми вечорами дівчина тепер мала чим займатися на дозвіллі. А відпочити нагода траплялася, фрау Ґерта надмірно не загружала дівчат роботою і сама, як мати, жаліла їх, хоча й не подавала вигляду. Згодом Віра показала подругам портрет Геника і ті охнули від несподіванки. Хлопець теж розчулився, коли отримав подарунок, бо давно був закоханий у дівчину і підозрював, що й вона до нього не байдужа. Заховав портрет на груди під сорочку і вдячно погладив теплу Вірину руку.

– Не чекав, чесно кажучи,– промовив тихо.– Ти мені подобаєшся, можливо навіть більше... Я боюся уявити, що колись війна скінчиться і ми роз'їдемося в різні сторони: я на свій Захід, а ти на Схід.

– Скінчиться, звичайно ж скінчиться нашою перемогою і ми повернемося у свої домівки.

– Я приїду за тобою...

Геник говорив зворушливо, заглядаючи в блакитні очі дівчини, а вона зашарілася і не знала, що на те відповісти.

Хоч, як чекали вони на перемогу, але прийшла ця радість несподівано. Якоїсь інформації з фронту не було, скоріш за все вона до них просто не доходила. Не могли ж місцеві працівниці, або ж фрау Ґерта повідомляти дівчатам, що гітлерівська армія терпить крах і з дня на день в місто можуть увійти радянські війська та війська союзників. Газета «Русское слово» теж мовчала. Єдиний з їх оточення, хто зрадів би цьому, був сусід – син комуніста-тельманівця Ганс. Та чи зрадів?..

Того, що сталося з хлопцем, Віра не знала, бо в той час їх вже зібрали в таборі для відправки на батьківщину. Сп'янілий від перемоги та німецького шнапсу радянський солдат поставив хлопця серед вулиці на коліна і навів на нього дуло.

– Мій батько – тельманівець,– плакав Ганс, надіючись, що солдат знає ім'я німецького комуніста.

– А я так само, як фашисти мою сестру...

Стримати тверду руку ніхто з присутніх поблизу воїнів не наважився (хоча й розуміли, що хлопчина ні в чому не винен), бо тим, хто б став рятівником «фашистського виродка», відразу ж зацікавилися б відповідні військові органи. Далеко не всі визволителі були схожими на відомого радянського солдата, що потрапив на постамент з німецькою дівчинкою на руках в берлінському Трептов-парку.

Забігаючи наперед, скажу, що Маруся в Україну не повернеться. Вона поїде у передмістя Парижу зі своїм коханим Рене. Лише через багато років наважиться приїхати в гості до батьків з чоловіком та двома синами.

Через рік після визволення Геник забере Віру до себе в Карпати, але щось у них не складеться. Молода жінка ніяк не могла завагітніти і в хаті все частіше почав гуляти холодок. Свекруха вже зовсім втратила надію дочекатися онуків і не приховувала свого розчарування невісткою. Жінка прийняла рішення повернутися до матері у місто над Дінцем.

А за кілька років до того... Віра майже бігла з Переїзної станції під гору, на якій стояла її домівка. П'яніла від запахів квітучих акацій та донецького степу, здіймала ногами куряву навкруг себе і зовсім не переймалася запорошеними туфельками, подарованими фрау Ґертою незадовго до від'їзду з Німеччини. До квітчастої сукні чіплялися свіжі зелені реп'яшки, а вона сміючись на бігу зривала їх з пілок, бо ні на мить не могла зупинитися. Вона – вдома, жива й здорова, дякуючи долі та фрау Ґерті, дякуючи своїм мріям та надії, яка не полишала її протягом двох років.

Ключ лежав під камінцем на звичному місці. На ослоні під старенькою куфайкою ще тримав тепло чавунний банячок

з вареною картоплею. Для кого мати готувала обід? Вона ж не знала про її повернення... Виявляється – знала. Вночі до неї прийшов той самий сон, який бачила напередодні Віриного від'їзду: дочка упала в колодязь... Але на цей раз сон був щасливим: матері вдалося витягти її за волосся на світ божий.

2016

Світ у вікні тітки Мар'янки

Цього разу синоптики не помилилися. Як обіцяли, так і збулося. Дощ зарядив на кілька днів. Дощ – не дощ, а суцільна мряка з дрібною мжичкою напнула весь навколишній світ, що вже й так встиг змарніти після недавнього літа. Яскраві фарби лишилися в споминах, сірість та убогість пізніх осінніх пейзажів навіває сум та хилить до сну без обіцянки кольорових сновидінь.

Вулицею, тримаючись за ряди штахет поволі пересувається сліпий Федька, задерши догори голову з впалими очницями, які наповнюються дощовою водою, немов сльозами. І куди це його несе в таку негоду?

Тітка Мар'янка виглядає на вулицю з натопленої хати із-за горщиків з розлогими геранями на підвіконні і щиро співчуває поодиноким перехожим, розмірковуючи, яка ж це необхідність змогла вигнати людину в дощ за поріг.

Федька, напевне, до крамниці за хлібом. Жив би, як всі нормальні чоловіки з жінкою, то спекла б нашвидкуруч млинців, або якогось підпалка зварганила б у печі, та хто з калікою захоче возитися. Була раніш у нього за поводиря якась нетутешня самотня жіночка, навіть хатину невеличку з глини зліпила (не без допомоги добрих людей, звичайно), та чогось померла років кілька тому. Ходить відтоді сам бідолаха, постукуючи палицею по висохлій ґрунтовій дорозі

в погожу днину та пересувається розмитою дощами вулицею вздовж сільських дворів, чіпляючись за штахетини. Винесла б шматок, та у самої пів-буханця лишилося. Якщо вже вийшов, то нехай собі йде до лавки – хоч якусь копійчину Лариска вторгує.

В низенькі двері побіленого вапном хліва пірнула сусідка Олена з хати навпроти. Напнула на голову стару куфайку і притримує рукою, щоб не сповзла та не стягнула хустину. Не з парасолькою ж до кози йти. В другій руці держить літрову алюмінієву кварту. Більше їй Зойка молока не дасть.

Парасольками мало хто в селі користується. Який з них толк? Голову та плечі сховаєш від дощу, а що нижче – ще сильніш намокне. Для сільської місцевості – надзвичайна розкіш мати сина воєнного, або ж хоча б зятя. Таких щасливчиків у селі – раз, два, та й годі. В непогоду їх видко здалеку по зелених плащ-накидках з глибокими каптурами. Он Михась, коли пасе череду в дощ – біди не має. Хоч стій, хоч присядь в такому плащі – не проникне нікуди вогкість. Вже скільки людей просило його дістати через зятя за будь-які гроші хоча б стару таку одежину, та Михась чи то ціну гне, чи подобається йому виділятися серед односельців – ні в яку.

– Та ви що, люди добрі? Її ж раз на вісім років видають... Це річ дефіцитна!

Неначе люди дурні і не розуміють, що й за могорич можна домовитися про те з якимось прапорщиком з речового складу. У самого ж Михася таких плащів аж два. Бач, як повезло старому! Дочку за офіцера видав, хоча бажав раніш їй в чоловіки якогось еквілібриста, чи дресирувальника, щоб і його Катрусю в цирк влаштував. Показували б її в телевізорі: і батька з матір'ю, і село прославила б. Ще змалечку донька такою гнучкою була, немов з тіста виліплена – не міг нею налюбуватися! І в дівоцтві на сцені сільського клубу в акробатичних пірамідах на самій верхотурі крутилася.

– Моя Катя таке виробляє, таке виробляє! Сама себе в сраку поцілувати може, – де треба, де й не треба вихвалявся дочкою батько.

Проте Катерина в циркове училище на гімнастку не пішла. Та воно й на краще. Життя таке ж цікаве, кочове, але про плащ-накидку Михасю нічого було б і мріяти з зятем-циркачем. А тут – аж дві!

... Дощ маніжив по шибках, розвісив краплі на старій гіллястій яблуні під вікном, позаганяв під стріхи та кущі сіромах-горобців. Вже пора б і міру знати – який день по хатах народ сидить. Тітка Мар'янка навіть курей ще не відкривала, хоч давно мала б двері відчинити в хліві. Дивись, так і переплутає півень день з ніччю та почне невпопад кукурікати. Але нехай посидять в сухому приміщенні, а то намокнуть під дощем та ще виздихають, не приведи господь, її несучки-годувальниці. З ними і яйця у вжитку завжди є, і Лариса в лавку їх надлишок охоче приймає. Наче дрібниця, а борошно та хліб безплатно обходяться тітці.

У дворі через вулицю знову з'явилася сусідка з квартою в руці. Підтюпцем почимчикувала до хати, та перед порогом посковзнулася і ледь не впала. Кварту не впустила, але молока чимало вихлюпнула на гумові боти. Тітку Мар'янку те не насмішило, а навпаки – викликало тихий зойк і співчуття. Хоча б склянка Олені зосталася, а то може й поснідати нічим.

Мар'янка увімкнула телевізор, але екран засніжив, шум здійнявся такий, що вухам боляче... Ото ще халепа! Певно, вітром антену повернуло не в той бік. Доведеться когось із хлопців просити, щоб налагодили, а серіал до Олени треба буде йти дивитися.

День тягнувся, як рік. Темно, хоч світло вмикай у кімнаті. Тітка Мар'янка не відчула, як піддалася дрімоті. А схопившись, подосадувала, що вночі тепер не засне. Всунула ноги в чоботи, накинула куртку з капюшоном з плащової тканини та вийшла у двір. Дощ вже, виявляється, закінчився і на вулиці розвиднилося, дарма що час надвечірній. Жінка відхилила двері курника – нехай хоч свіжим повітрям подихає живність. Закрила хвіртку на кілочок та попрямувала через дорогу.

За розмовами перед екраном та пристрастями по Роксолані з її падіннями та злетами скінчився останній прогнозований

синоптиками дощовий день. На Олениному обійсті тітка Мар'янка остовпіла здивована та спантеличена. В вечірніх осінніх сутінках яблуня на її подвір'ї буяла рясним цвітом. Диво дивне! Чи знак якийсь? Навіть до хати йти боязко...

Наблизившись до дерева тітка Мар'янка зупинилася і полегшено зітхнула. Голе почорніле від затяжної мряки гілля в місячному сяйві світилося білим оперенням її курочок-несучок. Вони дружно куняли разом з хазяїном пташиного гарему на яблуні, немов на сідалі у хліві. Жінка обережно знімала своїх підопічних з гілок, несла до хліва та садовила на жердини. Ті слухняно піддавалися її турботливим рукам і не здіймали в темряві переполоху.

...На високих вишитих подушках тітка Мар'янка з посмішкою на вустах намагалася заснути в своїй просторій хаті, побудованій давно чоловіком для їх колись великої дружної родини, а перед очима довго стояла вкрита весняним молочно-рожевим цвітом, вперше так рясно розквітла ще молода яблуня-антонівка.

17.06.2017

Субординація

За чим посеред ночі Михайлина йшла через темний яр з перелісками до обійстя кульгавої Ганьки – вона знала певно. Зібралася бити вікна старій зводні. Чула й раніш, що та пускає на ніч чужих чоловіків зі своїми полюбовницями, та до пліток Михайлині було байдуже допоки те не зачепило її бідолашну. Чи якась добродійка натякнула, чи в самої підозра виникла, тож вирішила: або переконатися в зраді чоловіка, або ж викинути дурне з голови. На всяк випадок кілька невеликих камінців все ж поклала в торбину.

Цілий день сама не своя ходила, з рук все падало, за дітей забувала: малечі по кілька разів доводилося зверталися до матері, доки врешті вона відгукувалася. Але жінка навіть не намагалася припинити накручувати собі нерви уявами сцен зради чоловіка. Наче відчувала, що саме сьогодні буде нагода впевнитися в тім. Можна сказати, бажала того, щоб здійснити зрештою свій намір та не мучитися здогадками. І справді, після роботи Павло вже вкотре додому не повернувся. Минулі рази казав, що за картами з хлопцями до ранку засиділися. Про політику, буцім-то, сперечалися, не зчулися, як і півні проспівали. На її питання, де саме проводяться ті посиденьки з політичними перепалками, сердито гримнув:

– Ти бач, вона ще мені допити влаштовувати буде! «Ой, боже мій милий, за що ти караєш?...»

Михайлина звечора відвела малих до своєї матері – ті любили ночувати у бабусі. Нічого не пояснювала, та й мати не питалася. Вона онукам завжди була рада.

Город Ганьки спускався в яр, а стежка до подвір'я підіймалася вгору через довгу плантацію картоплі. Михайлина чіплялася босими ногами за високе розквітле картоплиння, прохолодне від нічної роси, а серце торохтіло в грудях, як двигун. Боялася, що сусідські собаки почують. В старої пса у дворі не було, а даремно. З такою злочинною діяльністю, яку веде Ганька по відношенню до зраджених молодиць, могла б і подбати про свою безпеку. Думає, раз дає притулок гультяям, та ще й столи їм накриває, то й захист від них матиме. Нема дурних! Чкурнуть при першій же облаві в кущі. Її Павло, правда, не з таких... Михайлина боїться й припустити, чим цей похід може закінчитися, бо чоловік з недавніх пір не гребував і руку на неї підняти. Чого терпить та прощає йому бійки? Любить... А Павло тепер каже, що ніколи й не любив її. Якби не дівчинка першою народилася, а хлопчик, то ще тоді покинув би. Бреше... Любив.

Якось по секрету поділилася з колишньою шкільною подругою тим, що вже не раз потерпала від чоловікових побоїв, але та навіть не спромоглася пожаліти.

– Якби мені дістався такий чоловік, то хай би що робив, а я б дивилася на нього і раділа, що він в мене такий гарний.

Дурепа, що ще скажеш. Михайлина іншої думки щодо насилля в сім'ї, але на розлучення не спішить подавати. Може минеться, може отямиться її Павло? Хтось, чи щось їй підказало, що причиною його агресії може бути саме поява іншої. Чоловік відчуває за собою провину, та шукає, до чого б причепитися, щоб оправдати свої гріхи. Та й послуги Ганьки кульгавої безперечно спонукають до блуду та нових вражень.

Як гарно цвіте картопля! Навіть в темряві видко. І чому декоративного призначення рослина не має? Такі ж суцвіття вишукані! В молодості Михайлина приколкою їх до волосся

чіпляла, або ж шпилькою до блузки. Гарно було... І дарма, що намірам, з якими вона опинилася на іншому кутку села, дуже далеко до романтичних – розквітлий город не лишився поза увагою зрадженої жінки. Промайнула думка, що у випадку загрози, можна сховатися у високому огудинні Ганьчиних бульб.

Світло в хаті горіло. Через білі коротенькі фіранки продивлялося кілька силуетів. Хто був в середині, Михайлині роздивитися не вдалося, тож сховалася за стовбур старої груші у дворі і з надією спостерігала за освітленим вікном. Хоч би не Павло! Хоч би не Павло!!! Хай хтось інший, чийсь, але не її чоловік – брала гріх на душу несподівано-щирим бажанням.

З-за столу нарешті піднялася і покульгала з кімнати хазяйка. Тут вже не переплутаєш. Схоже, що з посудом у руках. Значить, застілля підійшло до кінця. Он, ще хтось встає... Над фіранкою здійнялася знайома голова. У Павла – завидний зріст. А хто ж третій? Жінку роздирала цікавість, але суперниця в поле зору не потрапляла. Михайлина не відчувала плину часу, їй здавалося, що тягнеться він занадто повільно, а долоні вже свербіли від бажання запустити в шибку камінцем. Зрештою світло вимкнули, але з хати ніхто так і не вийшов. «Політичні дебати» ось-ось мали розпочатися. Михайлина зачекала ще трохи і град камінців посипався в шибки, що біліли в темряві засунутими фіранками.

Отямилася вже в міжрядді Ганьчиного городу. Лежала обличчям в землю, чомусь руками прикриваючи голову. В обійсті гаму не було, але дзенькіт розбитого скла сполохав сусідських собак і вони рвалися з ланцюгів. Михайлина виглянула з картоплі. Світлом вже сяяли всі вікна Ганьчиної хати і двері на ґанку були відчинені навстіж. Павло без сорочки затягував пасок на штанях та метався по подвір'ї то в один, то в інший бік, але зі світла в темноті ночі нічого не міг угледіти. Михайлина з темрявою давно звиклася. Свою справу вона зробила, прийшов час втікати і чим скоріш, тим краще.

Додому бігла, збиваючи пальці об сухі грудки. В темряві дістала з-під камінця ключ, відімкнула двері й хутко,

не роздягаючись, лягла у ліжко. Сльози врешті вирвалися з очей та полилися на подушку. Відчула біль у серці і страх від передчуття швидкого повернення чоловіка.

Павло вскочив у хату, увімкнув світло в передпокої, заглянув у дитячу кімнату, потім у спальню. Стареньке покривало злетіло з Михайлини на підлогу, а слідом за ним і сама жінка, боляче ударившись скронею.

Вранці, не зважаючи на фіолетовий синець майже в пів обличчя, наділа вихідне плаття та направилася в бік автобусної зупинки на рейс до району. Досить, терпець увірвався! Але по дорозі несподівано виникла обнадійлива думка, яка змінила попередній намір жінки. Тихенько схлипуючи, вона звернула зі шляху до контори, щоб зачекати там секретаря місцевого парткому. Перестрибувати через його голову, напевне, не варто. Як-не-як, але ж вона – дружина члена партії...

2017

Обіцянка

Ранкову каву вона готувала, як завжди, на піску в дорогому апараті престижної фірми. Та і весь особняк був під зав'язку обладнаний найкращими новинками побутової техніки, що значно полегшувало щоденну роботу Айгуль. Її хазяйка Севжи-ханум ні в чому не відмовляла ні собі, ні своїм домочадцям: все найкраще і найкоштовніше вона могла собі дозволити.

Єдиним антикваріатом в розкішній кухні була ручна кавомолка з приданого бабусі Айше. Айгуль із-за примх старої змушена була розтирати зерна в старовинному млинку, витрачаючи добрих півгодини на приготування кавового порошку. Те, що в електричній кавомолці вийшло б набагато краще, доводом не було. Бабці в каві найперше потрібна була душа. Айше-ханум давним давно переконала в тім два свої наступні покоління, тож свисту альтернативного млинкові електроприладу з кухні ніхто ніколи не чув.

Айгуль знала, що на верхній полиці шафи є коробка, вміст якої чекає свого часу – скоріш за все відходу в інший світ старенької, бо млинок з ладу не виходив. Його вже десятки разів ремонтував ровесник Айше-ханум з тісної лавки на центральному міському ринку. З колишніх деталей млинка в нім залишився хіба що потемнілий від часу мідний корпус, та й той вже паяний-перепаяний.

Перша кава готувалася для старої, вона прокидалася на світанку. Сьогоднішнє горнятко з рук Айгуль буде для неї останнім. Не факт, що жінка ще колись не повернеться в цю затишну садибу в передмісті Стамбулу, але наразі на першому плані в неї була надважлива справа, задля якої вона і приїхала в Туреччину кілька років тому щоб заробити грошей після повернення в Крим з Самарканду, де народилася та виросла.

Порівняно недавно Айгуль поміняла своє вже звичне місце проживання на Крим, історичну батьківщину їх колись великого роду, без всякого страху і навіть тіні сумніву. Про цей земний рай вона чула з дитинства з розповідей батьків та бабусі, якій так і не пощастило відчути напливу хвиль радості та щастя від повернення на землю своїх пращурів.

Донька старої Айше, красива статна турчанка Севжи-ханум, теж прокидалася рано – на те спонукали постійні клопоти людини, яка має успішний бізнес, але до ранкової кави виходила тільки після проведення косметичних процедур та прийняття душу.

– Айгуль, одягайся, поїдемо в салон, тобі теж не завадить зробити зачіску та манікюр,– розпорядилася хазяйка, відставивши горнятко з залишками кавової гущі на дні.

Для прислуги увага хазяйки не була сюрпризом, Севжи інколи радувала жінку поїздками по магазинах та перукарнях.

– Уладнаєш на батьківщині свої діла, приїжджай іще. Гроші лишніми не бувають ніколи. Я вже до тебе звикла.

Ці події останнього в Туреччині дня залишилися позаду – в ілюмінаторі вже виднілися Кримські гори і попереду на Айгуль чекала клопітка робота. Рідний дім улюбленої бабусі Гульнари вона знайшла, як і обіцяла біля її смертного одру. Старенька з низькою стелею оселя під черепичною покрівлею, яка всього бачила на своєму віку, відрізнялася від оточуючих її будинків, зведених на колишніх татарських обійстях не раніше ніж через піввіку

після толоки у дворі справжніх господарів. Назви села Кочкар-Елі ні на карті району, ні на дорожних знаках вже не знайдеш, воно давно перейменоване в село Брянське – не зовсім доречне ім'я для поселення, підпорядкованого колишній столиці Кримського ханства.

Фінансова сторона справи вже не тяготила Айгуль. Сума коштів, зароблених в Стамбулі була достатньою для викупу хати в нинішніх господарів. Ті копійки, що складали з чоловіком в селі, заробляючи на вирощуванні та продажу редиски і помідорів, були, як крапля в морі. Айгуль згадувала, як щодня вдосвіта на початку літа бігала лісосмугами та запущеними садами, збираючи горішки молодого мигдалю і, не відходячи з місця, лущила їх на камінцях, щоб встигнути до роботи відправити чоловіка в місто на базар до оптовика, що розкладав готові до продажу ядра в пластикові стаканчики та збував їх утридорога. Інколи посилала на морське узбережжя школярку-доньку, де горішки швидко розбиралися приїжджими відпочивальниками. Тоді дохід від збуту мигдалю був набагато кращим.

По приїзді з Туреччини додому, наступного ж ранку Айгуль побігла до колишнього подвір'я бабусі Гульнари на перемовини з тіткою Марією, якій будинок дістався від колгоспу, де багато років вона працювала на винограднику. Чоловіка та єдиного сина жінка поховала давно і вже звиклася жити самітницею.

– Це ти, доню? Давно не навідувалася. Що привело тебе знову до моєї хати?

«До моєї!» хотілося кричати Айгуль. «До моєї, бо це мій спадок! Нотаріусом не завірений, але мій! Цей дім побудований моїм дідусем, який партизанив в кримських лісах і віддав життя за рідну землю! Саме з цієї оселі викинули колись на світанку бабусю Гульнару з трьома малими дітками та вивезли в товарняку до Самарканду!» Хотілося виплеснути з себе всю образу, весь біль за скривджений народ, накопичений в серці за багато років. Той біль теж передався їй у спадок від бабусі, від знайомих і сусідів кримських татар, багато яких навіки залишилися в азійській землі.

– Ось привезла вам гостинців з Туреччини та хочу знову просити продати мені вашу-нашу хату. Тітонько Марусю, благаю вас. Я все зроблю задля вашої безбідної старості. Продайте мені хатину!

– Я розумію тебе, Гулю. Ти могла б і кращу оселю в селі знайти, та напевне не потрібна тобі інша. Але ж куди я маю подітися? Ця хатина і мені вже рідною стала. Та й не залишилося в мене нікого, хто б доглянув, а тут – сусіди, з якими багато років одну межу між садибами ділимо.

– Ну десь же є у вас хоч якісь родичі, тітонько Марусю?

Стара хотіла змовчати, але совість стиха тиснула їй на серце.

– Десь живе в Миколаєві племінниця, колись навіть приїжджала провідати тітку. Якби ж ближче до моря хата стояла, то частіше навідувалася б рідня.

– Адресу ж їх маєте? Або скажіть прізвище та ім'я, а я розшукаю.

– Подивлюся, десь повинні бути старі конверти з листами, але не під силу мені вже якісь збори та переїзди,– зітхнула тітка.

– Нехай це вас не турбує, я все візьму на себе,– продовжувала переконувати жінка.

Чоловік Айгуль не відмовляв дружину від її наміру, бо знав, що з цього нічого не вийде. Вона була набагато проворнішою від нього, прагматичною та освіченою і в суперечках її слово завжди було останнім. Тим більш – не мав морального права розпоряджатися заробленими нею грішми. Хоча і самому не легко було залишатися вдвох з дочкою на тривалий час без господарки в їх невеличкій хатині, купленій колись за виручені дріб'язкові кошти від поспішного продажу квартири в Узбекистані. Тамтешні агентства з нерухомості гарно нагріли руки, штучно знизивши ціни на житло кримських татар, яким через десятки років після депортації все ж дозволили повернутися на рідну землю.

Не відкладаючи справи в довгий ящик, Айгуль зібралася їхати до Миколаєва на пошуки родичів тітки Марії. Ті теж були спантеличені наполегливістю спритної татарки.

Та й перспектива появи в їх оселі старої людини, нехай і не зовсім сторонньої, натякала на нові клопоти та обмеження.

– Я обіцяю вам певну суму на утримання тітки. Та й гроші від продажу хати вона не забере з собою в могилу. Скільки їй там жити осталося?

Айгуль не обминула думка про можливу меркантильність цих незнайомих їй людей. Її лякали довгі паузи в розмові з родичами тітки Марії і вона поспішно заповнювала їх обіцянками та пропозиціями, які могли б зацікавити племінницю та її родину, підказувала, як можна розпорядитися чималими коштами. Без отримання від них згоди на опіку тітки Марії повертатися додому нічого. Айгуль бачила, що її переконання діють і, що б їй це не вартувало, вона зобов'язана заручитися гарантіями людей, які все ж прийняли її та не виставили за поріг.

В Крим, мов на крилах летіла. Через кілька днів пообіцяла приїхати і племінниця тітки Марії, щоб бути свідком при складанні угоди на продаж-купівлю нерухомості, а разом з тим прослідкувати, щоб родичка не назбирала собі в придане якогось непотребу та не захарастила ним міську квартиру.

Тітка Марія жалкувала за кожною мискою та чашкою, старенькою ковдрою та фіранками, бо розуміла, що все це потрапить на смітник. Пропонувала сусідам забрати собі деякі речі – в господарстві згодяться. Дещо і справді перекочувало в сусідські обійстя, а клунки з особистими речами племінниця вже розставляла в салоні мікроавтобуса, найнятого Айгуль для перевезення тітки Марії до Миколаєва.

Прощалися хто зі сльозами жалю, хто зі сльозами радості. Айгуль махала рукою вслід автомобілю, поки він не зник за рогом вулиці.

Все! Вона це зробила! Вона повернула садибу справжнім господарям – нинішнім та майбутнім нащадкам бабусі Гульнари та дідуся Марлена. Айгуль вихопила з купи сміття, що залишилася серед подвір'я, сухого віника зі степового полину і взялася змітати ним павутиння в кутках спорожнілої хати.

Повідчиняла навстіж вікна та двері, виставила під стіни рами, які не мали стулок, давши простір вітру та протягам.

На подвір'я увійшов чоловік з дочкою з сапами в руках і родина з завзяттям взялася шкребти зі стін десятилітні нашарування глини та вапна, залишки фарби та сажі, щоб геть назавжди вивести з рідної домівки чужий дух.

09.05.2018

Ранково-сільський променад

Тому, хто тримав коли-небудь в своєму господарстві корівку, і хто був гарним господарем своїй годувальниці, знайома картина ранкового села, коли вдосвіта перед вигоном до череди то з одного, то з іншого двору виходять на свій звичний маршрут Маньки, Майки, Квітки, Лисухи, а згодом Мар'яни, Секлети, Ганни, Ольги, або ж Якови, Дем'яни, Миколи та Микити. На вулицю разом з корівками випливає запах парного молока впереміш з іншими коров'ячими ароматами. Майка здоровкається з Лисухою протяжним муканням, витягнувши вперед морду і закинувши назад свої куценькі ріжки, а Лисуха, грайливо погойдуючи розкішним вим'ям, коротко відповідає на вітання та без зайвих слів хвалиться ранковим удоєм. Інші представниці слабкої велико-рогатої статі, опинившись за межами свого штахетного паркану, теж кидають сусідкам пару звуків коров'ячою мовою. Потім розбрідаються – хто куди. Одна прямує до невеличкого степка з прохолодним після ночі споришем, друга, встромивши передні ноги в глибокий рівчак, ховає голову в бур'яні та демонструє ранковим глядачам кремезний зад. Інші намагаються витягнути губами з-під чийогось паркану в'юнкі пагони тендітної біло-рожевої повійки, або й ущипнути соняха чи кукурудзу, що нахилилися з сусідського городу.

У тварин – перший сніданок, а господарі ще не мали в роті жодної крихти. Зранку головне – подоїти та нагодувати худобу. В кінці літа випаси вже не дуже щедрі на пашу, тому тільки зовсім байдужий та вкрай ледачий хазяїн здатний вигнати до череди свою тварину натощака. Таких у нашому селі немає.

Власники корів з'являються на вулиці з невеличким запізненням, щоб не примушувати себе відганяти годувальницю від чужої кукурудзи. А коли все ж попадають в поле зору сусідки чи сусіда, з городу яких їх корівка нагло смикає соковите листячко, прискорюють ходу аж до бігу:

– Куди? Куди-и-и? А щоб тебе грім побив! – кричать, тримаючи дулю в кишені, допустимо, байкового халата.

Доки худоба, ні про що не думаючи, набиває свої боки, мешканці вулиці сходяться до купи, щоб послухати останні новини, яких після ночі завжди вдосталь. Новини бувають різні: і сумні, і веселі. Події описаного нинішнього періоду, маю надію, нічим не зіпсують настрій і не затьмарять тільки-но розпочатий день.

– Чи чули, як на Середній вулиці Москаленко цілу ніч сигналом автомобіля сюрчав? Видно, п'яним вночі приїхав, а Галька до хати не пустила. Тож і їй спати не давав. Аж поки не побудив всіх мешканців вулиці. Кажуть, розгнівані чоловіки волоком витягували його з кабіни.

– Я колись спостерігала, як він, випивши після роботи, їхав машиною додому. Так рівненько та тихесенько, неначе на волах. Хоч і мізки в клубок заплуталися, а правила дорожнього руху добре пам'ятає.

– А я вечором Христину Ткачучку зустріла, після якогось курорту приїхала до матері в село відпочивати. Каже з заїздом цього року не пощастило. Одні діди та сімейні пари поприїжджали. Каже – гроші на вітер викинула.

– Що кому, а курці просо... Хто їде на курорт, щоб полікуватися, а хто – шукати пригод на свою с...кажімо, голову.

– Та кажи вже, як є. Чи, може, дуже культурним став? Як казав один: «Я став дуже культурною людиною. Раніше говорив – ґудзик, а тепер кажу – пуголовиця»... Га-га-га...

– Ой, а де це Микита подівся? Тільки що ж тут стояв. Чи корову пішов завертати? Так ні ж бо, вона з Миколиною Лисухою на степку пасеться...

– Та онде він, в рівчаку. Вже штани підтягує. Га-га-га...

– Діду Микито! Що там, багато опеньків знайшли?

– Та грам триста буде...– озирнувшись підсумував дід Микита.

– Га-га-га...

Зацікавлені веселим ранковим гомоном до гурту підтягуються господарі рябих, чорних та червонястих красунь з інших вулиць, щоб щось почути від людей та розповісти своє. Кількість худоби на вулиці збільшується з кожною хвилиною. Одні продовжують обшукувати рови та кущі, інші на кшталт своїх хазяїв збилися в гурт і, почісуючи рогами доступні їм частини свого тіла, очікують на появу молодого бичка в супроводі його господаря та свого опікуна пастуха Федора. Той, зазвичай, появляється останнім і, прийнявши від господарів уже сформоване стадо, відпускає їх на всі чотири сторони. Народ розходиться по своїх садибах, де на них ще очікують свині, качки, гуси і кури, а затим, не нормований споконвіку, довгий та важкий селянський день.

А наші рогатенькі, підбадьорені довгим пужалном Федькового батога, підтюпцем доганяють одна одну, а потім дружно прямують до широкого яру, щедро ляпаючи в пухкеньку пилюку сільської вулиці перетравленою гичкою та кукурудзою.

2013

Не мала баба клопоту

Над озером розсіявся ранковий туман і умитий очерет чітко вималювався на тлі піщаного берега. Заміське водоймище стоїть упритул до житлових кварталів міста і давно стало улюбленою зоною відпочинку містян. До Дінця теж рукою подати, але поїздка якийсь час забере та й на маршрутку витратитись доведеться. А тут он – два кроки і лови вдосвіта рибку скільки заманеться. Ну, скільки заманеться – це, звичайно, голосно сказано, бо риби тут, якщо і пощастить наловити, то, хіба що коту на сніданок. Але ж і посидіти та насолодитись самим процесом для справжнього рибалки теж не маловажно.

У вихідний день народ полюбляє довше поспати і любителям риболовлі ніхто не заважає. Хіба що якийсь фізкультурник після ранкової пробіжки пірне в свіжу водичку Чистого озера та прожене дрімоту, яка, буває, нападе на самотнього рибалку.

Дід Льоша вже мав у поліетиленовому пакеті, що був йому за садка, кілька окуньків та невеличкого підлящика, але додому не поспішав – себе теж інколи побалувати можна після трудового тижня. Скаже на цей раз дружині, що не чув, що та збирається на дачу в Борівськé. На дачу – це теж голосно сказано, бо там не до відпочинку буде: наробишся, як віл. Город, сад... паркан поладнати – куди від цього дінешся? Будинок дістався в спадщину від тещі, продавати шкода, потрібно

використовувати з користю для сім'ї. Хоча віднедавна в квартирі вони з дружиною на пару вдвох залишилися – діти відділилися. Але ж він – вже п'ять років, як «дід Льоша»! Улюбленого онука яблучком та порічкою свіжою зі свого саду пригостити приємніше, ніж купленими на базарі. Своє воно і є своє. Знаєш, що без хімії, без нітратів.

За спиною щось крякнуло і дід Льоша від несподіванки аж підскочив на місці. Повернувся і не повірив своїм очам. На піску стояв страус, вірніше, страусеня. Оце так! Звідкіля така екзотика? Пташка застигла на місці і втікати не збиралася, уважно дивилася чоловікові в очі.

– Тась-тась-тась...– немов каченя, покликав дід Льоша і протягнув страусові руку.

«Екзотика» витягла свою довгу шию, маючи надію чимось пригоститися. Ніяких делікатесів, крім розмочених сухарів в рибалки не знайшлося, але страусеня й цьому було раде. Ковтнуло м'якуш і знову пильно подивилося в очі.

– А ну розказуй, птахо, звідки ти тут взялася? Чи не з зоопарку пересувного, що недавно стояв на площі, втекла?

Схоже, саме так воно і було. Дід Льоша відвідував з онукою той приватний звіринець і, хоча Тимко радів небаченим раніше у їх місті представникам фауни, дід про себе відмітив, що за такі гроші, які брав підприємець за квитки, міг би і кращі клітки замовити.

Страусеня швидко освоїлося і до рук чоловіка потрапило без проблем. Однією рукою він зібрав своє рибацьке причандалля, другою тримав за ноги птаху та притискав до грудей його тулуб, щоб не вирвалася. Але страусеня поводилося пристойно.

– Це що за гуска? Невже на гачок спіймав? – здивовано зустріла в коридорі дружина.

– Та ти подивись уважно, сільпо... В селі виросла називається... Страус!

Дід Льоша поставив птаха на ноги – той головою діставав вже майже до пояса.

– І що тепер будеш з ним робити? Ти що, в Борівське не збираєшся?!

– Збирався, та доведеться тобі самій їхати. Треба ж щось придумати для пташеняти... Ох і красень! Може на балконі кліть поставити?

– Чи ти здурів? Воно через три місяці вище тебе буде. Хочеш щоб очі мені виклювало?

– Онукові ж треба показати? – ніяк не відреагував дід Льоша на невеселу перспективу, озвучену Тетяною.– Їдь без мене, а я після обіду підскочу.

– Нащо ти мені після обіду здався! От знайшов відмазку – хатку він на балконі будуватиме! Очі мої тебе не бачили б!

– Ну хто ж думав, що мені така оказія трапиться? Воно ж до людей звикло – не міг я його залишити, комусь іншому дісталося б. А ти чула, щоб тут у когось страус був у господарстві? Може придумаємо йому якесь застосування.

Жінка сердито махнула рукою.

– Не гнівайся, Таню! – підлесливо обійняв дружину.– Завтра ще день буде.

Дружина сунула ноги в шльопанці та взяла підготовлені для поїздки речі.

– Залиш одну сумку, я привезу після обіду.

Тетяна зважила руками сумки і одну з них поставила на підлогу:

– Зачини за мною двері!..

Дід Льоша крутнув ключем і повернувся до страуса:

– Отак, друже... Візьмеш собі колись таку ж Таню і будеш мучитися все життя.

На балконі знайшлися рейки та дошки і під вмілими руками купа деревини, яка вічно заважала дружині, перетворилася на чималий відсік, закритий зверху негустою решіткою. Якщо і підросте страуся, то головою в дашок не буде упиратися.

Після обіду дід Льоша, як і обіцяв, появився в Борівському. Дружина вже добряче наробилася, але дійшла до висновоку, що з наміченим впоратися до кінця дня не вдасться. Вирішила в місто не їхати, а заночувати в селі, щоб вдосвіта продовжити роботу.

– Аби тільки квартирант там нічого не накоїв... Ти теж залишишся! – скомандувала чоловікові.

Дід Льоша мовчки підкорився.

Після полудня наступного дня приїхали додому. На лавочці біля під'їзду сиділи сусідки.

– Таню! Що це у вас на балконі так кричить? З шести годин спати не давало.

– Та що там може кричати?

Тетяна вдала, що не розуміє про що йдеться. В ліфті накинулася на чоловіка:

– Оригінал чортовий! От за що це мені від людей вислуховувати? Не мала баба клопоту...

Засмучена пташка сиділа у кутку клітки. Миска з залишеною їжею була порожня, воду з бідончика теж висмоктала. Дід Льоша впустив страуса до кімнати, а сам заходився прибирати на балконі.

– Дзвони дітям, нехай за картоплею йдуть.

Чоловікові не терпілося показати страуса онукові.

Тимко аж захлинався від радості. Ввечері додому збирався зі сльозами.

– Діда Льоша, я завтра в садочку дітям розкажу – ото здивуються! Ні в кого вдома страуса немає! Як ми його будемо звати?

– Як придумаєш, так і зватимем,– дав завдання онукові на вечір.

– Мартин! – через півгодини закричав Тимко в слухавку.

До зими страус і справді помітно підріс. Дід Льоша зробив для нього уздечку та віжки, щоб вигулювати вечорами, а якось вирішили з Тимком запрягти його в сани та спробувати покататися. Мартин важно ступав своїми довгими ногами по снігу, а Тимко легенько поганяв його прутиком. Поглянути на таке диво зібралися діти чи не з усього кварталу. Дехто вже тримав у руці гривню, щоб не було відмови. З прогулянки дід Льоша приніс десять гривневих купюр. Гроші поклав в коробочку, щоб використовувати Мартинові на корм.

Апетит у страуса, особливо після фізичних навантажень, був неабияким. Двері на кухню вже давно почали зачиняти,

бо траплялося й таке, що Мартин мовчки, поки нікого не було поряд, знімав дзьобом кришку з каструлі, що стояла на плиті, і з'їдав наготовлені Тетяною страви. Не нехтував нічим. М'ясо теж виловлював з картоплі – дарма, що не з хижаків. Зачинені двері згодом почали його дратувати, особливо, якщо хтось перебував на кухні. Страус заглядав крізь скляні віконця і якщо не відчиняли, починав довбати дзьобом. Скло вже дало тріщину. У Тетяни рвався терпець, дід Льоша покірно вислуховував дорікання дружини.

– Закінчиться зима – я його в Борівське відвезу, буде там в хліві жити. Але ж він не дармоїд, Таню! Сам гроші заробляє. Ти в неділю відпочиваєш, а він трудиться,– виправдовувався чоловік.

– І ти разом з ним в село переїдеш! Набридли вже чортом обидва... Бізнесмени...

Про ті здібності, які відкрилися у страуса на початку літа в селі, ніхто і не здогадувався. Якось вдосвіта дід Льоша вийшов з хати і вгледів Мартина в городі. Той ходив в міжряддях у картоплі і ретельно вишукував жуків-колорадів. З тих пір картопляні кущі стояли зелені та не ушкоджені. Сусіди по черзі почали запрошувати Мартина і до своїх городів. Розраховувалися з Олексієм хто пивом, а хто й чимось міцнішим.

Через деякий час Тетяна звернула увагу на дивну поведінку Мартина.

– Льош! Мені здається, що це Марта, а не Мартин. Їй-бо воно на гніздо хоче сісти! Ану зроби йому якесь кубло.

Чоловік вимостив у хліві страусові гніздо і той справді хутенько всівся в нього. Ноги стирчали вперед, як вуса антени від старого телевізора. Хлів трусився від реготу з такого видовища, а птаха набула вигляду блаженної.

Білок ледве не витікав з літрового слоїка. Яєшню їли гуртом два дні.

– Це б якби Марточці ще пару, то можна було б ферму відкривати. А так – яйця, хоч і смачні, але ж не запліднені. Це ж який дохід був би – перша страусина ферма в області!

Та мріям діда Льоші не світило збутися. В кінці літа під його ворітьми зупинився чорний джип. Бритоголові братки увійши на подвір'я.

– Батя! Це в тебе тут страус живе?

– А що таке? – чоловікові від погляду амбалів стало не по собі.

– Нащо він тобі треба? Жив ти без нього і далі проживеш! Тільки без заперечень!

Це була погроза і дід Льоша злякався. Марту було жалко, з нею змирилася навіть Тетяна, але життя – воно дорожче.

– Знали б ви, хлопці, скільки на нього грошей пішло...

Спроба розжалобити та хоч трохи розкрутити бандюків виявилася недаремною. Один з них дістав з кишені пачку зелених купюр, про щось подумав, повагався, але дві сотенні сунув чоловікові в нагрудну кишеню сорочки.

Щоб Тимко не плакав за Мартою, дід Льоша частину доларів витратив малому на мобілку.

2017

Тоня – дружина лісничого

Роман віз свою новоспечену дружину у відкритому ЛуАЗику вузькою лісовою дорогою. Тоня час від часу ухилялася від навислого над шляхом гілля ліщини з шорстким темно-зеленим листям та зібраними в невеличкі пучечки горішками, крізь які пробивалися яскраві промінці. Сонячні зайчики з віття перестрибували на капот автомобіля, на засмаглі руки та коліна дівчини, додаючи піднесеному Тониному настроєві хвиль радості та захоплення. Віднині цей розкішний ліс – частина її особистого життя: чоловікове господарство та їх перше родинне гніздечко. Роман впевнено тримав кермо та стежив за дорогою, але в деяких місцях навперейми машині виповзало з-під землі на шлях товсте коріння вікових дерев і авто погойдувалося з боку в бік, викликаючи з Тониних вуст то зойки переляку, то розкотистий сміх:

– Ой, Романчику, перекинемося!

Роман зачаровано поглядав на своє миле незаймане дівчисько, яке ще й не стало справжньою жінкою. Скажи комусь із хлопців – засміють, а в кращому випадку не повірять.

Після гучного тривалого весілля шлюбна ніч виявилась прикрим непорозумінням. Тільки-но Роман, весь у рожевих мріях про таїнство довгоочікуваного першого інтиму з коханою зачинив двері в кімнаті з ліжком для молодих, як у двері постукали:

– Романе, відкрий-но на хвилинку, будь-ласка...

Хлопець з досадою відчинив засувку. Стомлена весільними турботами мати ступнула через поріг зі стосом постільних речей та тіткою Марусею за спиною.

– Я постелю тут на дивані, бо більше ніде покласти гостей.

Хлопець від несподіванки та обурення відкрив рота, але слів забракло і він лише пару разів хапнув ним повітря, розгублено дивлячись то на матір, то на тітку. Якби в ту мить мав щось у руках, то, напевне, пожбурив би в обох разом. Оце подарунок піднесла рідня! Відверто демонструючи поглядом своє розчарування та незадоволення рішенням матері, він безпорадно опустив руки і мовчки ліг поряд з молодою дружиною. Тоня присхнула в подушку і накрилася ковдрою. Роман ще довго бурчав та зітхав, доки їх обох не зморив сон. Тітка відразу ж принишкла на дивані, але, напевне, теж не швидко заснула з цікавості. Кілька днів оселя була заповнена приїжджими родичами, які щовечора покотом влягалися на підлозі, розкладачках і, звичайно ж, на дивані поряд з шлюбним ложем молодят.

Незадовго до весілля Роман закінчив лісотехнічну академію і до місця призначення виїжджав того ж дня, що й більшість гостей. Тоня мала прибути відразу ж після його облаштування на новому місці.

Садиба лісничого розташовувалася на затишній яйлі Букового кордону в оточенні могутніх дерев та низенького тину з тонкого кругляка. Найближчий населений пункт розкинувся під горою по обидва боки від жвавої автомобільної магістралі. Там Роман і підібрав Тоню на зупинці рейсового автобуса. Дорога на кордон місцями стрімко піднімалася вгору і ЛуАЗ голосно ревів, набираючи швидкість. Тоді Тоня хапалася рукою за чоловіка, притискуючи до грудей величезний букет лісових ромашок, і серце її завмирало. Врешті автомобіль вискочив на нешироке плато і опинився перед обійстям з доволі привабливим дерев'яним зрубом. Роман заглушив двигун, спритно вискочив з машини і, відкинувши дверцята, підхопив Тоню на руки. Майже бігцем поніс дружину до оселі,

штовхнувши ногою незамкнені вхідні двері будинку і обережно поклав її на широке ліжко посеред величезної кімнати, що пахла квітами та різним лісовим зіллям. Ромашки розсипалися по блакитній Тониній сукні та м'якій картатій ковдрі. Роман цілував шию, губи, щоки коханої, відчуваючи нетерплячість та провину за невдалу шлюбну ніч.

Тоня відхиляла голівку то в один, то в інший бік, слухняно підставляючи під поцілунки розпашіле обличчя, але від несподіванки враз відсахнулася від чоловіка, а за тим закотилася сміхом. Роман нарешті опам'ятався і теж помітив те, що так налякало дружину. Він глибоко зітхнув:

– Ну це вже якась карма... За що ж мені таке, за які гріхи? Га, Платоне?!

З відчинених дверей за молодятами спостерігав молодий волохатий вовкодав.

– Ще буде час, любий... Сам винен. Що ж клямку на двері не накинув?

Тоня освятила чоловіка поцілунком, скочила на підлогу і прошепотіла:

– Охолонь трішки... Де тут у тебе вода? Квіти потрібно поставити.

Роман заніс в будинок цинкове відро з водою і зібраний з ліжка сніп ромашок заповнив широку ємність. Відро поставив на високий ослін у кутку кімнати, від чого в осяяній сонцем оселі стало ще світліше.

– Таких букетів мені ще ніколи не дарували.

– Я тебе обсипатиму квітами щоранку!

– Ловлю на слові, Ромцю! А зараз занеси речі, та дай мені хоч озирнутися, а то схопив в оберемок зголоднілу та невмиту з дороги...

– Та ж то я теж від голоду,– усміхнувся Роман.

Тоня підійшла до одного, другого, третього вікна – кругом ліс, ліс, ліс і лише вони вдвох, дві живі душі, якщо не рахувати Платона.

– А в тебе замок хоча б є в хаті? – виглянула у двір, відкинувши на зовні стулки великого вікна.

– У нас, кохана, у нас... Десь має бути, але я ним ще не користувався. Від кого зачиняти двері? Злодіям тут нічого брати, та й вовкодав не дозволить, то ж вони сюди, я впевнений, і не заглядають. Хоча... тепер варто подумати, бо такого багатства, як ти, рідненька, тут раніш не спостерігалося, настільки мені відомо.

Тоня вийшла на ґанок і роззирнулася навкруги. Під вікном ріс пишний шипшиновий кущ, у кутку садиби вже зав'язався плодами гурт дерев глоду. Серед подвір'я височіла гарна копиця свіжого сіна.

– Невже хочеш козу завести, мій господарю?

– Це ти про що? – не відразу зрозумів Роман.

– Це я про сіно,– пояснила нездогадливому чоловікові.

– Ех, ти... Ніякої романтики! Ну, хай буде, що козу...

Роман вдав ображеного.

– Зараз перекусимо тим, що є, а завтра вже будеш господарювати коло плити. Бо тут не помітиш, як і сонце сяде. Ніч швидко накриває гори.

Роман ввімкнув електричний чайник та заходився діставати з холодильника харчі. Швиденько нарізав овочів, зробив з десяток канапок з сиром та шинкою і жестом запросив Тоню до столу. Щось згадав, стукнув себе по лобі і посеред столу з'явилися два келихи та пляшка шампанського.

– Чисто символічно... По ковточку за приїзд.

Після пізнього обіду, чи то вже ранньої вечері Тоня поспішила прийняти душ. За будинком вона помітила комплекс необхідних у сільському дворі зручностей.

– Я зараз тобі таку купіль влаштую! – загадково пообіцяв Роман.– Викупаю, як немовлятко.

Він взяв дружину за руку, але повів не за будинок, а в ліс. На ґанку прихопив з гвіздка яскравого рушника і накинув собі на плече.

Вхід у великий грот закривали срібні струмені водограю. Вони спадали в неглибоку прозору купіль, дно якої просвічувалось величезними камінними брилами. Тоня, зачарована красою та музикою водоспаду, не зводячи з нього очей, скинула

в траву сукню і ступила крок. Роман спритно розстебнув гачки на її ліфчику і легенько смикнув його з плеч дівчини. Тоня машинально прикрила невеличкі півкулі грудей долонями.

– Не ховайся, люба, тебе вже засікли сороки-пліткарки ген з того дуба. Пугач підсліпуватий вдень – його взагалі боятись нічого. Хіба що соловей?.. Цей суперник враз може звабити мою Афродіту.

Птахи, немов і справді зрозуміли слова Романа, загалдикали на дереві та здійнялися з гілля. Лише зачудований соловейко, мовчав у ліщині. Від такої краси в нього, напевне, відібрало голос.

Роман підкотив вузькі вигорілі джинси до колін і пішов поруч з Тонею, підтримуючи її за тоненький стан на слизькому мокрому камінні. Дрібні краплі вологого марева вже покрили її засмаглі плечі та біленькі трикутнички з рожевими полуничками на грудях. Розпущене до плеч волосся блищало дрібними бісеринками роси. Ще крок і сильні довгі цівки ударили по тілу. Роман обійняв кохану, дбайливо захищаючи її від струменів. Вода стікала з його сильних рамен на плечі дівчини і Тоня відчула такий затишок в обіймах чоловіка, стала враз такою маленькою-маленькою... Мить – і вона опинилася на великому гладенькому валуні посеред купелі. Роман дбайливо набирав в пригоршні води и поливав збуджені груди дівчини. Вони враз покрилися сирітками і безсоромно притягували до себе Романові губи.

Замотавши, немов лялечку, в м'який махровий рушник, Роман підхопив Тоню на руки і виніс на берег. Соловей врешті отямився і лісом покотилися надвечірні трелі професійного звабника.

Копиця у дворі притягувала до себе. Тоня здогадалася про наміри чоловіка і усміхнулася своєму недавньому, тепер настільки недоречному питанню про козу. Виходить, це Роман влаштував таке розкішне шлюбне ложе.

Зірки були всюди. Над головою, в сіні, на молодих красивих тілах, в Тониному волоссі. Дівчина час від часу відривалася від ложа, злітала у всесвіт і знову падала в руки Романа.

Молодик місяць сидів на комині будинку і все те бачив і чув. Крадькома, непомітно для хлопця він торкався недозволених нікому, окрім щасливчика Романа, частин оксамитового тіла дівчини, чим викликав з неї голосні зойки.

«Моя, моя...» билося в грудях Романа і врешті вирвалося з вуст:

– Моя-я-я-я!!!!!!!

– А я-я-я-я?! – стоголоссям розгублено відгукувалися скелі, дуби, все-все навколо і найголосніше місяць на даху.

Тоня сміялася від щастя, білозубий ротик то поблискував в темряві, то ховався в поцілунки Романа та місяця-молодика.

...Сонце застало Тоню зненацька. Вона, розкинувшись, лежала гола-голісінька перед усім світом на копиці, живіт та стегна лише злегка приховували ромашки, лілові суцвіття венериних черевичків та якісь до сих пір незнайомі їй екзотичні лісові квіти. Озирнувшись навкруги вона схопилася з сіна і прикриваючись квітами побігла до ґанку. На столі вже стояла кава, свіжі бутерброди і поспіхом залишена записка: «Не знаю, які враження залишилися в тебе від нашої першої шлюбної ночі, але я безмежно вдячний матусі, на яку нещодавно гнівався за те, що підсунула тоді нам під бік тітку Марусю. Снідай, моя кохана лежебоко, та поміркуй, з чим та як прийматимеш чоловіка в обідню пору».

Тоня вдячно посміхнулася у відповідь написаним словам і поглядом господарки зазирнула до морозильної камери.

2017

Щастя з підвіконня

Акації кидають мережані тіні на чистий асфальт двору. Вимите ще вдосвіта міцним струменем води з гумового шланга подвір'я місцями вже встигло висохнути і тіні на тих ділянках вимальовуються чіткіше та більш витончено. З цвітінням акацій в місто прийшло і літо. Освячені ранковими променями вулиці від молочно-білих грон стали ще світлішими, а двори наповнилися ніжним запахом і монотонним гудінням бджіл. Це внесло в тихі квартали ще більше затишку, а мокрий від ранкового купання асфальт спонукає дихати на повні груди.

Струнка енергійна жінка, в минулому сержант Колосівська, направляється до свого колишнього міліцейського управління звичним маршрутом – приємно пройтися стежками бурхливої молодості. Промайнуло вже більше двадцяти років, як вона розпрощалася з цим приморським містом на Далекому Сході і перебралася до іншого моря – південного. Але відсутність якоїсь довідки в особовій справі змусила подолати тисячі кілометрів задля справедливого нарахування пенсії. Можна було і письмовий запит зробити, та вирішила, що так буде надійніше.

Робочий день, зазвичай, починався у неї, на той час дільничного міліціонера, відразу за порогом власної квартири. Ходити тротуарами упродовж вулиці і хвацько стукати на поворотах підборами вона не звикла, навпаки – давно проклала собі маршрут так, щоб провідати всі закапелки, кущі та інші злачні місця

тутешнього криміналітету та безхатченків. Заглядала у двори, відчинені двері під'їздів, віталася зі стрічними мешканцями підконтрольної їй ділянки та своїми непростими підопічними, котрі все ж з повагою ставилися до привабливої наставниці.

В цей приїзд зупинилася у колишньої сусідки, тож ранок розпочався, як і двадцять з лишком років тому. Не кваплячись увійшла в знайомий двір у суміжному кварталі, окинула навкруги зором і зупинила свій погляд на відхиленій стулці пластикового вікна на першому поверсі цегляного восьмиквартирного будинку. Згадала колишню молоду веселу мешканку тієї квартири. Цікаво, як склалася її доля?

* * *

Їх знайомство відбулося такого ж літнього дня по дорозі на службу.

– Доброго ранку, тітонько в погонах! – почула із-за розлогої молодої акації дзвінкий дівочий голос, а потім розкотистий сміх.– З усіма вітаєтесь, а мене й не помічаєте...

Міліціонерка озирнулася і побачила у відкритому вікні привабливу молоду дівчину, що виглядала із-за білої фіранки, розшитої вишивкою рішельє.

– О, привіт, красуне! Та хіба ж тебе угледиш із-за кущів?

– А я вас щодня бачу. Пора, думаю, і познайомитися...– дівчина знову закотилася сміхом.

– Ну і правильно подумала, будемо знайомі...

Наступного ранку Катя, так назвалася дівчина, очікувала на «тітоньку в погонах», нахилившись з підвіконня над вузеньким газоном між асфальтом і вікном.

– Слухай, Катю, а чому ти в цей час в домашньому халаті, а не в шкільній формі? По-моєму, вже пора до школи.

Дівчина знову зайшлася сміхом, грайливо похитуючи кучерявою голівкою. Щось у її поведінці було загадковим, неначе вона намагалася викликати у дільничного зацікавленість своєю персоною.

– Та я вже два роки, як восьмирічку закінчила,– повідомила з гордістю.

– То ж це ти два роки б'єш байдики отут на підвіконні і нічим не займаєшся?

– А я вишиваю,– дівчина дістала звідкись п'яльця з яскравим узором. Що там було зображено з невеликого фрагмента розібратися було не просто.

– От закінчу незабаром,– продовжувала Катря,– і покажу...

– Це добре, що вишиваєш, але ж пора б уже братися за щось більш серйозне. А то, гляди, ще доведеться тебе за дармоїдство до відповідальності притягувати! – приховуючи посмішку, Колосівська посварила її пальцем.– Ану виходь сюди, побалакаємо! – вдавано сердито додала командним голосом.

Дівчина знову зайшлася від сміху і зухвало дивилася у вічі стражеві порядку.

– Як вам потрібно, то ви і заходьте,– сказала і кудись швиденько пірнула з свого підвіконня.

Візиту до нової знайомої не планувалося, та все ж «тітонька в погонах» увійшла до під'їзду. В одній з квартир клацнув замок і з-за дверей знайомий бадьорий голос запросив:

– Прошу ласкаво!

З помешкання почувся якийсь гуркіт, чи метушня, але двері не відчинилися. Колосівська натиснула на ручку, зробила крок через поріг і розгублено зупинилася. Блакитні очі кучерявої красуні, що грали веселими бісиками, дивилися на неї десь знизу із-за кухонного ослінчика. Міліціонерка, яка в своєму житті бачила всяке, на цей раз почувалася ніяково. Боялася, що розгублений від такої несподіванки вираз її обличчя міг сприйнятися дівчиною за розчарування.

– Заходьте-заходьте, не соромтесь,– покликала за собою господарка квартири.

Вона вправно переставляла поперед себе ослінчик і, підстрибуючи, наздоганяла його.

Дівчина мала серйозну ваду від народження. Маленькі незграбні кінцівки були схожими на ласти, але, як не дивно, це її зовсім не бентежило. Катя гостинно запрошувала до кімнати. Ставити якісь питання було зайвим і «тітонька в погонах» зацікавилася вишивкою. Розклала на дивані

біля вікна канву і з інтересом роздивлялася майстерно викладені на полотні хрестики. Розмова закрутилася навколо візерунка та якості муліне, бо вишивання було і її захопленням, та все ж між іншим дізналася, що живе дівчина вдвох з бабусею, а освіту отримала вдома – вчителі проводили заняття з нею на цьому ж дивані.

Якогось ранку «дівчина з підвіконня» десь забарилася в своїй кімнаті і сержант Колосівська навмисне притишила ходу біля її вікна.

– Красуне, ти що там – спиш? – покликала привітно.

Через хвилину у вікні з'явилося заспане обличчя.

– А то і поспати не можна...– вдавано сердито відгукнулася Катря.

– Ти що, на танцюльках вчора була? – сказала і прикусила язика.

– І хто ж це вам уже доповів зранку? – зовсім не образилася Катерина.

– Ніхто не доповідав, сама здогадалася,– викрутилася міліціонерка.

– Вчора один знайомий запросив. Вже давно крізь вікно до мене залицяється,– задоволено засміялася дівчина.– А коли я відмовилася, із-за відомої вам причини, він підхопив мене прямо з підвіконня і поніс на руках до танцмайданчика.

Колосівська не знала вірити чи не вірити цьому сміхотливому не зовсім вдалому божому створінню, а воно, сміючись, розповідало далі:

– Бабуся, розпродавши квитки в кінотеатрі, повернулася додому і вже зібралася викликати міліцію. Двері зачинені з середини, в квартирі – нікого, внучку вкрали. Гвалт! Та через якийсь час Гришко повернув на місце вилучене добро...

Задоволена такою неочікуваною романтичною пригодою Катруся сяяла від щастя. Зі слів дівчини, хлопця зовсім не налякало її каліцтво.

Невдовзі Колосівська отримала нове призначення, виїхала з Далекого Сходу і більше нічого не знала про свою героїню.

* * *

Уладнавши в управлінні всі питання, Ніна Олександрівна, так звали жінку, все ж вирішила завітати до колишньої знайомої. Вхідні двері, як і вікна в квартирі виготовлені з сучасних матеріалів – видно, що живуть в ній люди з яким-неяким, але достатком. Ніна Олександрівна завагалася: тиснути на кнопку дзвінка, чи повернутися назад? Можливо, там вже давно інші люди мешкають. Але допитливість перемогла.

Через хвилину двері відчинилися і в коридорі її зустріла маленька жіночка з нікельованими ходунками в руках. Від несподіванки вона по-дитячому заплескала у долоні і її радісні блакитні очі налилися сльозами. Впізнала відразу ж колишнього дільничного і, не стримуючи себе, засміялася крізь щирі сльози молодим дівочим сміхом.

– Проходьте, не соромтесь! – радо, як і колись, запрошувала до кімнати.– Я, як завжди, сама хазяйную. Хлопці мої ще на заняттях в університеті, а чоловік на роботі.

– То ти маєш сім'ю, дітей? – здивувалася Колосівська. Вона не боялася образити жінку питанням, бо пам'ятала, що та ніколи ні на кого не ображається.– Як же ти змогла народити?

– А запросто, як і усі! Кесаревий розтин зробили і порядок. І взагалі, після заміжжя, всі мої проблеми зникли. Чоловік у мене золотий! Ми з ним вже стільки об'їздили за часів нашого сумісного життя... Речі – носильникам, мене поперед себе в оберемок, і – вперед! За весь час ні разу нічим не дорікнув, не образив, квартиру, як лялечку облаштував.

Не вірити жінці, сприймати її розповідь за плід хворої фантазії було б марним. Катерина світилися щастям, а колишня «тітонька в погонах» щиро раділа її щасливій долі.

Під час тривалого перельоту на зворотному шляху додому, Ніна Олександрівна розмірковувала над тим, які несподівані сюрпризи підкидає людям життя. Буває, що і гарна, і розумна, і руки золоті, а щастя не має. Сама вже двічі в ЗАГС ходила, а своїх синів ставила на ноги одна. Чи чоловіки не ті траплялися, чи в самій якась проблема? Катя ж, беззаперечно, була цікавою та привабливою дівчиною, але ж та вада

від народження... Далеко не кожен хлопець зміг би подолати в собі страх перед шлюбом з подібною їй. Певно трапилася на її підвіконня дійсно відважна і щиросердна людина. А можливо, секрет тієї сміхотливої дівчини був у тім, що вона ніколи не нарікала на долю, раділа життю і поруч з нею мешкали в її домі три невидимі подруги: Віра, Надія і Любов.

2015

Під двома богами

Старий Єнхо Кун обережно пересувався гребнем даху свого високого будинку з мансардою. З городу вже бігла перелякана дружина і, боячись налякати чоловіка криком, сплескувала руками і неголосно примовляла:

– Куди ж ти заліз, старий чорте? Ще зірвешся та наробиш всім лиха...

– Дядьку Юрку, що це ви собі надумали? – на подвір'я повиходили сусіди. Старого вони звикли називати по-місцевому.

– Та згадав, що в юності еквілібристом в цирку служив... Вирішив застосувати навики.

Подивився зверху на дружину і додав:

– А ти не тремти, у мене тепер два Боги, якийсь та врятує.

Єнхо відчував, що вже небагато залишилося до тої межі, яку йому накреслила доля. Ото буде опісля нього Олена бігати та шукати покрівельників, коли вже дах потече. А де їх знайдеш нині? Довіри тим фірмам, що розплодилися у їх містечку, він не мав. Звик в своїй садибі робити все власними руками. Подивився на Схід, попросив благословення у сонця, перехрестився і поцілував складені в пучок пальці. Після такого незвичного ритуалу, не кваплячись, почав зривати старий шифер.

Цей будинок він сам і збудував, звичайно ж, не без допомоги друзів та родичів Олени. Зв'язок зі своїми рідними

давно втратив і від цього все життя сумував. Матері з батьком, певне, давно вже немає на цім світі, а як там пережила злидні сестра, залишається лише здогадуватися. Ще зовсім молодим він подався з Північної Кореї в пошуках кращого життя до Владивостоку, та так більше й не було змоги потрапити на батьківщину. Чіплявся, чим тільки міг, за чужу землю, навчався різних ремесл, щоб вистояти в тім жорстокім світі. Бо ж за найменшу провину когось із його земляків, або ж за чиїмось навмисним наклепом, місцеві міліціонери надівали кайдани і відвозили на кордон, де й передавали в руки корейським військовослужбовцям. А ті, як стало відомо пізніше, особливо не панькались зі «зрадниками». Частіш за все останні знаходили свій вічний спокій в кількох кроках від колючого дроту.

Там на Далекому Сході і краєвиди були звичними, і друзів-земляків багато, то й не було в планах міняти той край на інший. Але не міг відмовити коханій, коли в неї закінчився обов'язковий термін відпрацювання після закінчення медичного училища. А Олена була для нього тим, за що він чіплявся найбільше. І не лише тому, що мала права господарки в цій країні, а він – був хазяїном лише своєї долі, а тому, що й справді любив її, як, хіба що, рідну матір в дитинстві. Знав, що подруги Олени відмовляли її від заміжжя. Хто він? Чужинець без роду без племені. Єнхо те розумів, і хоч як дбайливо і з теплотою не ставився до дівчини, наполягати зробити вибір на свою користь не міг. Вже майже два роки ходили вечорами на танці та прогулювалися вулицями і парками міста, та ні разу не насмілився навіть поцілувати дівчину. Триматися за руки, відчувати тепло її долонь – для нього і цього здавалося забагато. Бо хто ж вона, а хто він... Олена відчувала щирість почуттів хлопця і знала, що все залежить лише від неї, від її рішення. Допомогла в цьому лікарка-наставниця:

– Якщо любиш, не слухай нікого! Видно ж, що хлопець хороший, порядний. Виходь за нього і нічого не бійся.

В своє рідне північне містечко Олена поверталася вже з чоловіком та дитиною під серцем. Якби ж знала, які труднощі

чекали на її Єнхо попереду. Дійшло до того, що місцеві лікарі змушені були зізнатися в своєму безсиллі і винести страшний вирок: її чоловік на цьому світі – не жилець. Після переїзду з Владивостоку почалися проблеми зі шлунком. Ні вода, ні харчі ним не сприймалися. Олена чула, як по кілька разів за ніч Єнхо взувався, та квапився на двір. А останнім часом взагалі з ліжка зайвий раз не підіймався, беріг сили. Чоловікові здавалося, що якби Олена змогла десь дістати хоча б жменьку рису, всі його неприємності зникли б відразу. Та де його взяти? В цій глушині ніхто навіть його смаку не знає, а в торгівлі такого злаку зроду не було. А рис для корейця – це все: і хліб, і основна страва, і ліки.

В родині вже з'явилася красуня-донечка, вся в батька – східні гени перемогли. Та радість, що оселилася в домі з її народженням не могла відігнати біду від молодої сім'ї. Єнхо танув на очах у дружини, а вона нічим не могла зарадити горю. І він не мав змоги чимось допомогти Олені, бо обезсилений, з пожовклим обличчям днями лежав у ліжку. Якось Олені необхідно було вийти з дому і вона поклала дитину на груди чоловікові, щоб він не підіймався до колиски, якщо дитя заплаче. Єнхо ніжно гладив свою кровиночку безсилою рукою і голову свердлила сумна думка: що буде з донею, як його не стане. Стало страшно не за себе, а за майбутнє дівчинки. Треба щось робити... Потрібно самому шукати вихід, звернутися подумки до своїх витоків, до Сходу, до йоги – щось та допоможе!

В першу чергу Єнхо врятувала віра, а згодом в магазини завезли і рис. Олені ж першій і повідомили про те продавщиці та відклали весь мішок для її чоловіка, навіть не виставивши на вітрини.

В їх невеличкому містечку всі люди, як на долоні, а приїжджі – тим паче. Згодом його мешканцям стало відомо про майстерного чоловіка Олени, бо той з молодості навчався ремеслам, що найбільше могли згодитися у житті. Був і будівельником, і меблярем, і ювеліром, і музикантом. Окрім основної роботи будівельника брався за будь-який підробок, щоб мати живу копійку в хаті.

... Хвіртку відчинила дочка. Єнхо ще з даху помітив, як вона вийшла з автобуса і відволікся від роботи, вітаючись з Лідою. Ім'я при народженні дочці давала дружина, навіть не підозрюючи, що Лідія означає – східна. Вже давно виріс і став гарним фахівцем у стоматології син, але до доньки у батька була сильніша тяга, більше ніжності і тепла. Був впевнений, що з нею вони розуміють один одного і на відстані, тож зранку чекав на її приїзд. Лідина допомога йому сьогодні вкрай необхідна. Кликати когось із сусідів не захотів – знав, що приїде дочка і допоможе приймати внизу старі шиферини та підіймати на дах нові. Лідія, пообіцявши батькові швидко переодягнутися і приєднатися до роботи, увійшла на веранду.

– Ти хоч склянку чаю випий з дороги! Встигнемо...– кинув у слід доньці, бо знав, яка вона беручка до праці.

Невдовзі Ліда з пов'язаною на голові хустиною вийшла на подвір'я. На неї чекали обов'язки підсобного робітника, але жінка цікавилася всіма подробицями батькової роботи – в житті все згодиться. Час від часу вона відходила на середину двору та спостерігала за діями старого.

Згадала, як в дитинстві стидалася іноді його дивної поведінки. Вийде, бувало, вранці з хати, стане, мов бусол на одну ногу, руки підніме над головою долоня до долоні і дивиться на сонце. У всіх батьки, як батьки, а у неї тато – якийсь дивак. То візьме за руки їх з братиком і веде на луг до річки збирати молоде листя кульбаб та стебла якогось іншого бур'янцю, а потім ріже його в салати. То якісь чудернацькі заготовки робить: квасить редиску в емальованій каструлі, здобривши її часником та різним бадиллям, що сусіди таке на смітник викидають. Та ще й пригощає за столом своїми стравами. Ліді вони здавалися тоді несмачними, але щоб не образити татка, примушувала себе куштувати ту «лободу»... Мала, дурна була. Тепер і сама користується батьковими рецептами, а друзі дивуються: як все смачно у неї виходить. Може час помінявся, і люди не ті – все частіше цікавляться корисною їжею.

– Тату, мама каже ти похрестився. А чого це тепер надумав віру змінити?

– Так собі вирішив. Якщо вже прийняв мене цей край люб'язно такого, як є, то хочу бути впевненим, що і земля прийме. Та ще, щоб не блукати в іншому житті в пошуках нашої мами, коли час настане. На тому світі теж поруч з нею хочу бути. Ще обвінчатися думаю...

Ліді перехопило горло від вдячності та любові до батька, вона не зразу й знайшлася, що на те сказати. Для неї батьки були взірцем щасливого подружжя, прикладом для наслідування.

– Як мене вже не буде, то ви ж з братом не ображайте маму,– попрохав якось недавно Лідію.

– Чим же тату, ми її можемо образити? Мама, для нас, як і ти – найдорожче, що є у житті. І любимо ми з братом її не менше за тебе.

Ліда була здивована таким проханням батька, але не образилася. Тато любив маму, мабуть, як ніхто в світі. І одяг, і прикраси вибирав для неї найкращі, турбувався про її здоров'я, але іноді зізнавався, що жалкує, що в цьому містечку пустили вони своє коріння і діти не бачать тієї краси, в якій виріс він сам. Була мрія перебратися ближче до моря, до гір, в Крим чи на Кубань, та так і не сталося. Олена звикла до батьківського краю, з тої ж причини і з Далекого Сходу виїхали. Дуже сумувала за матір'ю і море її зовсім не вабило.

– Тату, перепочинь трохи. Злізай з даху – маю щось важливе сказати.

Єнхо поволі спустився драбиною на землю і сів на лавку під яблунею. Лідія притиснулась до нього, взяла батькову руку у свої долоні.

– Ти тільки не хвилюйся. Я, здається, знайшла твою сестру... Тобто її сина, але вона теж жива-здорова. Відгукнулися на мій запит в інтернеті.

Чоловік скочив з лавки, обійняв голову дочки і якось дивно застогнав. Цілував Лідину хустку і не відпускав дочку з обіймів. Заспокоївшись, витер мокре від сліз обличчя.

– Доню, це найкраще, що ти могла для мене зробити! Бо я думав, що з цим своїм гріхом вже й піду з життя земного. Як вона там живе, чим я можу допомогти?

– Я дізналася, що посилки, принаймні, в Північну Корею вже приймають. Спитала брата, в чому є потреба, то вже дещо й прикупила, щоб надіслати родичам.

– Де б це взяти ще й сил, щоб поїхати хоч перед смертю на батьківщину? Як не добре було мені в нашій хаті поруч з мамою та вами діточками, але мрія всього життя – хоч краєчком ока ще раз побачити рідних та своє село так і не здійснилася.

– Таточку,– розчулилася і Ліда,– якщо вистачає ще сил на дах забратися, то й знайдеш, щоб і на батьківщину полетіти.

Старий Єнхо важко зітхнув, помовчав, потім заперечив:

– Туди може й долетів би, але чи вистачить здоров'я назад повернутися? Відчуваю, що ні... А я повинен вже з цього дому випливти в ріку вічності на своєму човникові.

... Через кілька місяців Єнхо зліг. Все нагадував Лідії, щоб не ображали матір, бо захистити її буде нікому. Бідкався, що не встиг побудувати дочці дачний будинок, на який вона придбала вже всі матеріали. А в останню прощальну зустріч з нею, якось загадково посміхнувся і пообіцяв:

– Ми з тобою побудуємо його разом... Перевези з майстерні мої інструменти до себе на дачу. Я звик своїми працювати.

Його «перший Бог» учитель Будда, його перша віра нагадували Єнхо, що життя не закінчується, а переходить до нової форми існування і, що переселення його душі в інше тіло дасть змогу в потрібну мить бути поруч з улюбленою донечкою.

Ліда збудувала будинок своїми руками, хоч ніколи раніше цим не займалася. Поруч з собою завжди відчувала присутність батька, сприймала його підказки та вказівки, сама подумки радилася з ним, як краще зробити те чи інше. А з недавніх пір все частіше почала відчувати потребу перебратися зі свого північного міста кудись ближче до гір та до моря.

2015

Міражі

Альбіна зійшла з трамваю і відразу звернула у прохідний двір, щоб скоротити шлях до гуртожитку. То був будинок готельного типу з різними за площею однокімнатними квартирами, який зайвими чотирма поверхами височів над кварталом п'ятиповерхівок. Житло в ньому три роки тому отримав чоловік Альбіни, коли разом з нею та доньками прибув на навчання до військової академії.

В проході крізь арку в першому поверсі ближньої до зупинки споруди зіткнулася з високим струнким смаглявцем – кубинським офіцером, що мешкав у їх гуртожитку кількома поверхами нижче. Під дахом з ним не зустрічалася, знала лише, що кубинські «академіки» займали квартири на нижніх поверхах. Жінки поруч теж ніколи не бачила, тому і уяви не мала, щодо сімейного стану чоловіка.

Під палким поглядом кубинського «мачо» Альбіна зніяковіла і, опустивши очі долу, швиденько прошмигнула повз нього у двір. Вона давно знала, що подобається цьому красеню з острова Свободи. При кожній нагоді він не зводив з неї очей уже на протязі двох років, інколи відверто ігноруючи присутність поруч з Альбіною її чоловіка. Щоправда, далі палких поглядів діло не дійшло, та й не могло дійти, бо ж горда постава та поведінка Альбіни красномовно свідчили, що для всіх інших крім свого чоловіка вона не доступна.

Про нерозділене кохання іноземця здогадувалися і молоді офіцерські дружини, які щоденно гуляли зі своїми малятами на дитячому майданчику у дворі біля гуртожитку, і не раз мимоволі, але з задоволенням, спостерігали за блиском очей страждальця, коли той зустрічався з Альбіною у дворі.

– Знову зустріла «свого»? – сміючись запитала сусідка Таня, коли жінка порівнялася з дитячим майданчиком.

– Та не кажи... Мабуть і снитимуся йому, бідоласі, там на Кубі.

– Ото вже – недоторка! Все одно скоро роз'їдемося – хто куди. Було б що згадати – чи то жартуючи, чи цілком серйозно натякнула Тетяна.

– Для чого? Задля цікавості? В цьому немає потреби. Ти ж знаєш, що мій Сергійко мене обожнює, як і я його. Сама зізнавалася, що заздриш мені.

– І ще більше позаздрила, та й не тільки я, коли наш кубинський «герой-коханець» на урочистостях з нагоди випускного в академії у всіх на очах подарував тобі троянди. Ото було видовище! Ти так розгубилася, що довелося Сергієві замість тебе дякувати йому – закотилася сміхом Таня.– До речі, він тобі, коли додому повернулися, скандал не влаштував?

– Ну, в мене ж чоловік – не дурень. Сказав, що йому навіть приємно. Хоча здогадуюся, що на душі не так вже й затишно було. Але ж подібні моменти корисні для сімейних випробувань. До речі, куди їдете?

– А-а... тут не далеко від Москви... Не цікаво. Ніякої екзотики. От у вас інша справа – Азер-бай-джан! Якщо ще й в субтропіках житимеш – мрія...– зітхнула сусідка.– Та й посаду твій отримав найвищу з усього випуску, ще й, кажуть, з гарною перспективою. Хоч там і бойові дії в Нагірному Карабахові йдуть, та для наших чоловіків – це ж який досвід! А ти згодом будеш першою леді гарнізону! – Таня підняла догори вказівний палець.– Між іншим, джигіти там – не менш темпераментні ніж твій кубинець.

– Знову ти за своє! Ой, Таню, скучатиму я без тебе і твоїх повчань,– засміялася Альбіна.– А гарнізон стоїть не в субтропіках, а в пустелі.

– Все одно – екзотика: верблюди... міражі...– замріяно протягнула подруга.

– Змії... скорпіони...– додала Альбіна.

– Не переймайся, вони тебе не з'їдять.

– Маю надію.

Дома на Альбіну чекав Сергій. Він вже закінчував нумерувати ящики та мішки з речами, заодно заносив до опису в тоненькому шкільному зошиті, що в якій тарі знаходиться. З години на годину мала під'їхати вантажівка з контейнером. Сергій любив порядок у всьому. Деяким речам у нього з роками навчилася і Альбіна, та бувало й таке, що ледь стримувала себе від необґрунтованої прискіпливості чоловіка.

Наразі деякі моменти їхнього сумісного життя згадує з усміхом, а в перші роки заміжжя ображалася не на жарт. То чайна ложечка якимось чином потрапила до виделок в шухляді кухонного стола, то рибні консерви відкрила так, що етикетка «догори ногами» опинилась... Такі дрібниці не проходили повз Сергієвих очей, в його розумінні це було справжнім неподобством. Та, прочитавши якось гороскоп Дів-чоловіків, Альбіна змирилася з дійшлістю свого судженого і перестала потурати на його причіпки.

Чемодани та сумки теж стояли зібрані – на вечірній потяг вже куплені квитки. Попереду ще чекала відпустка, яку, як завжди, розділили на дві половини: першу проведуть у батьків Альбіни, другу – на батьківщині Сергія. Звідти ж відбудуть до нового місця служби разом з донечками, які вже відпочивають у селі та чекають їх приїзду.

За місяць подружжя вилетіло до Баку. Під час польоту в салоні літака стюардеса провела розіграш лотереї. Головний приз – пляшку коньяку виграв Сергій. У такому результаті Альбіна навіть не сумнівалася, бо не могла не помітити темні з поволокою очі дівчини, коли вона занадто вже чемно пропонувала її чоловікові «самвидатівський» лотерейний білет. Альбіні її погляд до душі не припав, але пляшка коньяку, мабуть, була того варта.

Побродивши недовго нічним аеропортом Грозного, доки літак робив дозаправку, пасажири знову зайняли місця в салоні і після нетривалого перельоту лайнер почав заходити на посадку. Під час розвороту літака, щедро осяяний місяцем Каспій був так близько до крила, що здавалося, літак здійснює посадку в море. Альбіні аж моторошно стало. Та невдовзі шасі легенько торкнулися посадкової смуги і всі дружно зааплодували майстерності пілотів.

З прохолодного салону пасажири пірнула в не по-нічному гаряче повітря Апшерону. Солодко пахло нафтою та морем. Незліченні, рясно освітлені вогнями нафтові вежі навкруг столиці Альбіна помітила ще крізь ілюмінатор, але на такий щедрий та гарячий соляно-нафтовий коктейль і не розраховувала. Це було першою ознакою тієї екзотики, якій заздрила подруга Альбіни, бо те, що повітря може мати такий незвичний і разом з тим приємний запах, вона навіть не здогадувалася. Зовсім не схоже на забруднене бензозаправками та викидами автомобілів повітря великих міст, де доводилося бувати.

Аеропорт – освітлений, наче вдень. Натовп таксистів зустрічав гостей столиці гулом та перекрикуванням: з усіх боків щось пропонували, про щось допитувалися, мало не виривали з рук сумки та валізи. Було смішно, радісно, зовсім не хотілося спати, не зважаючи на те, що стрілки годинників констатували глуху ніч. Дівчатка, в захваті від усього побаченого, весь час на щось привертали увагу то батька, то матері.

В натовпі зустрічаючих виділялися люди у військовій формі, але здогадатися, хто з них із Сергієвої частини було не можливим. Оскільки Сергій в дорогу одягнувся в цивільну одежу, то й і його вирахувати серед прибулих було важко. Відійшовши вбік, він поставив на асфальт речі і дав команду:

– Стійте тут і нікуди не відходьте, доки я не повернуся. Знайти на стоянці УАЗик частини мені здається набагато простішим, ніж супроводжуючого офіцера чи прапорщика серед такої кількості людей.

І дійсно, він досить швидко повернувся за дружиною та доньками. За той час біля них вже зібралося з десяток таксистів, які знову наперебій пропонували свої послуги та щедро обсипали Альбіну компліментами.

В УАЗику сидів невеликого зросту водій-узбек. Водійське крісло опущене зовсім низько, інакше до педалей хлопець навряд чи дотягнувся б. Сергієві він представився ще при першій зустрічі єфрейтором Хайдаровим, а на питання Альбіни, як його звати, відповів:

– Батир, та можете звати Борисом.

Згодом до автомобіля підбіг старший прапорщик Мамедов, так назвався він Сергієві. Вибачився, що змусив себе чекати, але ж то не навмисне він проґавив товариша підполковника.

Коли позаду залишилося сяюче вогнями місто, густа темрява оточила автомобіль. Зі слів прапорщика, навкруги розкинулась пустеля. За годину їзди до пункта призначення на трасі, що вела на південь до кордону з Іраном, трапилося кілька населених пунктів та група нафтових веж. Військове містечко зустріло освітленим вікном на першому поверсі триповерхового будинку, пофарбованого рудою вохрою. Старший прапорщик, показав кімнату в трикімнатній квартирі, підготовлену для Сергія; дві інші займали молоді, ще не одружені офіцери. В кімнаті стояли металеві солдатські койки заправлені свіжою білизною.

– Ковдри лежать у шафі, та вони вам не знадобляться,– запевнив Мамедов і додав,– а ваша квартира поверхом вище, ключ вранці занесе заступник командира з тилу. Контейнер з речами вже теж чекає на станції.

Прокинулася Альбіна від яскравого сонячного світла та різкого неприємного запаху. Під вікном бекали вівці. Альбіна скочила з ліжка, підійшла до вікна і з цікавістю виглянула із-за штори на вулицю. Кватирку довелося зачинити. «Ой, бідолахи, що ж ви тут шукаєте?» – подумки пожаліла отару. Трава безжально випалена сліпучим південним сонцем, а руда висохла земля густо порепана павутиною глибоких тріщин.

Вівці бродили між кущів тамариску і підбирали губами все, що потрапляло в їх поле зору: огризки яблук, недопалки сигарет, фантики від цукерок. Невеличка волохата, як пес, корівка поралася неподалік в бачках зі сміттям, витягуючи з них шматки паперу. «Цікаво, якого ж удою слід чекати від такої худобини?» – знову виникло питання у Альбіни.

Ліжко Сергія вже було порожнім. Альбіна згадала, як крізь сон чула обережні рухи чоловіка в кімнаті, його гарячий поцілунок в щічку та приглушені розмови лейтенантів у коридорі. На тумбочці лежала в'язанка ключів з номером квартири.

II

Квартира виявилася доволі просторою. Три чималі кімнати з високою стелею, в кожній – відкритий балкон. На підвіконні сиділа якась зелена «тварюка» з виряченими очима, щось на кшталт великого коника. Альбіна налякалася не на жарт і не знала, як від неї скараскатися. Обережно відчинила вікно: може сама вистрибне. Помізкувавши мить, здогадалася, що це – богомол. Дівчатка, навпаки, зраділи екзотичній гості і спробували піймати її руками, та богомол все ж скористався вікном.

Під балконом височіли дві оливи, які Альбіна спочатку прийняла за сливові дерева, бо вони були обсипані схожими плодами. Перед вікнами у дворі вишикувався ряд сарайчиків, побудованих з пористого ракушняка.

У двері постукали. То прийшла знайомитися сусідка з квартири навпроти. Як і подругу по гуртожитку, її теж звали Тетяною. Альбіна справилася, де знаходяться магазини, щоб купити дещо з харчів та засобів для прибирання квартири. Сусідка дохідливо та детально відповіла на всі питання, навіть заочно познайомила Альбіну з продавцями. Вже в магазині Альбіна з подивом дізналась, що ім'я Франгіз належить продавчині. Жінка ж чомусь була впевнена, що воно більше пасує чоловікові. На зворотному шляху зупинилася роздивитися, куди ж вона потрапила.

Пейзаж, м'яко кажучи, був не дуже розкішним. Гола глиниста земля, дерев обмаль, за винятком кількох олив,

шовковиць і тамариску з покрученим стовбурінням та дрібною зеленню зі сріблястим відтінком. Крім дво- та триповерхових будинків, однаково пофарбованих вохрою, але вже вилинялих від сонця та дощів, у гарнізоні була ще вузенька вуличка, забудована дерев'яними фінськими котеджами з невеличкими подвір'ями. Відразу ж за військовим містечком розкинулося азербайджанське село. Будинки та високі мури навкруг дворів споруджені з того ж каменя-ракушняка, що й сараї у Альбініному дворі. З боку села до неї наблизилася старенька азербайджанка з пошитою із ряднини торбою та порожнім відром.

– Шкорка вар? – запитала бабця.

– Про що ви питаєте? – розгубилася Альбіна.

– Шкорка вар?

– Це вона ходить по гарнізону та збирає очистки від овочів та залишки харчів для домашніх тварин, бо влітку ж трави немає,– пояснила жіночка, яка саме проходила повз Альбіну.– А за це пригощає лавашем. Але хто зна в яких умовах вона його випікає? Особисто я б не радила його вживати, бо й сама крадькома викидаю, якщо не вдається відмовитися від її пригощань.

Старенька, почувши знайоме слово, дістала з торби газетний згорток та, усміхаючись, протягнула Альбіні.

– Баджі́[1], йох-йох шкорка! – спробувала відвадити бабцю жінка та, махнувши на те рукою, попрямувала у вуличку.

Бабця поклала на груди руку, другою протягнула згорток Альбіні. Було видно, що пригощає від усієї душі. Не зваживши на недавнє попередження, жінка все ж прийняла гостинець старенької. Та показала рукою на будинок, в якому оселилась Альбіна з родиною, щоб переконатися в своїх здогадках. Альбіна ствердно кивнула головою.

– Арва́д[2] командири... арва́д командири...– заглядала в очі бабуся і низенько кланялася.

---

[1] Сестра *(азерб.)*.

[2] Дружина *(азерб.)*.

Альбіна вловила слово «командири» і вже в свою чергу здогадалася, що про їх приїзд знають не лише в гарнізоні. Вирішила, що залишатиме очистки овочів для бабусиних тварин. Розпрощалася з новою знайомою та повернулася додому.

Лаваш виявився досить смачним і доньки з задоволенням його смакували, наче то були не прісні тоненькі перепічки, а якісь рідкісні солодощі.

В під'їзді почулися дитячі голоси, а за тим – невпевнена метушня за дверима. Дівчатка побігли відчиняти двері, бо дуже кортіло познайомитися та погратися з однолітками. За дверима стояли дві дівчинки з біленьким кошенятком на руках.

– Це ми вам принесли,– повідомили гості.

Кошеня Альбіні не сподобалося. Одна половинка мордочки темніла чорною плямою, крізь білу шерстку тваринки цяточками пробивалися блішки. Та дівчатка так зраділи дарункові, що її відмова призвела б до плачу.

– Ми його ввечері викупаємо, мамусю! – запевнили Альбіну і гуртом побігли у двір.

Кілька днів пішло на облаштування квартири, розбір речей. Дещо з меблів довелося виписати в тимчасове користування зі складу, бо своїх виявилося замало для нової квартири. Все ж одна спальня залишилися пустувати, доки Сергій не отримає підйомну допомогу.

Обідня перерва в частині тривала дві години – справжня тобі сієста.

Спека по обіді була нестерпною, повітря нерухомим. Лише під вечір з Апшерону налітав вітерець, який має назву «бакинський норд».

Якогось дня після обіду Сергій разом з заступником з тилу підполковником Задонським зібралися їхати в сусідній гарнізон, з якого в їх містечко подавали водопровідну воду. Напір в кранах був зовсім слабким. Заповнити титани та баки водою про запас, виявилось неможливим. По телефону з водонапірної станції запевнили, що вода подається в нормальному режимі, а чому не поступає в їх гарнізон – порадили розбиратися самим.

В таких випадках комусь із тиловиків доводилося їхати вздовж водоводу шукати порив: труби, прокладені через пустелю, лежали на поверхні. Оскільки морозів в цій місцевості не буває, то й і загрози замерзання води в трубах не існує. Альбіна попросила, щоб Сергій взяв її з собою – хотілося заїхати на базар, що знаходився десь в районі водонапірної башти, та купити фруктів. Сергій не заперечував, дружина Задонського теж зібралася за покупками.

Альбіна зацікавлено розглядала пустелю, бо із-за домашніх клопотів з облаштуванням за межі гарнізону поки ще не виїжджала. З заходу горизонт закривала гряда пологих голих гір, вулканічного походження. Підійматися у гори задля цікавості не радили, бо в них трапляються пустоти, і необізнана людина запросто може провалитися крізь землю. Неподалік від дороги височів молодий діючий грязьовий вулкан. Він випинався сірим прищем на тілі пустелі, а з його кратера витікала густа темна маса, яка спускалася схилами вулкану та роками тверділа під палючим сонячним промінням. Таким чином за тисячоліття виростали серед пустелі гори: де – суцільною грядою, а де – поодиноко, як та, названа Заячою гора, що височіє на шляху від гарнізону до моря.

– Наші дітлахи потайки бігають на Заячу гору та бавляться там спостерігаючи, як загоряється від сірників газ, що виходить з-під землі крізь невеличкі кратери разом з багнюкою,– пояснювала Альбіні Валя, дружина Задонського.

– То це ж, певно, небезпечно? – захвилювалася Альбіна.

– На горі є вже второвані стежки, якщо не відволікатися далеко вбік, то нічого не трапиться. На такий вулкан, як оцей, звичайно ніхто не полізе.

Неподалік стадо верблюдів смакувало колючкою. Під'їхали ближче.

– Трясця твоїй матері! – немов змовившись, разом вигукнули чоловіки.

Верблюди смакували не лише колючкою. Вони оточили невелике озерце, що наповнювалося водопровідною водою крізь отвори в трубі, просвердлені ручним коловоротом.

Між ніг у верблюдів метушилися вівці, а поруч із молодим чабаном дрімав сірий ослик. Чабан, зрозумів, що піймався на гарячому і бурмотів у своє оправдання:

– Тварини теж пити хочуть...

Підвівся із землі та заткнув отвори дерев'яними кілочками.

– Треба відправити слюсарів, щоб залатали труби, схоже «мамеди» тут постійно користуються безкоштовною водою,– зробив висновок тиловик.

– А чому зразу «мамеди-мамеди»?! – обурився чабан.

– Ну, не «івани» ж?! Бач, ще й ображається! – підвищив на хлопця голос Задонський.

Поїздку на базар довелося відкласти до вихідних. Їхати далі до водонапірної башти, вже не мало сенсу, треба ремонтувати трубу, щоб не залишити гарнізон без води.

Через кілька днів Альбіні подзвонили з відділення кадрів, та повідомили, що в стройовій частині появилася вакансія. Тож, якщо є бажання, можна підійти в штаб, щоб оформитися на роботу. Зрадівши, Альбіна причепурилася, та побігла до управління бригади. Дорогою здибала командира гарнізону, що якраз вийшов зі свого будинку. Він очікував наказ про призначення на нову посаду в Росії і разом з дружиною почали збирати речі. Полковник був такого ж зросту, як і Сергій – майже на голову вищим від Альбіни.

– Альбіночко! А це що таке? – здивовувався чоловік, помітивши у неї кілька сивих волосин.– Звідки це в тебе вже сивина?

– Та старію ж...– відповіла зніяковіло жінка. Це в неї – родинне, і мама і тато теж рано посивіли.

– Розказуй-розказуй... А то я не бачив, як лейтенанти облизувалися під час ранкового шикування, коли ти на днях проходила повз плацу в штаб.

– Ой умієте ви, товаришу полковник, підняти жінці настрій! – задоволено засміялася Альбіна.– Дякую за те.

– Та кажу, як є. А сивину підфарбуй, щоб ніхто й не здогадувався. До речі, в своєї дружини ще не знаходив, хоча вона й старша від тебе.

Посада була військовою. Альбіні дали перелік документів, необхідних для подання до військомату і за кілька днів вона разом з Сергієм на службовому автомобілі поїхали до Локбатану, в передмістя Баку, де розташовувався їх районний військовий комісаріат.

Не зважаючи на те, що Нагірний Карабах знаходиться далеко, в столиці в усьому відчувалася підвищена бойова готовність. Вулиці патрулювалися озброєними військовослужбовцями, на перехрестях та майданах лякали бронею та дулами танки і БТРи. То тут, то там стояли гуртами або сиділи навпочіпки колом місцеві цивільні чоловіки. Вони похмуро спостерігали з-під лоба за діями військовослужбовців.

– Невже все так серйозно? – запитала Альбіна у чоловіка.

– Війна йде справжня, очікувати можна всього...– скупо відповів Сергій, зиркнувши на єфрейтора Хайдарова. Той тепер був його водієм.

– Не хвилюйтеся, тьотю Альбіно, ми ж – озброєні,– зробив спробу заспокоїти дружину свого командира хлопець.

Альбіна ледь стрималася, щоб не присхнути сміхом. Ще ніхто, крім однолітків дочок, на називав її тіткою. Та що поробиш, потрібно звикати – не виключено, що у хлопця мати такого ж віку, як і вона. Заміж узбецькі дівчата ж виходять рано.

Особову справу оформили напрочуд оперативно, комісар сам контролював процес. Теку з документами видали на руки. Глянувши на неї вже в УАЗику, Альбіна з Сергієм розсміялися. На приклеєному прямокутнику аркуша був надрукований напис: «Прапорщиця Ковальчук Альбіна Михайлівна».

– Певно в Закавказзі крім прапорщика є ще й таке військове звання: прапорщиця,– прокоментував чиюсь помилку Сергій.

За кілька тижнів командир гарнізону розпрощався з підлеглими і Сергій приступив до нової посади. Альбіна, як пророкувала колись сусідка по гуртожитку, стала «першою леді гарнізону».

III

Вересень видався таким же спекотним, як і літні місяці. Щовечора з гарнізону на море виїжджав автомобіль з високими бортами, який використовували для перевезення людей. Всі любителі покупатися в Каспії могли задовольнити своє бажання.

Позаду автомобіля відразу з виникав кортеж із мотоциклів, велосипедів та легкових машин. Сільські хлопчики-підлітки та азербайджанська молодь, наче тільки і очікували, коли на море виїжджатиме гарнізонна вантажівка. Дівчатка-азербайджанки, як і їх матері, на морськім узбережжі були рідкістю. Іноді місцеві прапорщики виїздили разом зі своїми домочадцями, тоді вони купалися десь осторонь в ситцевих халатиках або в нічних сорочках. Але гаряча кавказька кров і юнацькі гормони бажали більш відвертих видовищ, тому джигіти залюбки крутилися в натовпах дівчат в різнокольорових купальниках, чемно обходячись з ними під час спілкування. Про що потім вони розповідали у своєму оточенні, можна було тільки здогадуватися.

Альбіні більше подобалися ранкові купання, та така нагода випадала лише в неділю. Зранку на поверхні моря панував штиль і вода була чиста-чиста. Щоправда стопи ніг після відвідування морського берега завжди залишалися вимазаними мазутом, та з цим нічого не вдієш. Багато нафтових промислів розташовувалися безпосередньо на морських платформах, то ж невеликі забруднення після нічних штормів перетворювалися на згустки та викидалися хвилями на берег.

Плавати в безвітряну погоду – це сама насолода. До кам'яної скелі, що височіла у воді далеченько від берега, у післяобідню пору, коли поверхня моря вже рябіла хвилями, Альбіна пливла, штовхаючи перед собою для підстрахування надувний гумовий матрац. Зранку ж спокійно допливала до скелі, відпочивала разом з Сергієм на камінні та без зусиль знову долала відстань до берега. Неприємністю були зустрічі у воді з рептиліями, які теж рятувалися від спеки в морі. Та згодом всі до цього звикають, і коли над поверхнею води помічали

голівку змії, відпливали подалі, або виходили на берег. Гюрза, певно, теж не дуже раділа тим зустрічам і також повертала до берега, щоб десь заховатися від людей. Інколи вона могла прошмигнути прямісінько між людських тіл, що засмагали на піщаному березі. А якогось разу навіть перелізла через ноги пишнотілої жіночки. Та – зціпивши зуби, щоб не закричати і не ворухнутися, завмерла, доки змія долала перешкоду. Правда, чоловік бідолахи все-таки наздогнав плазуна та, ні за що, забив до смерті.

На березі Альбіна не раз спостерігала, як місцеві рибалки знявши з крючка улов, кидали його назад у море. З цікавості, запитала, для чого це роблять.

– Та то соми чіпляються... Якщо хочете, я їх вам віддаватиму,– запропонував один із рибалок.

– З задоволенням, це ж хороша риба,– погодилася Альбіна.

Чоловік нічого на те не відповів і до кінця риболовлі набрав чималий пакет сомиків. Вона навіть хотіла розрахуватися з ним грішми, та рибалка навідріз відмовився.

Ввечері він неочікувано приніс Альбіні додому невеликого осетра.

– Ми хабарів не приймаємо,– не зовсім ввічливо і чомусь навіть сердито поспішив заперечити Сергій, що вийшов у коридор, коли Альбіна відкривала двері.

– Це не хабар, це горме́т... тобто повага,– відповів рибалка і звернувся до Альбіни – Спробуйте справжньої риби.

Згодом дізналася від старожилів гарнізону, що мусульмани вживають лише ту рибу, що плаває під поверхнею води, а донну, таку як сом та камбала, ніхто не їсть, бо вважають її не чистою.

Альбіна здивувалася:

– Овва! А більшість із слов'ян, чомусь впевнені в своїй перевазі над мусульманським населенням, та все ж з апетитом вживають те, чим, як виявляється, азербайджанці навіть своєму котику не дозволять поласувати.

Якось Альбіні довелося стати свідком сутички одного майора зі слюсарем-азербайджанцем, той за якоїсь причини не зміг залишитися після роботи лагодити водовід.

– Звичайно, тобі ж вода ні до чого, звикли в бруді жити! – дорікнув майор.

Чоловік зблід, затиснув руки в кулаки, та намагаючись не показати свого збудження, запитав:

– Товаришу майоре, ось ви, такий грамотний та культурний... як часто лазню відвідуєте? Раз на тиждень? А ми омовіння п'ять раз на день здійснюємо.

Альбіні стало соромно за офіцера, а поведінка слюсаря викликала повагу. Вона зрозуміла, що цей гордий народ нікому не дозволить знущатися над собою.

IV

Сергій користувався неабияким авторитетом не лише у підлеглих військовослужбовців, а й у місцевого населення. Він був інтелігентною людиною, не дозволяв нікому (і найперше собі) дивитися зверхньо на співбесідника, незалежно до якого прошарку той належав. За допомогою до нього зверталися і рядові солдати, і офіцерські дружини, і цивільне населення. Приходили з візитом азербайджанські аксакали: познайомитися, порадитися та самим дати поради командирові. В будні заходили до кабінету в управлінні бригади, а у вихідні та позаслужбовий час навідувалися й додому – двері для всіх були відчинені. Ніхто ніколи не чув від Сергія крику та грубої лайки, що здавалося якимось незвичним явищем для військового середовища. Всі питання вирішувалися спокійно та коректно. Особливо за це – його дуже поважало мусульманське населення, яке болісно сприймало неповагу та матюки. У Міністерстві Оборони за Сергієм закріпилася «підпільна кличка»: бригадир в білих рукавичках.

Одного осіннього дня із далекого прикордонного села до частини навідалася мати військовослужбовця, що проходив строкову службу в підрозділі управління бригади. Ця маленького зросту жіночка, згорблена, бідно одягнена, схоже, мала інвалідність ще з дитинства. Приїхала просити, щоб синові дали відпустку, бо необхідно заготовити паливо на зиму, викопати картоплю та десь заробити трохи грошей, бо без

його допомоги родина помре з голоду. Виявилося, що солдат – єдиний годувальник в родині, а дома крім матері-інваліда залишилася ще дружина з немовлям.

Сергій обурився: як комісаріат не врахував такі важливі причини і призвав хлопця на службу? Але жінка не заперечувала: нехай син служить, бо ж це обов'язок кожного чоловіка, лише благала надати відпустку за сімейними обставинами. Сергій запевнив матір, що незабаром вона зустрічатиме сина вдома, а начальнику штаба наказав відправити запит на місце призову: на якій підставі рядовий такий-то призваний на службу. Відповідь не забарилася: призваний згідно Закону про проходження військової служби. Довелося надсилати новий запит з посиланням на статтю Закону. Відповідь прийшла така ж сама. Порадившись з начальником штабу, зробили висновок, що цій тяганині з військоматом кінця не видно, а родині допомога потрібна негайна. Ось-ось наступлять холоди, в гірській місцевості зима суворіша, ніж тут у пустелі. Заможні батьки будь-якими способами відгороджують своїх чад від армії, а що може вдіяти одинока жінка, коли і з командуванням частини розмова коротка. Їм потрібно виконувати план призову.

Вирішили на свій ризик відрядити солдата до підлеглої роти, що дислокується не так далеко від його села, щоб хлопець мав змогу допомагати рідним, а ввечері з'являтися в частині та знаходитися під щоденним контролем командира роти.

Матуся солдата написала Сергієві листа, в якому щиро дякувала йому за чуйність та увагу.

Альбіна не втручалася в службові діла чоловіка, але всіляко намагалася сприяти його справі, прислухалася до порад, цікавилася культурою місцевого населення, його звичками та менталітетом. Не вимагала для себе ніяких пільг і не користувалася званням «першої леді». Якось її запросив до свого кабінету підполковник Кожевников, замполіт частини.

– Альбіно, дружини заступників командира тримають на тебе образу,– буцім жартуючи, почав господар кабінету.–

В гарнізоні завжди було так, що в магазині, ще до його відкриття, вони отоварювалися першими. З твоєї подачі тепер змушені брати участь в якихось там розіграшах товарів. Та й продавці обурюються, що їх контролює жіноча рада, провіряючи кожен раз накладні. Я розумію, що в пору дефіциту якось треба наводити порядки в торгівлі, але, вибач, моя дружина ніколи не буде товктися в натовпі та тягти догори руку за якоюсь там ганчіркою. Тобі, тим паче, це не додасть авторитету.

– Для чого ж тягти руку? Ми на засіданні жіночої ради продумали це питання досконально, і ніяких дій, що принижують гідність, там не передбачено. Можна й не «товктися», як ви кажете, в натовпі. Нехай ваша Людмила, та й інші бажаючі приходять, коли контрольна група перевірятиме накладні та зробить свою заявку на потрібний вам товар. А результат розіграшу їй повідомлять. Та для чого ж відмежовуватися від колективу? Всі ж ми проходили його етапи.

– Саме це я і мав на увазі: ці етапи ми вже пройшли, маю надію, що заслужили чогось кращого, якоїсь поваги кінець-кінцем!

– Дивно, я спілкуюся з усіма дружинами заступників і не здогадувалася, що хтось на мене ображається. Крім воєнторгу, тут магазинів, де з невеликою переплатою можна придбати все, що завгодно, в кожному населеному пункті – безліч. І, знаю, що всі цим користуються. Для чого ж демонструвати свою перевагу над підлеглими в своєму гарнізоні? Невже саме такою поведінкою ми заслуговуємо повагу у людей? Прикро, може я старомодна, чи чогось не розумію... При першій нагоді я побалакаю з кожною із подруг. Я була впевнена, що у нас склалися гарні стосунки.

– Ну, не бери близько до серця,– спробував заспокоїти Альбіну замполіт, помітивши, як у неї пропав настрій від розмови з ним.– Все влаштується, подумаємо, як краще зробити. І ще ось що: ти тут недавно, то ж маю застерегти від дечого. У мусульманському світі завжди вважалося за престиж мати дружину або коханку слов'янської національності: українку, росіянку, а то й єврейку, чи вірменку. Це зараз із-за конфлікту в Нагірному Карабаху такі змішані сім'ї, особливо азербайджансько-вірменські,

опинилися в скрутному становищі: або виїжджають родинами подалі, або ж розлучаються. Та все одно престиж нікуди не подівся. То ж май на увазі: іноді наші працівники-азербайджанці підвозять дівчат з гарнізону своїми автомобілями на базар; можуть навіть кілограм винограду чи інжиру купити на гостинець. А потім виявляється, що той джигіт побився з іншим об заклад, що має в коханках дружину офіцера. Вона, бідолашна, й не здогадується, що дякуючи її присутності поруч, той джигіт вже виграв парі, а до неї причепилася дурна слава, бо збоку за ними зацікавлено спостерігали. Дивись, будь обережною та не піймайся на вудочку – для чого тобі такі неприємності?

– Ти глянь, які перевертні,– розсміялася Альбіна.– Добре, що попередили, матиму на увазі.

– Незабаром же Новий рік,– нагадав Кожевников,– зайдеш завтра, поговоримо, як краще провести святкування.

– Та я вже думала, але де ж ялинки брати?

– Якщо тобі ніхто нічого про те не розповідав – не здогадаєшся нізащо! Таких екзотичних ялинок, як у нас, ти не зустрінеш ніде. Перед святом з Астари прибуде машина з гілками кипарисів та бамбуком. А далі – справа рук та техніки,– зацікавив Альбіну замполіт.

Ввечері дома вона у всіх деталях передала Сергієві розмову з Кожевниковим.

– Молодчина! Ти все сказала правильно. Я дякую, і пишаюся тобою.

Сергій пригорнув до себе дружину і поцілував.

– Тату, а чому наш шкільний автобус супроводжують тепер вже два офіцери, та ще й із карабінами? – вийшла з дитячої кімнати і запитала Сергія старша дочка Вероніка.

– Щоб ніхто таких красунь, як ти, не вкрав,– відповів жартома та погладив доню по голівці.

Насправді Сергій не жартував. Вже траплялися випадки нападів на шкільні автобуси та захвату заручників з метою заволодіння зброєю. Так, принаймні, зверху сповістили командирів військових частин всіх рівнів, що розташовувалися на території Азербайджану.

V

Нове місце служби Альбіні подобалося, не дивлячись на відсутність побутового комфорту та оточуючий «місячний» пейзаж.

Таких яскравих та багатих крамом базарів вона ще не бачила ніде. І це були не просто великі торгові точки. Для неї, людини, яка вперше потрапила на Схід, то було якесь театральне дійство, в якому беруть участь і актори і глядачі. І якщо глядач був новачком на цьому імпровізованому спектаклі, йому ненав'язливо відводилася роль в яскравій багатолюдній масовці. А разом з тим відбувалося знайомство та повчання, як вибирати товар, як торгуватися з продавцями, не зважаючи на те, що ціну той товар мав копійчану. В наступний приїзд тебе вже пізнавали, як відому голлівудську кінозірку.

До душі їй була увага та поважне ставлення чоловіків до жінок в цілому. В приміському автобусі, що курсував від військового містечка до столиці, жоден мусульманин, не дозволяв собі сидіти, якщо в салон заходила жінка. Не заплющуватиме очі і не втупиться в газету, як частіш за все робили представники сильної статі в місцевостях, де мешкала раніше.

Перед початком зими велика колона військових автомобілів з продуктами харчування, медикаментами, водою та паливом вирушала в Талишські гори, що на півдні Азербайджану. Там на кордоні з Іраном на вершині Кьомюркьой знаходився найвіддаленіший високогірний підрозділ. З початком сезону дощів піднятися туди вже не можливо. Пізніше гірські перевали засипáло ще й снігом, то ж все що можна було передбачити, завозилося на гору заздалегідь. При крайній необхідності, коли комусь із військовослужбовців потрібна була негайна медична допомога (скоріш за все – хірургічна, бо штатний військовий лікар в підрозділі є), на гору підіймалися на гвинтокрилі, якщо на те ще дозволяли метеорологічні умови. Коли ж і це було неможливим, то по домовленості з іранською стороною сусіди відкривали кордон і тоді на конях з боку Ірану, де спуск із гори більш пологий, доставляли хворого.

Сергій очолював колону. Для багатьох офіцерів з управління бригади, Кьомюркьой так і залишився нездійсненною мрією, бо задовольнити бажання всіх потрапити в склад колони було не реальним. Що вже говорити про їх бойових подруг. З часом деякі офіцери з гірської точки отримували призначення на посаду в управлінні, тоді їх дружини в своїх розповідях усіма фарбами розмальовували життя на горі.

Альбіна попросила Сергія привезти високогірних трав. Як розповідали, їх завжди заготовляли на чай в чималій кількості тамтешні військовослужбовці.

Через тиждень весь гарнізон, а найперше солдатська їдальня пахли чаєм із чебрецю.

Під час поїздки Сергій познайомився з умовами життя родин підлеглих, їх побутом, набрався нових вражень, побачив небачене, спостерігав цікаві природні явища, яким і пояснення важко знайти. Приміром, на підйомі на гору є місце, де ручайок води, що тече по землі вниз (допустимо із відкритого крана автомобіля-водовоза), розвертається і продовжує текти, але вже вгору. На шляху колони веселили погляд чайні плантації, сади мандаринових дерев та фейхоа, загублене після збору урожаю на полях та впродовж доріг клоччя бавовника, колонії екзотичних рожевих фламінго та пеліканів в заводях Каспійського моря, заповідник джейранів і багато інших цікавинок. Пообіцяв Альбіні при нагоді показати і їй субтропічну зону Закавказзя.

Цього року разом з колоною з гори прибуло подружжя лікарів – дружина старшого лейтенанта була вагітною. Його місце зайняв молодий лейтенант, випускник медичної академії.

– Два роки тому я поклялася своєму чоловікові, що ніколи в житті не спущуся з Кьомюркьоя,– вже сміючись оповідала жінка свій колишній приїзд до місця служби.– Транспорт туди не ходить, тож доїхавши до Лєрика, далі потрібно було добиратися самій. Знайшла на автостанції таксиста, який погодився мене відвезти. Такого страху я ще ніколи не потерпала! Скелі, прірви, дорога вузька, каміння летить

з-під коліс, а той джигіт ввімкнув на всю котушку «Миллион алых роз» і регоче, поглядаючи на мене в дзеркало. З автомобіля вийшла блідою з тремтячими руками та ногами і перше, що сказала чоловікові, що звідси назад я поїду, хіба-що в домовині.

VI

З приходом зими почалися дощі, мокра глина чіплялася до взуття, а оскільки далеко не всі дороги та стежки були покриті асфальтом, його доводилося мити декілька разів на день. Із-за м'якого клімату центральне опалення не було передбачене при будівництві, тому температура в квартирах підтримувалася грубками або ж плитами, що працювали на керосині чи солярці. Газ для побутових потреб завозився в балонах.

Ночами з пустелі доносилося виття шакалів, чорні хмари закривали сяйво місяця та зірок. Навкруги гарнізону була непроглядна темрява.

Політична обстановка в республіці загострювалася. Загроза бойових сутичок наростала з кожним днем. Із-за неспроможності керівництва республіки навести порядок в азербайджансько-вірменському конфлікті, владу в свої руки намагався взяти Народний фронт Азербайджану, створений з ініціативи бакинської інтелігенції в рамках Будинку вчених. Його осередки виникли у всіх містах Азербайджану з патріотично-налаштованих верств населення. Роздобути зброю для формувань Народного фронту його очільники намагалися у військах, що дислокувалися на теренах республіки. Боячись втратити владу, керівництво республіки звернулося по допомогу в Москву.

В гарнізоні підсилили патрулювання у вечірню та нічну пору, місцеві аксакали навіть запропонували допомогу народних дружин, створених із цивільного населення. Люди своїх односельців знають, тому на чужих увагу звернуть відразу ж, чим допоможуть запобігти сутичкам. Офіцерам видали табельну зброю.

Коли Сергій вперше поклав на ніч під подушку пістолет, Альбіна злякалася, як ніколи. Якісь пояснення тут були зайвими.

Пізно ввечері в двері постукали. Чоловік за дверима назвався і Сергій відчинив двері. Той про щось пошепки доповів, після чого Сергій почав одягатися. Виявилось, що активісти Народного фронту зібралися в одному із будинків у селі. З якою метою, ніхто не знав, але потрібно готуватися до найгіршого.

Через кілька хвилин в гарнізоні завила сирена бойової готовності. Ліхтарі з навчального аеродрому військового авіаційного училища, що розташовувався в гарнізоні, ввімкнули на всю потужність, освітивши ними вулиці та сільські двори. Село було, як на долоні. Сутички на щастя не сталося. Можливо їх попередили грамотні дії військових, але жителі села налякалися неабияк та не спали до ранку, подумавши, що знаходяться під прицілом. Недавні події в сусідній Грузії були у людей в пам'яті.

На жаль вони не обминули і Баку. Напередодні страшного січневого дня 1990 року Сергій уже здогадувався про їх неминучість, хоча телебачення не працювало і ніякої інформації населення республіки не мало. Приміщення, де знаходився блок живлення Азербайджанського телебачення підірвали «невідомі в цивільному одязі».

Після розстрілу радянськими військами мирного населення в столиці, родини військових стали заручниками обставин. Дітей в школу батьки не відпускали, на базар жінки поодинці автобусом вже не їздили, весь той час відчували на собі докірливі погляди сусідів-азербайджанців. Найближчим часом дітей і дружин військовослужбовців мали евакуювати.

В день евакуації зранку очікували прибуття вертольота з родинами офіцерів та прапорщиків віддалених підрозділів. Разом з ними мали бути і біженці вірменської національності. Чутки відразу ж просочилися в село. По військовому містечку тинялися гурти сільської молоді та чоловіків.

Альбіна збирала речі дівчаток. Який час вони будуть знаходитися у Сергієвих батьків не відомо, з собою всіх речей не забереш, то ж складала лише необхідне. Сама ж, як військовослужбовець, мала незабаром повернутися до місця служби. Жінкам, що займали цивільні посади, дозволялося перебувати в евакуації разом з дітьми до покращення обстановки в республіці, а тим, що знаходилися на військовій службі, надавалися короткострокові відпустки за сімейними обставинами для супроводу дітей. Із жінок в гарнізоні залишалися лише телефоністки з комутатора, незаміжні дівчата-військовослужбовці, та дружини прапорщиків-азербайджанців. Дещо вирішила купити в магазині, бо теплих речей було обмаль, а відправляла дітей в справжню холодну зиму.

По дорозі в магазин зустріла знайомого із села. Той почав просити у Альбіни вибачення за прикру ситуацію, яка склалася в стосунках між родинами військових та місцевим населенням. Чоловік щиро запевняв, що все це тимчасове і не потрібно виїжджати, бо ніщо тут не загрожує.

– Я приведу своїх дітей, хай вони живуть у вас! А ми з дружиною візьмемо ваших донечок у свій дім.

Чоловік, наче відчував себе в чомусь винним перед Альбіною, а Альбіна – ледь стримувала сльози, розуміючи, що ніхто з них нічим не завинив один перед одним. І чи потрібна ця евакуація, сам бог, чи аллах знає. Та колесо уже закрутилося і його не зупиниш.

На плацу перед штабом приземлився гелікоптер з біженцями. Над аеродромом заходили на посадку два військово-транспортних ІЛи. Такі важкі літаки навчальний аеродром приймав вперше. Від будинків потяглися жінки та діти з чемоданами та портфелями.

Альбіні, як ніколи, хотілося тепла Сергієвих рук, хотілося покласти голову на груди чоловіка і тихенько поплакати. Відчувала, що й попрощатися, як слід, не буде нагоди. Його вже оточили прибулі з підлеглих частин, і вона зі своїм плаксивим настроєм тільки завдасть більше клопоту. Спостерігала за коханим збоку і серце стискалося від болю.

В літак увійшли через опущений задній люк для завантаження техніки. Величезне черево вистелене смугастими ватними матрацами, лавки розміщалися лише вздовж бортів. В заповнений вщент людьми вантажний відсік вийшли пілоти та привітно побажали щасливого польоту. Ламаючи злітну полосу навчального аеродрому, ІЛи піднялися в повітря і, розвернувшись над Заячою горою, взяли курс на північ.

VII

Тихі розмови в салоні, якщо це можна було так назвати, перекривав важкий гул літака. Більшість жінок сиділи мовчки, думаючи про своє. Альбіна час від часу відчувала на собі погляди прибулих вертольотом, певне жінки вже поцікавилися хто тут є дружиною комбрига.

Йшла третя година польоту, очікуваної посадки в Запоріжжі та Краматорську з якихось причин не дозволили. Почали плакати діти, комусь стало зле.

– Тут жінці погано! – покликали лікаря.

Знявши взуття та підтримуючи рукою великий живіт, вагітна лікарка перебиралася між матерями з дітьми, що сиділи та лежали на матрацах, з одного кінця в інший, надаючи необхідну допомогу.

З кабіни з відром в руках вийшов пілот – може комусь потрібно в туалет. Повідомив, щоб набиралися терпіння, напрямок змінили на підмосковний Клин. Відро передавали через голови з одного кутка в інший. Було душно, повітря не вистачало.

Після чотирьох годин польоту літак на кінець таки здійснив посадку в Клину. Не зважаючи на пізню пору, дітлахи, серед яких були такі, що вперше побачили сніг, покидали своїх матерів та портфелі і з радістю кинулися ліпити сніжки. На евакуйованих тут очікували. Були сервіровані столи у великому залі їдальні, підготовлені кімнати для відпочинку в готелі. Біля їдальні Альбіна кинулася в обійми Тетяни, колишньої сусідки по академічному гуртожитку, що очікувала тут на неї.

– Альбіночко, люба! – обціловувала подругу Таня.– Дізналася, що до нас везуть біженців із Азербайджану, впевнена була, що тебе з дівчатками зустріну. Може, до мене відразу ж підемо? У нас є чим нагодувати вас і де покласти спати.

– Дякую, Тетянко! Та тут все організовано, необхідно після вечері відмітитися в списках прибулих. А завтра раненько нас повезуть на залізничний вокзал, то відволікатися не можна. Якщо тобі не важко, побудь тут з нами, поговоримо. Скільки ж не бачилися!

Швиденько перекусивши, Альбіна підійшла до Тетяни.

– Пам'ятаєш, як я тобі заздрила: «верблюди... міражі...» – перекривила саму себе подруга.– От дурепа! А воно й насправді все міражем виявилося. І вам, бідолашним, прийшлося тікати з того Закавказзя, будь воно не ладне!

– Та не біженці ми, а евакуйовані. Це різні речі,– заспокоїла Таню.– Зізнаюся, що й позаздрити є чому. Азербайджан – чудова республіка! Ти мала рацію.

– А джигіти, як?

– І джигіти гарні! – вже розвеселилася Альбіна.– У відпустку обов'язково приїжджайте в гості! Такого моря, як Каспійське, ніде немає. І таких динь, і винограду, і всього-всього!

Проговорили у готелі половину ночі. В сльозах розпрощалися, бо стомленій важким перельотом Альбіні необхідно було хоч кілька годин подрімати. Доньки, тільки-но поклали голови на подушки, відразу ж заснули.

VIII

В Москві теж все було організовано на вищому рівні. На всіх вокзалах відкриті пункти прийому евакуйованих, виплачувалася грошова допомога на облаштування на новому місці, квитки видавали без всяких черг та тяганини. Наступного дня свекруха Альбіни зустрічала своїх «біженців», як називала вона рідних, обіймаючи біля вагона.

Після влаштування донечок в школу та відвідання військомату, Альбіна кілька днів відпочила і повернулася назад в Азербайджан.

Сергій зустрічав дружину в аеропорту з радістю в очах та великим букетом в руках. Вона повернулася в гарнізон однією з перших. На вулицях Баку ще було багато військових та техніки, але вже відчувався спокій, чи то затишшя. Лише незагоєною раною на довгі роки залишилися чорніти могили на Алеї шахідів в Нагорному парку.

Натішившись один одним, Альбіна з Сергієм, взялися готувати каву.

– Як ти тут без мене справлявся? Що їв? Виразка не турбувала на нервовому підґрунті?

– Як і всі, в основному харчувався в їдальні. Якось попросив телефоністку, щоб купила для мене молока та приготувала кашу, бо й справді виразка нагадувала про себе. А дівчина, чи то злякалася, прийшла не одна, а з подругою.

Краще б він промовчав... Для чого такі деталі? Альбіну запевнила несподівана думка, що раптово виникла в голові: «Якби була справжня, широкомасштабна і тривала війна, як в Афганістані, у Сергія була б ППЖ[1]».

Поверненню Альбіни, а пізніше і всіх евакуйованих, жителі сусіднього з гарнізоном села щиро раділи.

Першою, як і колись, вгледіла Альбіну на території гарнізону старенька баджі.

– Альбіна... Альбіна! – розкрила вона обійми.

Крім імен бабуся не знала жодного слова з чужої для неї російської мови. Хіба що – ще «шкорка».

IX

День за днем життя входило в помірне русло. Ще з початком зими виснажена за літо земля покрилася густою травою. Пустеля теж зеленіла пишними соковитими кулями верблюжої колючки. То тут, то там біліли здалеку, грайливо підняті, акуратні хвостики симпатичних джейранів. Своєю гордою осанкою визивали повагу верблюди.

---

[1] Похідно-польова жінка.

Під магазинами та біля базарів в звичних позах, сиділи колом навпочіпки та про щось радилися аксакали.

Прилавки продуктових магазинів, все так же, пахтіли пендиром[1], у вітринах пірамідками жовтіли тичинки шафрану.

Як і щороку на підвіконнях зеленими їжачками пророщувалася пшениця для святкового стола на Байрам Навруз. Гралися весілля, народжувалися дітки, святкувалися обрізання, в суворому чоловічому оточенні відправлялися на кладовища небіжчики.

Відвідання одного з південних підрозділів Сергій запланував на передвихідні дні. Дату обрав з урахуванням своєї обіцянки показати Альбіні субтропіки. Вона теж повинна була виконати деякі службові доручення свого начальника, а вихідний день мали присвятити подорожі. Їхати Сергій вирішив на своєму легковику.

Не так далеко від гарнізону розпочалися угіддя природного заповідника. Суттєвих змін в довкіллі ще не спостерігалося. Час від часу обабіч дороги зустрічалися стада граційних джейранів; над пустелею, розпластавши крила, кружляли велетенські орли; здалеку рожевими плямами виказували своє місце знаходження та наявність неподалік невеличкого озера фламінго. Сергій зупинив автомобіль, щоб підійти ближче до джейранів, але полохливі тварини насторожилися і, вгледівши людей, пустилися вскач з обочини в глибину пустелі.

Невдовзі на шляху трапилася норовиста, неприборкана річка Кура, що неподалік впадає в Каспійське море. В паводки вона завдає чимало клопотів місцевому населенню, та за багато віків люди вже звикли до її гонору і навчилися співіснувати з могутньою сусідкою.

З кожним десятком кілометрів пейзажі все більше веселили очі. Буйною вічною зеленню темніли туї та кипариси, привабливо жовтіли кущі мімози, трилистими долоньками обіймали дерева плющі, фешенебельними будинками з високими підмурками та загорожами, облицьованими гладенькими валунами, заманював завітати до себе в гості Ленкорань.

---

[1] М'який овечий сир.

Не так давно відкрився прикордонний перехід в сусідню Іранську Астару – можна здогадатися, якого краму навезли звідти підприємці. Проїхати повз цього міста, яке облюбували багато відомих та заможних людей, з його знаменитими базарами ніяк не можна! Сергій повернув кермо в бік центральної частини.

Базар переповнений товаром та людьми. Пахло спеціями, кавою, рябіло в очах від рясноти зелені та фруктів, блищали на сонці шовк і парча, темними глибокими кольорами розкошував оксамит.

Альбіна зупинилася біля торговця коштовним камінням, щоб вибрати щось із прикрас на подарунок донькам. Після закінчення навчального року хтось із Сергієвих родичів мав привезти їх додому.

Біля прилавку якась жіночка намагалася збити ціну на намисто з бірюзи, та крамар, певне, вже скинув їй якусь долю і зрушити зі своєї позиції далі не мав наміру.

– Ну ще хоч один манат[1], не вистачає в мене,– благала жінка.

– Приходь завтра з чоловіком і нехай він тобі добавляє,– стояв на своєму продавець.

– Та де ж його взяти, чоловіка?! – схватилася, мов за соломинку.

– У такої бідової, та й немає чоловіка? Не вірю!

– Та їй-бо, немає! Одна, як перст! – била себе в груди молодичка, крадькома підморгуючи Альбіні.

– Е-е-е... тобі треба на арені в цирку виступати,– чи то стверджуючи, чи запитуючи, промовив чоловік, але все ж запакував намисто в паперову обгортку.

Задоволена угодою, жіночка швиденько відійшла, щоб не передумав часом і, порівнявшись з Альбіною шепнула:

– Отак треба...

Та й побігла собі додому – скоріш за все в місцевий гарнізон.

Сергій розрахувався за прикраси; прикупили ще дещо з фруктів та в гарному гуморі залишили базар.

---

[1] Карбованець *(азерб.)*.

До частини прибули ближче до обіду. На контрольно-перепускному пункті два бійці спритно відкрили в'їзні ворота і один з них поквапився в приміщення КПП, щоб доповісти по телефону своєму командирові про прибуття Сергія. Той, що залишився, одну половину залізної брами зі свого боку відчинив настіж і кинувся до напіввідкритої другої. Але Сергій зрушив з місця, подумавши, що для його автомобіля вже й тієї ширини достатньо... чим завадив хлопцеві притримати ворота. Несподіваний порив вітру кинув важку браму прямо в двері ще новеньких Сергієвих «Жигулів».

Чоловік змінився в обличчі, Альбіна злякалася за солдатів... Вона знала про крутий характер місцевого командира, тож здогадувалася, що бійцям сьогодні не пощастило. Майор Алієв вже вийшов зі штабу та йшов назустріч. Альбіна не знала, чи правильно вона діє, але все ж поспішила в присутності офіцера звинуватити Сергія в його квапливості:

– Чому ж ти не дочекався, доки солдат відкриє ворота повністю,– дорікнула чоловікові.– Мав би передбачити, що таке може трапитися.

Майор оглянув пошкодження та наказав покликати командира автомобільної роти. «Жигулі» відтранспортували в гараж, щоб порихтувати двері, а Сергій з Альбіною зайнялися кожен своєю справою.

X

Обідали в офіцерській їдальні гарно приправленим пловом. Альбіна похвалила кухаря та подякувала командирові, бо така смачна страва у неї не виходить.

– Одразу видно, що людина мешкає в Азербайджані і знає в цьому толк,– в свою чергу зробив комплімент Альбіні задоволений майор.

І далі розповів:

– Не так давно в сусідню частину приїздив із Москви генерал. Отож, колеги, вирішили зустріти високого гостя по-кавказькому! Запросили кухарок-азербайджанок, що славляться своїм пловом, щоб ті приготувати його по вищому розряду.

Жінки старалися, як могли, і справді плов вийшов – пальчики оближеш. Вмолотивши чималу порцію, генерал попросив добавки і прокоментував: «- Добра каша!». Бідних жіночок за лаштунками не знали, як і заспокоїти. Це ж треба – плов кашею обізвати! – закінчив розповідь і, мабуть не вперше, обурився офіцер.

В затишній альтанці в тіні дерев сидів вже не молодий військовий – начальник їдальні. Сергій з майором та Альбіною теж присіли поряд на лавку. На плечі у чоловіка примостився чепурненький єнот – «місцеве надбання». Розповіді про нього Альбіна чула ще в управлінні. Господар тваринки почав демонструвати її здібності. Поклав у нагрудну кишеню сорочки грудочку цукру та застебнув на ґудзик. Єнот спустився з плеча на груди, своїми маленькими лапками-рученятами впорався з ґудзиком, дістав цукор, знову заліз на плече та почав ласувати. Це виглядало дуже кумедно.

Наступного дня зранку до будинку, в якому ночували Альбіна з Сергієм підігнали «Жигулі». Вм'ятина на дверях була майстерно відремонтована, від неї не залишилося і сліду.

Перевіркою Сергій був задоволений, в підрозділі в усьому панував порядок, відчувалася «рука» справжнього хазяїна.

На зворотному шляху в невеликому містечку звернули з траси. Сергій вирішив показати дружині державний кордон. Спочатку автомобіль долав шосе, потім з'їхав на вузьку ґрунтову дорогу, яка з часом наблизилася майже впритул до шеренги залізобетонних стовпів з густо натягнутим колючим дротом. Чужа земля була поруч. На ній росла така ж трава і такі ж дерева, над нею світило те ж весняне сонце, але Альбіні здалося, що в плече подуло холодком. Незнайоме досі відчуття від своєї присутності на краю радянської землі оволоділо нею. На півслові обірвалась невимушена розмова з чоловіком, наче боялась, що хтось її підслухає або ж сама ненароком скаже щось не те. На схилі гори виднілися сільські будинки з обійстями, де жили своїм буденним життям іранські трударі.

Командир застави, до якої під'їхали, помітив Сергієве авто ще з далеку і вийшов назустріч.

– О-о, нарешті завітали до нас в гості! – люб'язно привітався з Альбіною та потиснув руку Сергієві.– Тут є гарне місце, де можна чудово провести вихідний, а то й заночувати.

– Та ми на кілька хвилин – лише привітатися, бо ж не порядно бути поблизу та не побачитися з добрим знайомим. Заодно показав дружині, що таке державний кордон. Схоже – її це вразило, затаїлась, немов лазутчик.

– Так, вперше – це дуже вражаюче! А чому ж не хочете залишитися?

– Ввечері маю бути в гарнізоні, а на сьогодні підготував їй ще один сюрприз, кинув погляд в бік дружини.

– Та невже цей – не останній? Ти мене заінтригував, Сергію, не знаю, як і розраховуватися буду,– засміялася Альбіна.

– Та якось прийдеться...– вдавано серйозно відповів дружині.

– А що ж це за таке гарне місце мав на увазі господар застави? – запитала Сергія, коли, розпрощавшись, покинули розташування.

– Я там не бував, та чув, що десь у плавнях нейтральної зони на дерев'яному помості є будиночок, щось на зразок бунгало, де полюбляють зупинятися поважні гості застави.

– Невже правда? І таке можливе? Це ж, мабуть, як на безлюдному острові.

Сергій промовчав та вирулив автомобіль на трасу. Невдовзі знову звернув – на цей раз вже в бік моря.

В приморському селищі знайшов вулицю з невеликим будинком та подвір'ям, з двох боків та зверху заплетеним виноградними лозами. Листя на винограді ще не розпустилося, де-не-де висіли засохлі торішні грона.

– Як справи, Гасан-ага? – здалеку привітався з невисоким худорлявим чоловіком в зимовій шапці на голові.

– Яхши[1], слава Аллаху.

– Як вранішній улов?

– Та дещо піймав? Проходьте, будь ласка. Мій дім – ваш дім!

---

[1] Добре *(азерб.)*.

Чоловік повільно, без метушні підійшов до Сергія, витер руку об полу піджака та, кланяючись Альбіні, протягнув гостеві. Сергій про щось тихо запитав Гасана-агу і той ствердно кивнув головою:

– Нема проблем, командире.

Автомобіль залишили біля подвір'я та спустилися на берег моря, де гойдався на хвилях примкнутий до іржавого залізного кілка човен рибалки. Гасан-ага запустив мотор та запросив на борт.

– Ти щось там казала про безлюдний острів, чи мені почулося? На що тільки не здатний чоловік для коханої дружини! – перезирнувся Сергій з господарем човна.

– Побудете на острові, а я тим часом заріжу баранчика. Скуштуєте мій шашлик-башлик... зелень-мелень...– взявся перераховувати страви рибалка.

В ранковій димці в морі виднівся чималий острівець. Наближаючись до нього, побачили, як в небо здійнялася зграя птахів.

– Та не бійтесь, дурненькі, ми без зброї,– доброзичливо відізвався Гасан-ага.– Гості у вас мирні, культурні.

Альбіна з Сергієм висадилися на острів, а човен з рибалкою крутнувся на місці і, задерши ніс, рвонув від берега.

– Еге-гей! Лю-ди-и! Де ви-и! – загукала Альбіна і побігла вздовж берегової смуги.

– Не кричи, всіх птахів розполохаєш!

Задоволений пустощами дружини Сергій кинувся їй навздогін та, не стримавшись, теж загукав:

– Еге-гей!

З нагрітого сонцем валуна неохоче зліз та повиляв хвостом від берега невеликий плямистий тюлень, наляканий непроханими гостями.

– Ну що ж друже, вибач, не стрималися! – продовжувала радіти Альбіна.

Сергій обійняв дружину і притулившись один до одного вони опустилися на великий прибережний камінь. Прохолодний вітерець кружляв навкруг них і наче не було за плечима

п'ятнадцяти років подружнього життя. Очі Альбіни світилися гарячим блиском, а Сергій жадібно пригортав її до себе.

XI

Пройшло ще два роки. Дівчатка підросли, старша була вже майже дорослою. В надвечір'ї під вікнами починали крутитися молоді джигіти, та невдовзі їх випроваджували лейтенанти і самі займали місце на лавці біля під'їзду.

Кожного літа приїздив хтось із родичів, а якогось року навідалася і Тетяна з Підмосков'я з чоловіком та сином. Подрузі все сподобалося. Під час розставання зізналася:

– І все ж Альбіночко, хоч щоб там не довелося вам тут пережити, я тобі заздрю по-білому! А що у нас? Ніякої екзотики...

В кінці третього літа Сергію запропонували підвищення по службі. Не зважаючи на те, що і в Закавказзі його все влаштовувало, він дав згоду на переїзд. Бо, як сказав колись великий полководець: «плох тот солдат, который не мечтает стать генералом».

В день вибуття із гарнізону, на ранковому шикуванні Сергій прощався з прапором частини. Опустившись на коліно приклав полотно до вуст і весь особовий склад завмер в суворій тиші. У Альбіни по щоках текли сльози.

Крізь відкриті вікна автомобіля вона з доньками востаннє оглядала навколишній пустельний пейзаж. За три роки вулкан, якщо і підріс, то зовсім непомітно. Ще не одне тисячоліття викидатиме він з глибин Землі рідку багнюку, доки стане справжньою горою.

В поле зору потрапляли острівці зелені з невисокими деревами та кущами, в деяких місцях на асфальт накочувалися морські хвилі, перетинали трасу стада верблюдів, але що тут було явністю, а що всього лиш красивим оптичним явищем, Альбіна знала вже певно.

2014

Життя по-сусідськи

Оверко гнівався і на сусіда, і на себе. Навіть не знав, на кого більше, бо ж особисто умовляв Миколу кинути до бісової матері ті далекі нафтопромисли і повернутися в спорожнілу батьківську хату. А той візьми та й послухайся: зірвався з місця, засидженого любителями гарного заробітку і на початку літа вже тут-як-тут був. І що головне! Сам він, начебто задоволений своїм рішенням, а у Оверка – нерви ні к чорту стали.

Після обіду він лущив висохлі стручки квасолі та теребив боби в стару емальовану миску, сидячи на низенькому ослінчику посеред обійстя. Пора стояла тепла – самий розгар бабиного літа. Квасолини стукали в металеве денце і замість того, щоб діяти на Оверка заспокійливо, дратували чоловіка, як і невидимий зору сусід. Та йому й бачити Миколу не треба: вже цілу годину той порушує тишу сільської вулиці цокотом пластикового м'ячика на диктовому тенісному столі посеред городу. Перейняв, мабуть, на вулиці котрогось із сусідських підлітків і мордує хлопця голодом. Бідолаха ще й портфеля додому не встиг віднести після уроків у школі.

Щодо тенісу Оверко нічого проти не має. Але прикро, що Микола не з того почав хазяйнувати. Садиба ж гарна, земля в селі – найцінніша у світі: розкішний м'який чорнозем, без всякої хімії. Лише якісний на сто відсотків перегній з-під чистенької шляхетної корівки періодично збагачував його цінність.

Майка – і та гідний внесок зробила для збереження родючості ґрунту. Що там вже казати про покійних дядька та тітку Сисоєнків... Город та садочок у них, як лялечки доглянуті були... А що найперше зробив Микола, коли приїхав облаштовувати батьківський дім? Цілу сотку цінного чорнозему засипав щебнем та залив бетоном разом з постаментом для тенісного стола. А щоб ти сказився! Це Сисоєнки в своїх домовинах перевернулися обоє разом, напевне. Оверко все так і виказав Миколі в очі, маючи смутну надію хоч якось вплинути на совість сусіда. Та яка там совість...

– Для бур'яну,– відповів на те приятель,– місця тут більше ніж треба.

... От ледащо! Навіщо було в село приїжджати?

Чоловік кинув на біленькі, мов перлини боби жменю неполущених стручків, піднявся з ослінчика і вийшов за ворота. Сусіди поралися в городах та на подвір'ях і лише з Миколиного двору розносилося цокання тенісного м'ячика. Оверко відчинив хвіртку в сусідське обійстя, покрутив нею навкруг осі, перевіряючи, чи змащені петлі. Так скрипіли ще кілька днів тому, що аж соромно за Миколу стало. Якби не підказав змастити солідолом, то сам і не додумався б.

– Бог в поміч вам... Чия бере? – спитав гравців.

Ті продовжували стрибати з обох боків столу, не звертаючи уваги на сусіда. Лише після того, як Микола зробив завершальний удар і кулька, стукнувшись об стіл, зіскочила за межу бетонного майданчика та лягла на спочинок у траву, підійшов до приятеля. Мовчки потиснули один одному руки і дістали цигарки. Хлопчина зрозумів, що матч закінчився, поклав ракетку та взяв у руку портфеля.

Переповнений гнівом у своєму дворі, від цигаркового диму Оверко почав заспокоюватися.

– А чого жінка не їде?

– Та облаштуюся спочатку, тоді й визву.

– Ну, з такими темпами вона там собі іншого хазяїна знайде... Вправнішого.

Оверко осікся, бо відчув, що знову почав заводитися. Микола промовчав.

Гість усівся на колоду під воринами. Це вже була нова деревина. Почорнілу та струхлявілу від різних сезонних опадів, Микола спалив. На її місце викотив з повітки хоч і стару, але суху та гладеньку. Хоч одне добре діло зробив. Колода на тому місці завжди лежала і вони, ще хлопчиками, не раз вирішували на ній свої глобальні дитячі проблеми. Після довгої паузи першим озвався господар.

– Пам'ятаєш, як твій дід посилав нас за махоркою в сільмаг, а на здачу в п'ять копійок ми купували собі за те грам п'ятдесят м'ятних пряників?

– Еге ж... А бабуня через раз висипала ту махорку у відро з помиями, щоб дід менше кашляв. Махорка набухала у воді, ледь не вилазила із відра, а бабуні від того смішно було. Дід гнівався, але крім «Ну що ж це ти наробила?» не смів нічóго сказати.

– А цигарки любив з «Правди» крутити – у ній фотографій менше було, ніж в інших газетах. Ех, доброю людиною твій дід був! Навіть коли ми толочили в городі жито, «купаючись» в ньому, паска не знімав.

– Еге ж... Наввимашки плавали в колоссі придурки малі...

Від спогадів у обох тілом почало розтікатися тепло і на обличчях засяяли блаженні посмішки.

– Ти город на зиму виорай, пора вже бур'яни виводити...– перейшов Оверко на діловий повчальний тон.

І, поглядаючи на занедбаний лан, додав з неприхованою в голосі зловтіхою:

– Ото вже земля від бога дісталася! Лобода вища за тебе вимахала.

Порівнювати зі своїм зростом Оверко усвідомлено не став, бо це було б не на його користь.

– Якщо не хочеш весь картоплею засаджувати, то засій половину люцеркою. Хтось скосить для худобини, а тобі копійка буде... на тенісні м'ячики,– не втримався, щоб не дорікнути сусідові.

Микола на те знову промовчав. Не маленький, сам знає, що йому робити. Хоча для себе відмітив, що Оверко зазвичай дає гарні поради, можна інколи і прислухатися. Все ж таки сусід все життя на землі прожив, більше тямить в сільському господарстві.

– Он, колодязь зранку пофарбував в зелений колір...– немов між іншим, проте не без гордості кивнув головою в бік криниці.

Оверко і не помітив, що цямрини та дашок над корбою блищали свіженькою фарбою. Ще й пісочком навкруг криниці посипав.

– Та ти шо? То я бачу, ще не все втрачено... Їй-бо, з тебе толк буде, дорогий ти мій друзяко! – відпустив комплімент Миколі.– Ну, тоді порайся, не буду заважати.

Квасоля все ще чекала на Оверка серед подвір'я, дружина до неї діла не мала, займалася своїми справами. Чоловік знову всівся на ослінчик та продовжив теребити боби, разом з тим подумки розмовляючи з собою:

– І чого це ти прискіпався до Миколи з отим тенісом? Невже з ревнощів? Ото даєш Оверку! Боявся, щоб не зірвався часом приятель навтьоки з батьківської хати. А воно схоже, що дарма боявся – сусід діє за своїм власним планом. І має на те повне право. Хай собі грається на дозвіллі. Може навіть варто в нього на городі турніри влаштовувати з підростаючим поколінням, щоб хлопчакам різна дурня в голови не лізла. Спорт, є спорт. Від нього тільки користь.

2017

Спіруліна від «Комаровського»

«Якщо після сорока ти прокинувся, а в тебе ніщо не болить, значить ти помер». Цей крилатий вислів начебто колись видав на гора один крутий московський режисер. Не виключено, що автор цього шедевру вів не зовсім здоровий спосіб життя, бо генетичний спадок має завидний: не менш відомий татусь давно перемахнув через дев'ятий десяток. Оксана теж готова була йому заперечити. Всі минулі десять років після визначеної кіношником критичної межі вона щоранку прокидалася здоровенькою, як огірочок. Ось уже другий день намагається придумати собі хоч якусь болячку, але тільки заплуталася в їх назвах. Що там вже казати про симптоми. «Не наврочити б самій собі...» – промайнула в голові думка. Спливла на поверхню несправедлива давня неприязнь до журналу «Здоров'я». Та й телевізійні передачі з аналогічними назвами жінка теж дивилася лише зрідка.

Справа в тім, що на роботі Оксані з нагоди ювілею дали путівку в санаторій. Краще б, звичайно, в якийсь пансіонат, чи будинок відпочинку. Туди медичне обстеження не обов'язкове, взяла б довідку у дільничного терапевта та й поїхала без проблем. «Але маємо те, що маємо...», як казав колись президент. Доведеться щось вигадувати, щоб отримати в поліклініці

санаторно-курортну картку. З терапевтом вона знайома, бо ж їх селище в передмісті обласного центру невелике і всі однин одного знають, але ж навіть лікарняного ні разу в неї не брала. Від цього Оксана неабияк розхвилювалася. А що, як не підтвердять її право на відпочинок в санаторії, скажуть, що в багатьох людей в цьому є більша потреба? А вона вже взяла відпустку і налаштувалася на організований відпочинок... Насправді ж все вийшло набагато простіше, ніж уявляла жінка. Після отримання результатів аналізів та проведення необхідного обстеження, лікарка підказала, що кожна людина хоча б один раз в житті хворіла на бронхіт. В санаторно-курортній картці в пункті про захворювання вказала цю поширену серед населення недугу.

На курорті Оксана з'явилася гарного сонячного дня в чудовому настрої. Жіночка мала веселу вдачу, світлі мрії та надії на активний відпочинок, а в придачу ще й фігуру гітарою, на яку добре клюють чоловіки. Облаштувавшись в кімнаті на сьомому поверсі разом з такою ж за віком, як і сама, сусідкою, наступного ранку прибу́ла зайняла чергу під кабінетом лікуючого терапевта. Перед нею сиділа лише одна молодиця, а перша з черги вже зайшла на прийом до лікаря. Через кілька хвилин позаду Оксани появився чималий гурт новоспечених курортників.

– Дівчата... який доктор!!! – вирвалося з вуст блондинки, яка через деякий час вийшла в коридор з санаторною книжкою та стосиком папірців у руках.– Він стільки знайшов у мені захворювань, про які я і не здогадувалася! Який доктор...

Схоже, що всі ті несподівано виявлені болячки ніскільки не розхвилювали білявку, очі світилися безмежною вдячністю та неприхованою збудженістю. Від її захоплення лікарем Оксана знову розхвилювалася: а що, як такий досвідчений лікар викриє її обман? Прийдеться клеїти дурня перед чоловіком.

Друга курортниця аж закотила очі від отриманого задоволення від спілкування з хазяїном кабінету. Що там вона розповідала людям в черзі, Оксана не чула, бо вже зачинила за собою двері. Жінка аж зойкнула, коли зустрілася поглядом з терапевтом: перед нею сидів сам лікар Комаровський. Трохи старший, ніж на екрані телевізора, бо ж там над ним чаклують

майстри-візажисти, але в її очі дивився саме він – чорнявий красень з вусами та благородною сивиною на скронях. У Оксани навіть з голови вилетіло, що прізвище лікаря, вказане на дверях та в її санаторній книжці – зовсім інше. А може Комаровський – то його екранний псевдонім? Ото б звабити…

– Вас щось турбує в даний момент? – відреагував уважний лікар на зойк пацієнтки.

– Ні-ні… то від хвилювання,– промимрила зніяковіла жінка.

Вислухавши придуману версію про бронхіт, лікар призначив Оксані кілька приємних процедур, куди увійшла лікувальна гімнастика, аромотерапія, масаж та грязьові аплікації. Ще порадив полоскання горла морською водою.

– Тільки запливіть подалі від берега і там наберіть в пляшку води, на глибині вона чистіша.

Під кінець прийому він ще раз уважно обдивився Оксану, примруживши очі та зосередивши погляд чомусь не на її розкішній фігурі, а на шиї жінки. Це нагадало, що вона в неї теж нічого – майже лебедина.

– А дільничний терапевт казав, що у вас збільшена щитовидна залоза? – ошелешив лікар.

– Ні-і-і,– розгубилася Оксана від такої несподіванки.

– У вас – зоб,– виніс вирок «Комаровський».– Зараз я напишу направлення на УЗД, як тільки отримаєте результат, зайдіть до мене знову.

Оксана відразу ж пішла робити обстеження в сусідньому кабінеті, хоча на платні послуги ніяк не розраховувала. Товстенький рудий колега «Комаровського», роздивився знімок і підтвердив побоювання лікаря:

– Тут навіть чималі вузли вимальовуються. Скажіть спасибі вашому лікарю… Невже дільничний за місцем проживання не помітив захворювання? Я вам пораджу, куди варто звернутися після відпочинку в санаторії. В одній з міських клінік прийом веде відомий професор ендокринології.

На прохання Оксани негайно дати адресу та прізвище світила медицини лікар відірвав рожевий клаптик від стосика паперу для заміток і поклав перед жінкою разом з кульковою ручкою.

– Запишіть своєю рукою, в мене почерк нерозбірливий.

Вдруге «Комаровський» зустрів Оксану привітно і з неприхованим співчуттям.

– Не переживайте. Відпочивайте, лікуйтеся, ви для цього сюди приїхали.

Потім дістав з шухляди кілька пластикових баночок та виставив їх на столі перед пацієнткою. Швиденько накидав на бланкові для рецептів схему прийому ліків на кілька тижнів і додав:

– Перед від'їздом додому зайдете до мене, я замовлю для вас «Спіруліни» ще на один курс.

Оксана оплатила виставлений «Комаровським» рахунок, відірвавши гарний кусок від призначених для екскурсій гривень. В кімнаті виставила все на тумбочку біля ліжка, щоб часом не забути вчасно приймати ліки, бо ж захворювання нічим про себе не нагадувало. «Рак не болить» – згадала Оксана десь почуті слова.

Від неочікуваного діагнозу відпочинок пішов іншим руслом. Екскурсії довелося скоротити, бо ж чималу суму ще потрібно було відкласти для наступного курсу лікування. Оксана відрахувала новенькі купюри і заховала їх подалі від очей. Шукати дефіцитну «Спіруліну», бігаючи по міських аптеках не хотілося.

Згодом море, сонце, приємні процедури, цілюща панацея від виявленого захворювання повернули Оксані жагу до повноцінного життя. І хоча у спискові запланованих платних розважальних заходів залишилися лише похід до музею «Караїмська кенаса» і оглядова поїздка містом на екскурсійному трамвайчику, все ж весела компанія відпочивальників та приємна сусідка по кімнаті допомогли розвіяти хвилювання з дурними думками. Відпочинок, не зважаючи ні на що, вдався, додав гарних вражень та цікавих знайомств.

Нова партія «Спіруліни», отримана від «Комаровського» перед від'їздом з санаторію, та нехитра схема її прийому час від часу нагадували Оксані, що відкладати похід до професора

далі вже нікуди, але страх перед хворобою та неминучою операцією перемагав. Так пройшло майже півроку, доки жінка зробила над собою зусилля і відпросилася з роботи. Ввечері прошаруділа всіма паперами та книжками, які привезла з санаторію, але рожевий аркушик десь загубився. Яке прізвище носило світило медицини, та в якій з міських поліклінік він приймає, зовсім вилетіло з голови. Вирішила їхати до районного спеціаліста.

Приємна жіночка-ендокринолог після уважного візуального огляду не приховувала свого дивування:

– Можна допустити, що залоза буває трохи збільшеною, але щоб там були якісь утворення? Ну, давайте для впевненості ще раз зробимо обстеження.

Результат повторного УЗД підтвердив її професійність.

– Я ж за цей час встигла пройти вже два курси лікування «Спіруліною»,– нагадала лікарці Оксана, намагаючись хоча б чимось стримати стрімке падіння авторитету санаторного цілителя, чим ще раз підтвердила свою некомпетентність в медицині.

– Спіруліна – то добре... Але це всього лиш корисна біодобавка, вона не лікує. Тим більше ніяк не може розсмоктати вузли в щитовидці... А якого віку був лікар, що робив вам УЗД?

– Та за п'ятдесят уже,– згадала Оксана рудого подільника «Комаровського».

– Я чого питаю? Бо подумала, що то був молодий спеціаліст і міг зробити помилку, а якщо кажете – за п'ятдесят, то схоже, що в такому результаті він не один був зацікавлений,– відкрила лікарка Оксані очі на злочинний ланцюжок.

Добре, що хоч водорості, а не якусь там хімію призначив... Згадалися випадково прочитані колись слова з клятви Гіпократа: «Я направляю режим хворих до їхньої вигоди згідно з моїми силами і моїм розумінням, утримуючись від заподіяння будь-якої шкоди...».

Жінка відчула себе геть опльованою привабливим нахабою-ескулапом.

«А щоб тебе... А щоб ти... так гарно жив!». Бажати чогось нехорошого, а тим більше проклинати лікаря-афериста язик Оксани не повернувся. Напевне, стримувала зовнішня схожість з популярним та залюбленим українськими жіночками телевізійним доктором Комаровським. В холі клініки жінка уважно роздивилася себе у великому дзеркалі, весело засміялася та поцокотіла підборами до виходу.

2017

Набат із минулого

Ганна поверталася від родичів до своєї хати вже поночі. Засиділася, бо не так часто зустрічалася з двоюрідною сестрою – обидві мешкають в різних куточках Землі.

Колись у цій садибі діда біля церкви, збиралися всі його онуки. Що рідні, що двоюрідні – дітвора різниці не відчувала, бо виростали всі разом під одною грушою на дідовому подвір'ї. Часто всим кагалом і ночували в невеликій хаті, де крім дідуся та бабуні у відгородженій тоненькою стіною кімнаті жила ще й їх молодша дочка з родиною. Та місце знаходилося для всіх, бо дуже любила дітвора ті колективні ночівлі. На таку подію дід прилаштував до лежанки широкий дерев'яний піл, на якому покотом розміщувалися всі онуки. Згодом в один ряд з батьківською хатою побудувався його син Олекса. Сюди за звичкою і ведуть їх, уже дорослих дідових онуків, стежки, коли є нагода навідатися у село.

Під самою банею сільської церкви, злегка розріджуючи морок пізньої пори, світилися вузькі високі вікна. Джерело світла було не під куполом, а десь внизу приміщення, але все одно видавало чиюсь присутність у храмі.

– А що це в церкві горить? – здивувавшись, запитала сестру, яка теж вийшла з ліхтариком в руці разом з Ганною на вулицю, щоб провести її до батьківської хати. – Ще такого не бачила...

Запрошення Зіни залишатися на ніч, Ганна відхилила, хоча й знала, що в порожній домівці може й до ранку не заснути. Буде прислухатися до кожного нічного звуку та гавкоту сусідських собак. Сестри зупинилися серед темної безлюдної вулиці.

– Це реставратори закінчують розмальовувати фрески, працюють допізна. Квартирувати не пішли ні до кого, там у церкві і живуть. Побачиш завтра, яким розкішним зробили храм. Щоправда, художники додали до розписів і нових сюжетів, яких раніше не було.

Ганна пожалкувала, почувши таку інформацію: нехай би все залишалося, як у їх дитинстві, щоб оновлені стіни все ж можна було впізнати. Чи то їй здалося, але й маківку, на якій стоїть хрест зробили не зовсім такою, як була колись, а, наче, меншою за розміром. Та сестра каже, що знайшли в архіві проект і, певно ж, дотрималися креслень. Ганна не заперечувала, можливо так воно й є, бо ж тепер вона дивиться очима дорослої жінки, а не дівчинки Ганнусі.

– Пам'ятаєш, як скидали хреста з церкви? – запитала Зіну.– Мені той день на все життя залишився перед очима.

* * *

... Була тоді пізня весна, де-не-де ще лежав сніг, але на горбах вже сіріли підсохлі лисини. У таких місцях на теплого Олексу дівчатка з бабусями та матерями водили Володар, співали подоляночку та інших пісень, закликаючи весну. Той звичай підтримували, певно, ще з часів язичництва. А чи проводиться він десь зараз, Ганна не чула давно.

Ранок того дня був похмурим. Над селом висіли кудлаті хмари та стояла зловісна тиша; з кожною хвилиною наростала якась тривога. Кудись квапилися жінки, одягнені в темні пальта та чорні плюшеві шубки, перемішуючи ногами залишки снігу з мокрим чорноземом сільських вулиць. Ганнуся теж одяглася і пішла слідом за натовпом. Під кам'яним муром навкруг подвір'я храму гуртами стояли люди, на когось очікуючи.

Малою дівчинкою Ганнуся ходила до церкви з бабцею на Великдень, на Зелені свята, на Спаса та інші празники. Іноді і в неділю бабуня брала онуку з собою на богослужіння, та дівчинці більше подобалося, коли огрядний в чорній рясі батюшка Кидрановський проводив освячення та причастя у церковному дворі уздовж невисокого муру. Коли пішла до школи, в церкву вже не ходила, хіба що, коли помирав хтось із родичів і його відспівували під куполом храму. Така велася політика в той час, юне покоління школа виховувала атеїстами, то й Ганнуся особливо від того не страждала. Вірила старшим, що так і має бути. А навкруг церкви бігали майже щодня, ховаючись один від одного за кам'яними хрестами над похованнями колишніх сільських пасторів. В котромусь із них лежать і родичі відомого українця Михайла Грушевського. Його дід, а пізніше й дядько жили в їх селі та служили у цьому величному кам'яному храмі, побудованому в стилі неокласицизму.

Дзвіниці біля церкви за своїх часів Ганна не пам'ятала, як і костелу, що теж був колись у селі недалеко від колишнього панського маєтку. Їх, кажуть, зруйнували давно ще після революції. Дзвони висіли просто неба під товстою перекладиною на високих сухих стовпах, посірілих від давності та поколотих глибокими шпаринами по всій довжині. Сільський дзвонар дід Зінько видзвонював ними під наглядом Всесвіту в будь яку пору року. Та в цей ранок його жага взяти в руки товсті мотузки і, що є сили ударити в набат, була марною. Їх завчасно хтось відрізав біля самісіньких язиків дзвонів. Дід бігав від одного гурту до іншого:

– Люди добрі! Що ж це робиться? Що робиться?.. Чим же церква почала заважати? Повісили на двері замок, але ж не чіпайте будівлю! Для чого ж знущатися над Храмом Божим? Хто ж це такий гріх на свою душу насмілився взяти?

– Та може ще обійдеться,– відізвався хтось з надією в голосі.– Може – плітки це все...

Невдовзі до церкви під'їхала вантажівка з якимись чужими людьми в кузові. З кабіни виліз голова колгоспу. Він теж був нетутешньою і навіть далекою від сільського господарства

людиною, призначеною не так давно на посаду із числа міських комуністів-робітників. Слідом за автомобілем під'їхав і чорний міліцейський воронок.

Натовп невдоволено загудів, але закляк нерухомо, очікуючи, що буде далі. На той час в селі працювали якісь шабашники, саме їх і підмовили очільники влади виконати важливе доручення партії – скинути з церкви хреста. Ніхто із селян на те б не погодився ні за які гроші, ні за який могорич.

Двоє чужаків уже підіймалися величезною драбиною, що була вкопана під церквою в землю, мабуть, ще за часів її будівництва. Вона спиралася на бляшаний дах церкви, над яким височіла широка кругла баня. Іншу, набагато меншу за розміром драбину, що привезли із собою, налаштували підіймати до підбанника.

Від гурту, в якому зібралися переважно жінки, відділився високий худий чоловік з пилкою в руці – Ганнуся впізнала в ньому свого дядька Олексу.

– Безбожники! – гукнув, піднявши голову догори.– Не боїтеся, що Господь вас покарає?

Потім повернувся до людей:

– Жінки! Давайте підпиляємо, та скинемо драбину, хай там і залишаються ці антихристи! Звідти вже їх нічим не знімуть.

Він кинувся до драбини, а за ним – кілька відчайдух-жінок. Піднявся ґвалт. Забувши, що знаходяться в святому місці, жінки посилали прокльони на дах, де вже хазяйнувало вороння в людському обличчі. Міліціонери заслоном стали навкруг драбини.

– Ти що, за ґратами скучив? Мало отримав в 47-му за крадіжку зерна, то ще хочеш добавити? Ще треба вияснити, кому ти у війну там в Германії прислужував! Затесався тут, бач, серед бабів!

Ганнусі стало соромно за дядька. Для чого це він: і сам ганьбиться і всю рідню хоче ославити своїми діями? Вона озирнулася, чи нема поряд когось з однокласників, та, на щастя, не побачила жодного. Хоч не будуть їй дорікати дядечком. В школі саме були березневі канікули.

Низенький з круглим пузом міліціонер, підперезаний ременем з блискучою кобурою сердито свердлив чоловіка очима, а потім почав виштовхувати його з подвір'я храму.

– Чого руки розпускаєте? Це вам не 47-й! – пролунав жіночий голос.

– О, ще хтось на п'ятнадцять діб напрошується? – понишпорив у натовпі поглядом пузань.

– Олексо, йди ти від гріха подалі, бо бач, як все можуть повернути,– порадив хтось із жінок.

Ті, що були на даху, вже встановили меншу драбину і по ній забралися на баню, аж під саму маківку. До хреста дістатися не могли, то ж підрізати почати разом з нею. Довго вовтузилися, накидаючи мотузки на хрест, щоб інші, які залишилися підсобляти продажним верхолазам із землі, могли направляти траєкторію падіння. Шабашники не звертали уваги на крики та прокльони, слухали лише команди голови. Згодом маківка похилилася на бік, відірвалася від бані і, перевернувшись у повітрі, хрестом вниз рухнула з даху.

Від тяжкого удару застогнала земля, скрикнув натовп, крізь сльози читаючи молитви. Земля ще довго гула... Небо мовчало, але сонце не виходило з-за хмар ще цілий тиждень. Без маківки з хрестом церква втратила свою привабливість, немов з неї зірвали дорогоцінну корону. Відірвану частину поволокли до автомобіля, щоб відзвітувати перед районним начальством. Ганнуся з тягарем на душі поплентала́сь додому. Вже й не знала, на кого більше гніватися – на дядька Олексу, чи на тих людей, що спотворили та спаплюжили сільський храм.

Після жнив у церкву завезли з поля зерно, перетворивши її на довгі роки в колгоспну комору.

* * *

Ганна з сестрою все ще стояли за воротами садиби. Спогади поглинули їх, обидві вже й забули, чого вони опинилися на вулиці. Мовчки повернулися у двір і увійшли до хати. Зіна знову заходилася ставити чайника та дістала з мисника тарілку з пиріжками.

Ганна зупинила погляд на гарненьких різьблених скриньках на етажерці у кутку кімнати. Їх зробив своїми руками і привіз колись в дарунок донькам із далекого Сибіру дядько Олекса, батько Зіни. На стіні в дерев'яний рамі висіло написане маслом полотно з зображенням двох дівчаток у шкільній формі з туго заплетеними в шовкові стрічки кісками. Цю картину по надісланій в заслання фотографії намалював якийсь товариш по нещастю. Це ж скільки років довелося відбувати на чужині за торбу зерна? Адже Зіна в 47-му році тільки народилася...

Ще довго сиділи жінки за столом в роздумах, чи дозволили б тепер односельці таке знущання над своїм знаменитим храмом. Певно ні, бо люди давно стали іншими: сміливішими, вільними та відкритими. Ганна щиро покаялася перед Зіною (бо дядька Олексу вже давно віднесли на цвинтар) за свій ганебний дитячий вчинок – зрадливий сором за спробу її батька «завадити виконанню доручення партії».

– Хай і дядько Олекса, якщо чує, простить, що допустила колись в свою нерозумну дитячу голову такі облудні думки,– усміхнулася з полегшенням, наче зняла камінь з душі.

Зіна розклала старенький диван, постелила постіль, підбивши дві великі подушки, і, як в дитинстві в дідусевій хаті, сестри уляглися під одне одіяло. На завтра в селі планувалося свято – освячення оновленого храму – коштовного спадку, що залишився багатьом поколінням сельчан від давніх пращурів.

2016

Есе, етюди, нариси

Побачення

Її погляд зосередився на обличчі матері. Навкруги все наче потонуло в білому тумані і мати виглядала з нього, немов зі старої збільшеної фотографії з розтушованими контурами зображення. Олену зовсім не дивувало, що віку матінка була такого ж, як і вона сама. Забулося, що голова вже геть уся сива і, що лише якісна фарба для волосся допомагає виглядати гарно. В цю мить вона була молодою, бо напроти сиділа ще повна сил та здоров'я матуся.

Передвечірній час цідив пітьму крізь єдине невелике вікно кімнати, але ні ненька, ні Олена світла не вмикали. Дочка здогадувалася, що мати сидить на краю ліжка, прихилившись плечем до невисоких металевих поренч. Щось підказувало, що воно має тут стояти. Мати ніяково посміхалася до доньки, час від часу опускаючи погляд додолу.

Олену охопив хвилюючий трепет від нового спалаху любові до матері та безмежного жалю, бо вже багато років вони зустрічаються лише раз на рік. Так склалося. Але на цей раз зустріч відбувалася не в рідній батьківській домівці, а взагалі – не відомо де. Вибілені стіни чужого приміщення заволокло густе марево, не залишивши ніякого шансу розгледіти світлини в темних рамках, що зазвичай прикрашають кімнати.

– Мамо,– тихо звернулася Олена.– Давайте до вас поїдемо…

Схаменулася, спіткнулася на півслові і теж зніяковіла. Мала б сказати «додому», але чомусь вискочило те «до вас»... Мати знизила плечами, потім заперечливо похитала головою.

– Не хочете? – здивувалася Олена.– Може у вас нема чого їсти – але ж, що нам треба? Картопля в льоху є, морква, буряк? Наваримо борщу або супу, нехай і на воді. Ви щось собі ж варите – і я те ж їстиму.

Могла б додати, що по дорозі додому вона зайде в крамницю і щось купить, але чомусь не сказала.

– Чому не хочете, мамо? – допитувалась, ледь не плачучи.

Мати мовчала і дочка розуміла, що та їй відмовляє. Категорично. Мати в свою чергу зрозуміла доччин відчай і не витримала:

– Я вже звикла до самоти... От зустрілася з тобою, побачилися та й годі. А тобі до мене не треба...

– Та що ж це коїться, матусю?..– з очей бризнули сльози.

Мати продовжувала винувато посміхатися, ховаючи очі від погляду дочки.

... Вечірню тишу сполохнув далекий дзвін. Олена відволіклася від рідного обличчя і глянула на вікно, намагаючись визначити звідки лунає звук: зі школи чи з церкви. Дивувалася – чому так пізно? Врешті-решт до неї дійшло, що дзвенить на комоді будильник.

Олені не хотілося прокидатися. Їй щойно так було добре поруч з матусею, нехай трохи дивною і не такою привітною, якою була все своє життя.

2016

Циганка осінь

Вона, невидима, сидить на купі сухого картоплиння і палить люльку. Дим розшукує шляхи між садків та будівель і, коли знаходить, вужем повзе селом.

Вона усюдисуща. Тільки-но була в однім городі, тепер вже на іншому попихкує димком. Розгорне сіру завісу і нишпорить по садибах: а мо' яка господиня буряка чи гарбуза залишила. Узріла на верхівці дерева яблуко-симиренку, що погойдується самотньо. Хазяї до тієї верхотури не дісталися, а їй – раз плюнути: труснула, в торбу і на плече.

Зранку наділа десяток спідниць з різнокольорового штапелю і міняє їх на ходу, замітаючи сліди пишними шлярками. В яскравій з лапастим малюнком майнула до клена, усілася на землю, прихилилася спиною до стовбура і розкинула карти. Сережки поблискують золотими півмісяцями, а з-під червоної вігоневої хустки вибиваються смолянисті завитки довгого волосся. Вдивляється в карти і вже будує плани, як поглузувати над синоптиками, яким чином підіграти модному дизайнеру, як краще позувати художнику, що ген чаклує над мольбертом.

Та засиджуватися ніколи, ще не скрізь побувала. Піднялася, витріпала листя, налипле на спідницю, підібгала її вище, щоб не намочити в передвечірньому тумані, що усівся у влоговинах, і спустилася крутою стежкою в яр. Нахилилася під кущ, потрапила в мокрі тенета павука і від

несподіванки чортихнулася. Мала намір опеньки зібрати з гнилої колоди, а тут тобі це павутиння, геть обліплене дрібними краплинами. Таке ж цупке, що будь воно не ладне! Відмітила місце купиною моху, щоб набрати грибів іншим разом, необачно начіпляла на спідницю колючих реп'яхів і випірнула з туману на світ божий. І куди ж це тепер в такому вигляді? Хіба що до баби Яги на гостину. Добре, що спідниць на себе натягнула про запас.

Причепурилася, розв'язала хустку, накинула її на плечі і, розпустивши волосся, майнула у степ. Задзвеніло на грудях намисто, заграло в останніх променях сонця, кинуло відблиск і від нього зайнялася купа хмизу, заздалегідь зібраного для нічної ватри. Десь поруч заіржали коні, почувши запах диму, і знову замовкли. П'яніючи від запаху сухого полину, лягла горілиць і заслухалася мелодією безсмертного скрипаля – вітру. Крізь дрімоту помітила, як хтось обережно накинув синю ковдру з срібними зірками і тихенько ліг поруч. Стало тепло і затишно. От і ще один листок відірвався від календаря...

А про що там віщують зорі на завтрашній день – їй геть нецікаво. Бо хто-хто, а вона знає певно: це вже, як карта ляже...

2015

Дитя природи

Скучно, нудно... Як розрадити цю нудоту? Комп'ютер – це, звичайно, вихід, але він не соратник, бо працює лише на себе. Йому через годину вже начхати на твій тиск. Затягує, немов у прірву.

З недавніх пір лише вдома комфорт і ідилію відчуваю – з собою ж любою. Та чогось сьогодні нудно і скучно. Поїду до моря... Воно теж наразі самотнє, можливо скрасимо один одному годину-дві.

На березі на всю цвітуть кульбаби. Квітнуть самі для себе. Для віночків на голови дівчаток та на варення (і це ж треба було комусь подати таку ідею) – те цвітіння уже в минулому. В кінці осені у квіток відкрилося друге дихання, нехай не такими пишними півкулями розцвіли, а наскільки вистачило сили, та все ж раді тим, що ще й когось трохи потішать. Он вже якась «галя» нахилилася і знімає на мобільний... Не виключено, що ще й «ммс» комусь відправить в ті краї, де про якесь цвітіння вже ніхто й не підозрює.

Море теж насолоджується тишею набережної. Лише самотній рибалка сидить нерухомо на молі. Хай собі сидить, нехай надіється, але все одно нічого не спіймає. Море про це знає певно.

Чаєчка ходить вздовж берегової хвилі. Вітер підганяє її в спину, іноді аж пір'я в складених опахалах крил підіймає – здається, ось-ось вискубне. Птаха повертається до вітру очима,

дорікає поглядом і знову продовжує повільно ступати далі. А он ще й дві сіренькі качечки погойдуються на хвилях. Парочка: Мартин та Одарочка… З-за мису Керменчик повисували у воду свої носи іще два: Тюбек та Лукул. Допитливі занадто…

Вода грає темно-зеленими барвами, на ній біленькі бурунці, немов ягнята в лузі. Море чисте, холодне, до всього байдуже. Нема з кого змивати бруд з потом, нема перед ким кланятися. А перед ким йому вклонятися? Перед людьми? Всі вони тимчасові: прийшли і пішли. А воно, море, вічне…

Дістаю з під куртки шалик, закутуюся, зав'язавши назад кінчиками, щоб вітер не шмагав ними по обличчі. Запізно згадала про нього (шалика), він (вітер) вже гарно надув і голову, і у вуха. Це ж година, напевно, вже пролетіла… Повертаюся назад на автостанцію. Автобуси на маршрути виходять вже «через раз», бо ж відпочивальників немає, а місцевим – і тих, що лишилися забагато. То ж коли буде найближчий – хто його знає? А пішки йти далекувато…

Зайшла до невеличкої зали очікування, не стояти ж на протязі. Але… в залі сидить один єдиний дідок. По тому, як у нього заблищали очі і дідок весь стрепенувся, здогадалася, що вже з ним пересікалися. Буде липнути… Наче ж іще нівроку, а чомусь чоловіки, яким вже далеко за… не дають проходу. А для чого ж їм ровесниці? Зробила вигляд, що зацікавилася розкладом руху, примружила очі, бо окуляри забула дома, нічого не побачила і, буцім розчарувавшись, поспішно вийшла із зали. Довелося ховатися від вітру за рогом будівлі автостанції. Пританцьовувала, щоб не задубіти, допоки не подали на посадку автобус.

Підняла на сходинку ногу, відчула простріл у крижах і згадала, що пояс з собачої вовни лежить у шафі. Для чого купувала? Тепер доведеться викручувати руки і самій натирати поперек мазюкою. Можливо, той дідок і був би якраз в нагоді…

2015

Повінь на Альмі

Ще зовсім недавно у віночку з романцю я хизувалася перед об'єктивом серед широкого лугу, збираючи цвіт для лікарського збору. Поруч між старих сивих осокорів неквапом текла вузенька річечка Альма. До моря їй залишалося якихось пару верст. Обмежена з обох боків невисокими берегами течія віддзеркалювала пишні, вкриті молочно-білим квітом кущі глоду, що тіснилися серед товстих стовбурів дерев. Його солодкуватий запах змішував з витонченим ароматом лугової ромашки ледь відчутний вітерець, який теплим подихом нагадував час від часу про себе, граючись лоскітливим пасмом мого волосся або пригощаючи щойно збитим кисневим коктейлем з ромашково-глодовим сиропом.

Стрибали з-під ніг коники, пурхали прозорі капронові бабки та строкаті оксамитові метелики, шурхотіла травою дрібна мишва і вужі, а від річки подавало голос рябе стадо корів. Над квітуючим полем час від часу здіймалися солом'яні капелюхи, кольорові косинки та модні яскраві бейсболки. Виходить, не лише я полюбляю насолоджуватися в прохолодні зимові вечори цілющим трав'яним настоєм. Хтось обережно зривав ніжні квіточки в кошики, а хто й оберемками жав серпом стебла, щоб десь у затінку відділити їх від цвіту. Захована в кучеряві береги Альма нічим не привертала до себе увагу. Про її присутність нагадувала пошепки лише широка

долина та уявна літографія італійця Карло Боссолі, який залишив світові свої шедеври після подорожей Кримом та півднем України.

В один день широка Альмінська долина неочікувано перетворилась на кладовище для сотень неоперених пташенят, мільярдів комашок, жучків, мишок, ховрашків та іншої лугової дрібноти. Вночі річка вийшла з берегів. Чи набридло мовчати, чи хтось своїми необережними діями примусив її показати гонор. Вперше за п›ятнадцять років згадала на що вона може бути здатною. Та й то, кажуть, що ота остання повінь, в порівнянні з цьогорічною була схожою хіба що на дратівливе буркотіння.

Над залитими луками несамовито кричали птахи, в розпачі шугаючи над затопленими гніздечками. Повінь забрала у них найдорожче – діточок. Річка наразі виявилася сильнішою за всіх. Мимоволі спливла думка, що переповнені водою підвали та льохи, залиті сади та городи і навіть візит Альми на пороги домівок людей – не таке вже й велике лихо. Вода відійде, збитки покриються прибутком від курортного сезону, яким би невдалим він не видався цьогоріч.

Розкошує лише пташиний олігарх лебідь. Його володіння значно розширилися. Він, звичайно ж, і не підозрює зі своєї висоти, що не зовсім порядно наживатися на чужому горі. А можливо, як і людські олігархи заколисує свою совість думкою: Бог дав, Бог взяв, буде ще у їх лузі свято...

Отак раптом провелась аналогія світу братів менших з людським світом. Чи може є на те підстава...

2015

На зв'язку з дідом

Діду-сю-ю-ю... А чом це ви мені приснилися якимось дивним? Роздратованим, ображеним... Я вас таким не знала. Пам'ятаю спокійним, врівноваженим і навіть трохи сором'язливим. Коли запрошували вас до столу з нагоди приїзду якихось гостей, то ви сідали скраєчку, ближче до дверей, щоб не засиджуватися і непомітно для всіх вийти з хати. Отак делікатно давали можливість молодим вільніше почуватися в своїх розмовах.

Сороками нас, своїх онучок, називали люблячи... Щозими напередодні свят, коли тато привозив з лісу ялинку, ми бігли через город протоптаною стежкою до вашої хати просити, щоб зробили хрестовину, бо ж кортіло відразу вбрати деревце блискучими цяцьками та скляним намистом. А ви відкладали всі справи і йшли через сіни до своєї майстерні. Там висіли на стіні та лежали на широких полицях пилки, молотки, киянки, рубанки, фуганки, долота, свердла... Приємно пахло дерев'яною стружкою. Ви коліном спиралися на лаву, брали в руки пилку і, зробивши дві заготовки, приступали до роботи. Вправно скошували топірцем гострі краї брусків, поправляли рубанком, щоб гладенькі були, за тим посередині вирізали пази і заганяли їх один в одного... А далі брали ручний коловорот, свердлили наскрізь отвір під стовбурець ялинки і долотом збільшували його до потрібного розміру. Долонею перевіряли чи не залишилося задирок та шорсткості на хрестовині, щоб ніхто не загнав

в руку скалку. Я ваші руки добре пам'ятаю! За літо хрестовина десь губилася. Чом було не сховати разом з ялинковими прикрасами? Знали, що дідуньо нову зробить.

Пам'ятаєте, як виручали нас малих торговців-невдах, відраховуючи карбованці за книжки, які ми приносили зі школи для розповсюдження? Ходити по хатах та нав'язувати людям товар стидалися, бо зазвичай ніхто книг не купував по причині бідності. Більшість в сільську бібліотеку ходили. А ви читали багато, то й у хаті над дверима полиця з книжками була.

... А цієї ночі я вас бачила іншим. Стояли перед дзеркалом, поцяткованим іржавими плямами на зіпсованій давністю амальгамі, що висіло в простінку між маленькими віконцями у вашій хатині, закутане в білий з червоно-чорним орнаментом довгий тканий рушник. Як і колись: в своєму дешевенькому простому піджаку в білу смужку з закрученими гострими бортами, на яких висіли пришпилені бойові нагороди. Ви, дідуню, повільно знімали їх з грудей і кидали в скло. Ордени та медалі зникали беззвучно десь в задзеркаллі, а ви хоч і посміхалися, але посмішка була якоюсь кривою, болісною... Щоб це значило? Невже ті нагороди так тиснуть вам на груди в домовині? Може не потрібно було їх надівати вам в останню путь? Може, краще було б залишили їх у скриньці, як родинний скарб? Ні-ні, не для наживи від продажу колекціонерам-фалеристам. На таке рука не піднялася б!

Прикро, що я так запізно узнала ціну тим нагородам, бо вона співрозмірна з ціною життів, які ви врятували в травні 44-го під Севастополем. Зізнаюся, що побувала з онуками на місці того бою на горі Сапун. І в науковий відділ Музею-діорами заходила, показала роздрукований наказ з описанням вашого подвигу та нагородження Орденом Червоної Зірки. Я знайшла його в Центральному архіві оборонного міністерства сусідньої країни, бо вони тепер всі там. Зараз є можливість зробити це, не виходячи з хати. Ви б бачили, дідуню, як його сприйняли музейні науковці! Напевне не повірили, бо роти повідкривали і відразу запустили свої комп'ютери, щоб самим заглянути в той далекий архів. А ви й не розповідали нам нічого... Казали лише, що сапером війну пройшли.

Тільки вам відомо, рідненький, чи була нагода у вашого бойового командира ознайомити підлеглих визволителів Криму з параграфами наказу про нагородження. Скоріш за все вручили почесні відзнаки згідно загального списку в невеличкій перерві між боями. Та я його зміст записала: «Виконуючи бойовий наказ по забезпеченню наступу в смузі загороджень противника тов. Мороз Л. К. проявив мужність і героїзм. В ніч з 6 на 7 травня 1944 р. в районі Сапун-гори на відстані 30 метрів від траншей противника під запеклим ружейно-кулеметним вогнем зробив прохід в дротяних загородженнях противника шириною 15 метрів, глибина проходу 120 метрів. Супроводжуючи піхоту в наступі, йдучи в бойових порядках на підступах до Севастополя, тов. Мороз під вогнем противника знешкодив 113 піхотних мін. Тов. Мороз повністю забезпечив просування наших частин через огородження противника».

Милий мій дідусю... Мені горло стискають судоми навіть від цих стандартних статутних фраз, бо в уяві виникає набагато ширша картина того бою. А як же було вам?..

Музейні науковці просили передати щось з ваших речей чи нагород, або ж хоча б орденську книжку, як експонат для музею. Та крім маленької довоєнної фотокарточки нічого в мене не знайшлося...

Чомусь думається, дідусю, що існує якийсь зв'язок (на кшталт супутникового) між вашим теперішнім світом і нашим земним. І все, чим так не хочеться ранити вашу добру душу, ви і без мене знаєте. Тож і кидали свої чесно заслужені ордени та медалі в обличчя тим, кого бачили по інший бік дзеркала, тим, хто запевняє, що і без вас українців, виграли б ту війну. Бо є, виявляється, інша – єдина в світі нація переможців. Напевне, вам дуже боляче від таких слів, бо ж були впевнені, що з вами поруч справжні побратими. Не виключено, що й вони тоді так думали...

2018

Росте в Соколиному ясен

Багато років тому я йшла зі школи додому звичним маршрутом. Був сонячний березневий день. Вже майже розтанули сніги і в деяких місцях, здебільшого на горбочках, невеликі ділянки землі встигли добре підсохнути. Після довгої зими дітвора раділа тим клаптикам вулиць та степків, що першими звільнялися від снігу: збиралися на них ватагами, щоб погратися в «класи» або в «штандера».

До дня весняного рівнодення залишався ще тиждень. В той день бабусі, як завжди, напечуть обрядового печива-жайворонків, візьмуть за руки своїх онуків, стануть в коло на відкритих сонцю узвишшях і поведуть гуртом володар. Співатимуть «Подоляночку» та зазиватимуть птахів: «Жайворонки прилетіте, весну-красну принесіте!». Я раділа згадці про прийдешнє свято тепла і продовжувала шлях сільською вулицею, вдихаючи пахощі талого снігу та вологої землі.

Та свято мало бути за тиждень, а наразі був мій день народження. Вже покликала на гостину двоюрідних братів та сестер, сусідських дітей, щоб після пригощань пиріжками та узваром розпочати весняні ігрища. На нашому кутку біля колодязя веселив очі чималий степок з сухою минулорічною травою.

Біля свого двору, закутавшись в картату плечову хустку, на мене чекала тітка Зіна, сестра чоловіка маминої старшої сестри.

– Галю, а зайди-но до хати – Вітя на тебе чекає...

Я чомусь ніяково почувалася, коли спілкувалася з Віктором сам-на-сам. Він був старшим мене років на шістнадцять і я, учениця початкового класу, червоніла перед ним, як перед вчителькою в школі. І хоча позаочі називала його Віктором, зверталася, як до старшого: Віктор Семенович. Його це забавляло, він привітно посміхався, а я вовтузилася на ослінчику біля його ліжка, коли час від часу заходила після школи провідати хворого родича. Крадькома поглядала на світлину, на якій поряд з Віктором сиділа його красуня-дружина, начебто, професорська донька з Києва. То було їх весільне фото. На власні очі бачити її не довелося, бо одружувалися вони в столиці, ще коли я була зовсім малою. А в село вона давно не навідувалася.

З якої нагоди чекав на мене Віктор, не мала уяви. Гарно витерла чобітки об купу торішнього сухого картоплиння, розстеленого під порогом, та увійшла до хати. З блідим неголеним обличчям Віктор напівсидів у ліжку, обкладений великими білими подушками. В руках тримав якийсь пакуночок з червоною стрічкою.

Привітавшись, я опустила очі, бо здогадалася, що цей пакуночок призначався мені. Тітонька Зіна теж стояла поряд, але першою не привітала – дала можливість зробити це хворому синові.

Залишатися надовго в хаті я не мала можливості, бо потрібно було допомогти матусі підготуватися до прийому гостей, але й втікати відразу теж було б не чемним. Вислухавши привітання з днем народження та прийнявши з рук Віктора подаруночок, всілася на широкий ослінчик.

Віктор Семенович завжди цікавився успіхами в школі, моїми мріями та побажаннями. До Нового року подарував книгу про Івана Кожедуба не просто так, знав, що з раннього дитинства мріяла стати льотчицею. І хоча книга була не дитячою, зате густо оздоблена фотографіями про життя героя, тож іноді вечорами гортала її сторінки. Наші розмови зазвичай зводилися до розпитувань про новини в школі, про вчителів та друзів, бо я, співчуваючи його тодішньому

стану, не знала про що й запитати. Про дружину та маленького сина, що росте без батька боялася нагадувати, хоча їх фотозображення завжди були присутніми у великій світлиці, де стояло ліжко Віктора. Набагато веселішими були походи в оселю тітки Зіни всім класом. Цікаві розповіді її вченого сина про далеке минуле зачаровували, як казки...

На фото Віктор Семенович Драчук

Віктор закінчив школу з золотою медаллю на рік чи два раніше за своїх ровесників. З першого разу вступив до Київського університету імені Тараса Шевченка, після успішного закінчення якого продовжив навчання в аспірантурі. Ще студентом почав досліджувати виникнення, розвиток писемності на планеті, системи дешифрування письма, геральдичні та піктографічні зображення. Дослідженнями талановитого студента зацікавилися вітчизняні та зарубіжні вчені. Вже тоді його називали яскравим дослідницьким обдаруванням. На третьому курсі Віктор Драчук виступив з доповіддю на Всесоюзній науковій конференції в Москві. З тих пір мало яке наукове видання обходилося без його досліджень та статей, а університетське керівництво дозволило хлопцеві навчатися за індивідуальним планом та навіть звільнило його від відвідування деяких лекцій. Віктор повністю переключився на наукову працю.

Через кілька років вже в складі викладачів він поїхав з групою студентів на збір урожаю в колгосп на Херсонщину. Одного недільного дня, коли студенти та їх вихователі відпочивали, Віктор, оскільки був наймолодшим серед викладацького колективу, визвався сходити до місцевого магазину за кавунами. Ніхто й подумати не міг, що той похід буде роковим в житті молодого вченого. В одному з подвір'їв тієї неділі гралося весілля і на шляху молодого чоловіка трапилася надто вже нетвереза компанія сільських парубків. Оточивши Віктора в безлюдному місці почали наполягати, щоб той випив з ними самогону. Коли почули відмову, вирішили провчити приїжджого...

Віктор залишився живим, але позбавився слуху, зору, мови, можливості рухатися. Після довгого лікування в столиці, його нерухомого перевезла додому в село мати. Батько Віктора загинув на війні. Щоб син не залишався на самоті з бідою, тітонька Зіна кожної неділі запрошувала до хати гостей – родичів, сусідів, вчителів, сільську молодь. В будні його щодня відвідували школярі. Все село відгукнулося на трагедію, яка сталася в родині. Дякуючи волі до життя, наполегливості Віктора, турботі матері та небайдужості друзів, через кілька років недуга почала відступати. З'явився слух, потім мова. І хоча зір був зовсім слабким, бо ніяка вітчизняна оптика не допомагала, а тіло нерухомим, молодий вчений рвався до роботи. Старшокласники по черзі заходили після школи до Віктора і під диктовку записували його наукові роздуми.

На той час друзі дізналися, що німецькі вчені розробляють оптичні прилади, які, можливо, могли б допомогти Вікторові. Наше Руде Село, що на Київщині, тоді територіально підпорядковувалося Тетієву, то ж звернулися офіційним листом Тетіївського райкому комсомолу на прославлений завод «Карл Цейс», в якому розповіли про долю молодого вченого та додали історію його хвороби. Через місяць з Німеччини прийшла посилка з оптичними окулярами для відновлення зору. Вікторові вони підійшли ідеально – він почав бачити, а значить і самостійно читати та писати. Його радості не було меж. А згодом в садибі тітки Зіни почала діяти «Школа під яблунею» – з весни до осені

на ліжку в саду Віктор проводив заняття з школярами з підготовки їх до вступу в вищі навчальні заклади.

От лише ноги були чужими, не давали піднятися з постелі. Після п'яти років нерухомості Віктор в черговий раз кинув виклик хворобі. В колгоспній майстерні йому зробили примітивні ходунки на маленьких коліщатах і з допомогою друзів він почав вчитися ходити в тому нехитрому громіздкому пристрої по кімнаті. І таки навчився! А коли зміг стати на милиці, відразу ж повернувся до Києва, до улюбленої справи. Про важку і разом з тим цікаву долю Віктора Драчука в 60-70 роках минулого століття писали багато різних видань, порівнюючи його з відомим літературним героєм Павлом Корчагіним. Ще довгий час Віктор Семенович проходив реабілітацію в санаторіях Євпаторії та Сак. Крим став його другою домівкою.

Після закінчення школи, я ще кілька разів зустрічалася з Віктором в Києві, а потім, перебуваючи за межами України, слідкувала за його успіхами, знала про цілий ряд дослідницьких робіт та науково-популярних видань. Особливу популярність принесла йому книга «Дорогами тисячоліть» з післямовою академіка Б. Рибакова, Лауреата Ленінської премії. Книга витримала 18 видань різними мовами в країні та за кордоном. Й інші книги, що виходили тисячними тиражами миттєво перекочовували з полиць книжкових магазинів в приватні бібліотеки любителів історії та краєзнавства. Відомі видання В. Драчука: «Про що розповідає геральдика», «Система знаків Північного Причорномор'я», «Крок в невідоме», «Керкінітіда-Ґезлев-Євпаторія» та ін.. Дуже зраділа, коли в своїй ярославській квартирі побачила його на екрані телевізора з московської студії Миколи Сенкевича популярної передачі «Клуб кіномандрівників». На той час Віктор Семенович вже мав звання Доктора історичних наук та був відомим у світі вченим. Працював у відділі Криму Інституту археології Академії наук України, очолював експедицію з вивчення наскельних зображень в урочищі Сари-Кая, ущелині Таш-Аіра та в багатьох кримських печерах. В 1980-82 р.р. організував роботу євпаторійського загону Південно-кримської експедиції, яка досліджувала давню Керкінітіду.

В 1989 році в Азербайджані я отримала сумну звістку від батька, з якої дізналася, що Віктор Семенович загинув в ДТП в Києві. Йшов йому тоді 53 рік. За свій короткий вік він зробив багато наукових відкриттів, залишив по собі безліч добрих справ, бо крім наукової праці, якій віддавав найбільше часу та сил, активно займався й громадською роботою, журналістською та письменницькою діяльністю. Родини більше він не мав, знаю, що син від першого та єдиного шлюбу мешкає зараз за кордоном.

В Криму я натрапила на слід свого відомого земляка в електронному варіанті туристичної газети «Терра-Таврика». Нарис називався «Виктор Драчук: Бороться и искать..». Зв'язалася з головним редактором Вячеславом Хачатуряном і отримала від нього в дар друкований примірник багатосторінкової газети, яка випускалася в журнальному варіанті. Разом з кількома книгами автора, що були в моїй бібліотеці, вирішила передати його в сільську бібліотеку Рудого Села (нині Володарського району) для куточка літературного краєзнавства. А недавно дізналася, що в 2013 році в селі Соколиному Бахчисарайського району з ініціативи організації «Туристичний актив Криму» на території туристичного комплексу «Ателика Орлиний політ» було закладено Алею кримських краєзнавців на честь двадцяти відомих істориків, географів, журналістів, які зробили вагомий внесок в розвиток та дослідження Криму. Серед імен Олега Домбровського, Аскольда Щепинського та ін. на почесному місці ім'я і мого шановного земляка.

За три роки ті двадцять саджанців ясенів, безумовно, підросли. Пройде ще з десяток років і крони дерев, що стали живими пам'ятниками людям, які присвятили своє життя Криму, будуть захищати відпочивальників-туристів від палючого кримського сонця і в загальному шумі їх листя звучатиме і голос ясена, що символічно носить ім'я Віктора Семеновича Драчука.

2017

Особистість

Мій (мала надію, що останній) переїзд до чергового місця проживання відбувся якраз після виходу на пенсію. І дарма, що не було за місцем нової прописки жодної знайомої душі – той факт мене ні краплі не лякав. При бажанні можна навіть якогось далекого родича де завгодно знайти, а завести звичайне знайомство – для цього й бажання не потрібне. Все за тебе зробить життя. На крайній випадок, і це було заспокійливим фактором, мала друзів в іншому районі півострова, бо ж мій контейнер з речами вже вдруге за останні десять років пересувався залізницею з материка в Крим. Але на цей раз місцем призначення вантажу було вже інше побережжя.

Паралельно з облаштуванням житла зайнялася пошуком роботи і, як не дивно, перший похід до роботодавця виявився успішним: позмінна робота мене влаштовувала найбільше – був час і для ремонту квартири, і для відпочинку, і для творчості, що врятувало мене від депресії, яка часто переслідує свіжоспечених пенсіонерів. Тобто, посприяло безболісному переходу до нового статусу.

Знайомство з цікавими людьми почалося з зустрічі з відомим українським кримським поетом Данилом Кононенко в редакції газети «Кримська світлиця», де він працював літературним редактором,– раніш ми були знайомі лише заочно (мої поезії вже друкувалися в «Світлиці» та інших періодичних

виданнях України). Неочікувано для себе отримала від Данила Андрійовича цінний подарунок – авторський примірник збірника віршів українських поетів про Крим «Люблю тебе, мій Криме...», друге видання доповнене і перероблене. Упорядкування та видавництво, як і в 1988 році, поет взяв на себе. Це був приємний сюрприз, бо мій вірш «В долині Салгіру» вперше друкувався в книзі, та ще й в одному ряду з творами українських класиків, починаючи з Євгена Гребінки, Лесі Українки, Павла Тичини, Володимира Сосюри... Серед сучасних авторів нової збірки були вже теж досить відомі прізвища: Василь Марсюк, Наталка Поклад, Софія Майданська, Іван Левченко, В'ячеслав Гук та багато інших. Після такого визнання, звичайно ж, з'явився стимул видати свої твори окремою книгою, з рукописом якої я і навідалася до сімферопольського видавництва «Таврія». Одна за одною тут вийшли з друку мої поетичні збірки «Не займай мене, осене» та «Лаванда на спомин».

Якогось дня на початку літа я вирішила поїхати до Бахчисараю, свого нового райцентру. Бувала там і раніше, коли мешкала в Перевальному, але тепер мала нагоду краще познайомитися з історичним містом. З вікна міської маршрутки, що прямувала густо забудованою вулицею старого району в бік Старосілля та Свято-Успенського скельного монастиря, помітила споруду, яка відрізнялася своєю архітектурою від навколишніх житлових будинків. Встигла прочитати на меморіальній дошці, що це музей Ісмаїла Гаспринського. Зізнаюся, що з життям та діяльністю цього видатного діяча кримськотатарського народу була мало знайома, тому вирішила скористатися нагодою і на зворотному шляху завітати до музею.

Поблукавши живописною околицею Бахчисараю з її відомим печерним містом Чуфут-Кале та заснованим візантійськими монахами ще в роки процвітання Кримського ханства православним монастирем, налюбувавшись величними скелями, та наслухавшись невідомо звідки криків павича, в маршрутку сідати вже не хотілося, тож до музею І. Гаспринського шлях продовжила пішки.

З вузького тротуарчика крутими східцями спустилася в невеличкий двір садиби і відразу ж потрапила в поле зору охоронця, що самотньо сидів на стільці біля дверей музею. Молодий чоловік, поцікавившись метою мого візиту, пояснив:

– На жаль, музей сьогодні не працює, та й заявку на екскурсію потрібно робити завчасно, бо далеко не стільки, як у ханському палаці, буває тут відвідувачів. Але на цей час в приміщенні є директор, то можете зайти до нього.

Його пропозиція мене збентежила, брав сумнів, чи варто турбувати самого директора музею, який має, певне, якусь важливу справу, якщо у свій вихідний вийшов на роботу. Та й ніхто, окрім мене самої, не винен, що так невдало вибрала день для своєї поїздки. Але доброзичливий погляд охоронця підбадьорив і я ризикнула.

«Прямо, потім наліво», як направляв мене страж музею, забулося в першій же залі, до якої я потрапила. Далі вже тихенько йшла, зачарована музикою, що доносилася десь з глибини будинку. Це була якась дуже красива тужлива пісня у майстерному фортепіанному супроводі. Боялася своїми кроками перервати той спів, що проникав у самісіньке серце. Прихилилася до одвірка у просторій залі і дослухала його до кінця. Виконавець – привабливий сивочолий чоловік, схоже, боковим зором помітив у дверях сторонню людину і швиденько опустив віко інструмента.

– О, ви вже приїхали? Доброго дня, дуже радий...

– Доброго дня, а ви на когось чекаєте? Може я невчасно? Ось проходила повз музею і вирішила познайомитися ближче з Ісмаїлом Гаспринським...

– Що ви! Ви дуже вчасно зайшли і я радий, що у вас виникло таке бажання! В мене є хвилин 40 вільного часу до приїзду делегації ЮНЕСКО і я з задоволенням поспілкуюся з вами. Я думав, що це вони раніш назначеного часу приїхали.

Я засміялася, бо відчула задоволення, від того, що мій зовнішній вигляд видався директорові музею достойним представника такої поважної організації. Пояснила, що віднедавна, я пересічна сільська жителька району, не забувши при тім

подякувати за насолоду, яку отримала від майстерного виконання пісні.

Під час знайомства запитала, як по батькові чоловіка, на що він відповів:

– Для вас – я просто Якуб. Так і називайте мене.

На фото Якуб Абдурашитович Аппасов в залі Музею ім. Ісмаїла Гаспринського в місті Бахчисараї

Така екскурсія для мене одної відбулася вперше в моєму житті. Цікаві розповіді про відомого просвітителя, письменника, видавця, педагога та громадського діяча Ісмаїла Гаспринського перемежовувалися з приватними бесідами, з яких я дізналася, що Якуб ага має вищу музичну освіту, яку отримав в м. Ош в Киргизії, коли в сусідньому Узбекистані мешкав з депортованими батьками. Викладав спів та музику в школах, зокрема і в школі-інтернаті для обдарованих дітей, працював в закладах культури, а в 1988 році їх родина повернулася на історичну батьківщину в село Плотинне (до 1945 р. с. Га́вро) Бахчисарайського району.

Там Якуб обіймав посаду директора будинку культури. В 1993 році пройшов у Києві ще й курс підвищення кваліфікації, а в 1998 році йому запропонували очолити музей, якого ще й не існувало. В колишній типографії видавництва «Таджиман», заснованого Ісмаїлом Гаспринським, на той час був гуртожиток, в якому мешкали п'ять сімей. Новий директор вклав багато сил, щоб тих людей забезпечили житлом, кілька років пішло на відновлення будинку та розшуки його експонатів. Урочисте відкриття відбулося в 2001 році – в дні святкування 150-річчя від дня народження І. Гаспринського. Дізналася, що тут вже був колись музей. Саму типографію закрили ще 23 лютого 1918 року в день смерті Номана Челебіджехана, першого голови уряду Кримської народної республіки, організатора І-го Курултая кримськотатарського народу. Його убили в Севастополі революційні матроси, а тіло кинули в Чорне море. Дякуючи активістам, через три роки після трагічної події будівля типографії була перетворена в Меморіальний музей, та проіснував він з 1921 до 1932 року.

– Ось бачите цю старовинну друкарську машинку? Беру на себе сміливість сказати, що саме її клавіш торкалася рука Ісмаїла Гаспринського. Під час ремонту її знайшли під старим мотлохом на горищі типографії.

А потім задумавшись додав:

– «Эгерде миллетине ярдым этмеге истесен – элинъден кельгенини яп...» – це відома цитата просвітителя. «Якщо хочеш допомогти своєму народові – розпочни з доступного для тебе». Я цю цитату взяв за девіз свого життя. Відновлений музей – це моя гордість, це найбільший спадок, що залишиться після мене.

Хитрувато прищуривши око, Якуб запитав:

– А от у вас є що успадкувати після себе нащадкам? Кожна людина повинна залишити про себе пам'ять на землі.

– Звичайно, таких досягнень, які маєте ви та Ісмаїл Гаспринський, мені не подолати, але жителі мого рідного села на Київщині разом зі мною раділи виданню збірок моїх

поезій, бо в них багато присвят батьківській землі. Я з задоволенням подарую їх вашому музею.

– То це вже не мало, я вам скажу! Буду щасливим і особисто отримати від вас такий подарунок, якщо, звичайно, знайдеться примірник і для мене.

Примірник знайшовся, бо я планувала залишити свої книги в районній бібліотеці, але з задоволенням зробила дарчі написи музею та Якубові особисто.

Прощалися ми, як добрі друзі, і наша бесіда відновлювалася в моїй пам'яті багато разів. Я була впевнена, що не раз ще зустрінуся з Якубом в музеї, але за щоденними клопотами, все відкладала свій візит. І ще дуже жалкувала, що не запитала, яку пісню Якуб виконував тоді в залі музею.

Після відомих подій 2014 року в Криму в січні 2015 року несподівано і передчасно помер Данило Кононенко. Обірвалася та міцна ниточка, що пов'язувала мене з українством на півострові.

Якось подумалось, що не завадило б навідатись в Бахчисарай. Піймала себе на тому, що до сих пір не знаю, як по батькові директора музею Ісмаїла Гаспринського. Добре, що інтернет під рукою.

...Не хотіла вірити своїм очам: «23 лютого 2015 р. на 63 році життя від нас пішов Якуб Абдурашитович Аппасов, заступник голови Бахчисарайського регіонального меджлісу кримськотатарського народу, людина яка відродила Музей Ісмаїла Гаспринського...». Щось знову обірвалося в душі... Енергійний, молодий... Це ж, виходить, що слідом за Данилом Андрійовичем... А ще – ця рокова дата 23 лютого, пов'язана з убивством голови уряду Кримської народної республіки в 1918 р. та з закриттям видавництва «Таджиман». Не вірилося, що досягнення Якуба Аппазова вже перейшли в спадок.

Через деякий час зателефонувала приятелям в Бахчисарай, щоб запитати, що ж сталося з Якубом. Дізналася, що з приходом нової влади, почалася реорганізація в Бахчисарайському історико-архітектурному заповіднику з кадровими чистками та перестановками. Над Якубом Аппазовим

теж нависла загроза. Причиною, начебто, стала його освіта, яка не відповідає посаді директора музею. Там повинен бути фахівець з дипломом історика. Для Якуба це було ударом в спину, стався сердечний напад, після якого він вже не підвівся з ліжка.

Відвідання музею відклалося. Не було сумніву, що працюють там люди, ніяк не причетні до його смерті, але чомусь бажання відпало. Можливо колись пізніше... 23 лютого... а може 1 липня, в день народження Якуба Абдурашитовича Аппазова.

2016

Зміст

Оповідання та новели 3
В чужій ворожій стороні 4
Світ у вікні тітки Мар'янки 21
Субординація 25
Обіцянка 29
Ранково-сільський променад 35
Не мала баба клопоту 38
Тоня – дружина лісничого 44
Щастя з підвіконня 50
Під двома богами 56
Міражі 62
Життя по-сусідськи 94
Спіруліна від «Комаровського» 98
Набат з минулого 104
Есе, етюди, нариси 110
Побачення 111
Циганка-осінь 113
Дитя природи 115
Повінь на Альмі 117
На зв'язку з дідом 119
Росте в Соколиному ясен 122
Особистість 128

Литовченко Галина Григорівна

Через всесвіт путівцями

Проза

Фото **Віктор Качула**
Малюнки **Анастасія Панченко**

Підписано до друку 05.09.2018
Формат 60х84/16. Папір офсетний
Друк цифровий. Гарнітура Georgia.
Умов. друк. арк. 8,50. Обл.-вид. арк. 7,91
Наклад 100 прим. Зам. № 5827

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «ТВОРИ»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а
Тел.: (0432) 603-000, (096) 973-09-34
e-mail: info@tvoru.com.ua
http://www.tvoru.com.ua